જૈનધર્મ
અને
માંસાહાર-પરિહાર

લેખક
શાહ રતિલાલ મફાભાઈ

પ્રાપ્તિસ્થાન
શાહ ભરતકુમાર રતિલાલ
ઠે રાજેન્દ્ર ગૃહ ભંડાર
માંડલ (જિ અમદાવાદ)

હિંદી અનુવાદ માટે સહાયની જરૂર

જેમનામાં શાસનના ગૌરવની ભાવના છે, ભગવાન મહાવીર અને તેમની શિષ્યપરંપરા પર થયેલા માંસાહારના આરોપ અંગે નિમાં ... છે એવા થોડાઘણા ભાઈઓનો પણ જો સહકાર મળી રહેશે તો આનું હિંદી પ્રકાશન કરવાની તેમ જ જાણીતા જૈન-જૈનેતર પંડિતોના હાથમાં એની એક એક કોપી મૂકવાની તરત જ ગોઠવણ થઈ શકશે એ માટે સહકારની આશા રાખવામાં આવે છે

પ્રકાશનવર્ષ
ઈ સ ૧૯૬૭
વિ સંવત ૨૦૨૩

કિંમત અઢી રૂપિયા

પ્રકાશક
શાહ રતિલાલ મફાભાઈ
વાયા વીરમગામ
માં લ (જિ અમદાવાદ)

મુદ્રક
કાન્તિલાલ એમ દેસાઈ
ચંદ્રિકા પ્રિંટરી
મિરજાપુર રોડ, અમદાવાદ

અર્પણ

આદરણીય સુપ્રજ્ઞ શ્રી કસ્તુરમલ બાંઠિયાજી મહોદયને

પાકી ઉમર થવા છતાં જેમની જ્ઞાનોપાસના સતત ચાલતી રહી છે તેમ જ સમાજના વિવિધ પ્રશ્નો પર જેમની કલમ વણથંભી દોડ્યે જાય છે, એવા વયોવૃદ્ધ, વિદ્યારત અનુભવી અને સૌજન્ય મૂર્તિ શ્રી કસ્તુરમલ બાંઠિયાજીની શાસનસેવાની ધગશ અને જ્ઞાનોપાસનાની ભાવનાને અંજલિરૂપે આ વિનમ્ર કૃતિ એમના કરકમળમાં સમર્પિત કરી કૃતકૃત્ય થાઉં છું

શાહ રતિલાલ મફાભાઈ

અનુક્રમણિકા

ત્યા સુધી ખાસ મહાવરો નહોતો છતાં એ પ્રશ્ન દબાવે કોર્યા કરતો હતો તેથી ૧૦ વર્ષ પહેલાં ધર્માનંદ કૌશામ્બીજીકૃત 'ભગવાન બુદ્ધ' પુસ્તક પ્રગટ થતા એ પ્રશ્ન ફરી ચકડોળે ચઢ્યો આ બધા સમય દરમ્યાન આ અંગે મે જે કંઈ અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યાં હતાં તેને આધારે તટસ્થપણે વિચાર કરતા મને જણાયું કે આમા ક્યાક મોટી ભૂલ થઈ રહી છે જોકે કેટલીક જગ્યાએથી એનો પ્રતિકાર થયો હતો પણ મારા ચિત્તને એથી સંતોષ નહોતો તેથી એક દિવસ મનો વ્યથા વ્યક્ત કરતા ન્યાયવિશારદ ન્યાયતીર્થ પૂ. મુનિશ્રી ન્યાય વિજયજી મહારાજે જ મને એનો પ્રતિકાર કરવા ઉત્સાહિત કર્યો ન મને માગધી ભાષાનું જ્ઞાન ન સંસ્કૃતનું ખાસ જ્ઞાન કે ન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ પણ એમણે મને મે માગ્યા તે પાઠો અનુવાદો વગેરેની મદદ આપી એને આધારે તે વખતે હું 'ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર' નામે પુસ્તક પૂ. વિનોબાજીની પ્રસ્તાવના સાથે પ્રસિદ્ધ કરી શક્યો હતો જે ત્યારે સારો આવકાર પામ્યું હતુ

આ પુસ્તક અંગે આચારાંગનો કંઈક અભ્યાસ થયો હતો તેથી મારી સામે એક ચિત્ર આમાર લઈ રહ્યું હતુ પણ ત્યારે હું જૈનધર્મમાં માંસાહારનું વિધાન કેવી રીતે હોઈ શકે? એ પ્રશ્નને વ્યાપક રીતે સ્પર્શી શક્યો ન હતો વળી એ મારા ગજા ઉપરાંતની વાત પણ હતી છતા મારે આ બીજો પ્રશ્ન પણ હાથ પર લેવા બાહિયાજીએ ઉપર આપેલ પત્ર દ્વારા મને ઉત્સાહિત કર્યો એથી આ લઘુ નિબંધ હુ તૈયાર કરી શક્યો છુ સાથે ૨૦૦૦ વર્ષથી ગૂચવાતી રહેલી આ કઠિન સમસ્યા હલ થઈ શકે તો કેવું સારુ એવી દિનમાં પડેલી એક અદમ્ય ઇચ્છાએ પણ મને બળ પૂરું પાડ્યું છે

જોકે આ પ્રશ્નના અનેકવાર જોર ર જવાબો અપાયા છે પણ એમ છતાં એમાં કંઈક ખૂટતું હતુ જેથી પંડિતોને આ વાત ગળે ઊતરે તેવી અસરકારકતા એમાંથી ઉદ્ભવતી નહોતી કારણ કે માંસાહારનો અર્થ આપતા પાઠો એવો જ અર્થ આપતી ટીકાઓ વગેરેનું કારણ

શુ, એની પાછળનો ભેદ શો કોને માટે ને કયા સજોગોમા એ બધુ લખાયુ હતુ — એ બધા કારણોનો ઇતિહાસ અધારામાં કોઈ તેમ જ આજ સુધી એનુ પર્યાપ્ત સશોધન થયુ ન હોઈ એક પ્રકારની મૂઝ વણ અને સારાશતા પે । થાય એવી કઈક અપૂર્ણતા એમાં રહી જતી હતી એમ મને લાગ્યા કરતુ હતુ

આ કારણે મારી જાણમા આવ્યા તે બધા તેમ જ એવા શકાસ્પ પાઠોના અર્થો પણ મે ખૂબ કાળજીપૂર્વક વિચાર્યા છે અને તે પછી કેવળ તટસ્થ દૃષ્ટિએ, પૂર્વગ્રહથી મુક્ત બની આ અંગે મને જે રહસ્ય સમજાયુ છે એ જ મે અત્રે રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે

પૂ. ગુરુદેવ ન્યા ન્યા શ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજના માગ પર સ્નેહ કૃપા અને માગદર્શન સાથે જે આ વિર્વાદ ઊતરતા રહે છે એને પ્રતાપે જ હુ કઈક છુ એમ કહુ તો ખોટુ નથી વૃદ્ધાવસ્થા અને નાદુરસ્ત તબિયત છતા તેઓશ્રી મને જે રીતે ઉત્સાહિત બનાવતા રહે છે તે માટે હુ કયા શબ્દોમા એમનો ઉપકાર માની શકુ ? નિત્યનો એમનો સત્સમાગમ એ જ મારુ પરમ ધન છે, મારુ પરમ સદ્ભાગ્ય છે

આ નિબધ છ વર્ષ પૂર્વે લખાયેલો હોવા છતા આર્થિક ઉપરાત અન્ય કેટલાક કારણોને અંગે સાનુકૂળ તકની હુ રાહ જોઈ રહ્યો હતો મારા આ પ્રયત્ન સબધી સહેજ માહિતી મળતાં દૂર બેઠેલા મારાથી અજાણ્યુ મુનિશ્રી વ ન્ત ત્તવિજયજીએ પત્રો પર પત્રો લખી મને આ માટે વિશેષ ઉત્સાહિત કર્યો હિમત આપી તેમ જ આર્થિક મ દનો આરભ કરી કાયપ્રવૃત્ત થવા પ્રેર્યો

આ સ્થાને એક વાતનો નિર્દેશ ક વો ઉચિત લાગે છે આ પ્રશ્ન મારા મનમા રાત-દિવસ ઘોળાયા કરતો હતો અને એ માટે હુ જરૂરી અધ્યયન અને ચિતન કરતો રહેતો હતો ત્યારે કેટલીક વાર અમુક પ્રશ્નનો ખુલાસો અમુક પ્રમાણનો હોવો જોઈએ અથવા હોઈ શકે એવો આભાસ મે મારા ચિત્તમા કેટલીક વાર અનુભવ્યો છે છતા મે તે કા ની પરિસ્થિતિનો તેમ જ શાસ્ત્રાર

પ્રમાણમા જ આવા ઉકેલોને સાધાર બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને દરેક બાબતના વિચાર અને નિર્ણયમા કાળજીપૂર્વક પગલું ભર્યું છે

જેમણે મને નિબધ લખવામા પ્રોત્સાહિત કર્યો એ આચાર્યજી સાહેબનો તથા મુનિ શ્રી જબૂવિજયજીનો હુ ખૂબ ઋણી છુ સાથે શ્રી રાજકોટ દેરાવાસી સઘ પ્રકાશિત આચારાગનો આધાર લેવા માટે એના પ્રકાશકોનો હુ આભાર માનુ છુ આ નિબધમા આપેલા સૂત્રોના ક્રમાક તથા એના પાઠોના અનુવાદ એ આચારાંગ પ્રમાણે જ લેવામા આવ્યા છે તથા નિશીથ એક અધ્યયન નો આધાર મેળવવા માટે શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયાના પણ હુ આભારી છું

આ સશોધન અગે ઊડી ઊતરતા મે મારા આનદાશ્ચર્ય વચ્ચે જોયુ કે આની પાછળ તો જૈનધર્મનો અત્યત તેજસ્વી અને ગૌરવ ભર્યો ઇતિહાસ છુપાયેલો છે છતા આવો ઇતિહાસ આજ સુધી કેમ અધારામા રહ્યો હશે એનુ જ મને આશ્ચર્ય થાય છે એથી આશા રાખુ છુ કે માસાહારના પ્રશ્નને ગૌણ ગણી જૈનધર્મના આવા ગૌરવપ્રદ ઇતિહાસને બહાર લાવવાના આ કાર્યને સહુનો સહકાર મળી રહેશે

આ નિબધનો હેતુ ચર્ચા-પ્રતિચર્ચા જગાડવાનો નથી પણ મૂળ રહસ્ય શુ હતુ એ જાણી સ્થિર કરવામાં ઉપયોગી થઈ શકાય એ જ છે બાકી એ ખામી વિનાનો છે એવો મારો દાવો નથી મે તો ફક્ત દિશાસૂચન જ કર્યુ છે જેઓને નિબધવાચનમા રસ ન આવે તેઓ પ્રકરણ ૬-૭-૧૦-૧૬-૧૭-૧૮ અને ૧૯ વાચશે તોપણ તેઓ મારુ મુખ્યભૂત દૃષ્ટિબિંદુ સમજી શકશે

આ કાર્યમા જે મહાનુભાવોએ મને આર્થિક કે સાત્ત્વિક સહાય આપી છે એમનો અહેસાન હુ ભૂલી ન શકુ અને છેલ્લે પ્રકાશન વ્યવસ્થા અગે મારી ચિંતાને પોતાની માની સઘળી જ જવાબદારી વિશુદ્ધ સ્નેહભાવે માથે લેનાર શ્રી રતિલાલ દીપચદ દેસાઈનો ગાઢ સ્નેહ જ મને આભાર માનતા સકોચ અનુભવુ છુ

આ અગે નવિકા પ્રિન્ટરીનો પણ હુ આભાર માનું છું

આડન તા ૧-૮-૬૭ શાહ રતિલાલ મફાભાઈ

પૂર્તિ

(પાના ૭૫ના અનુસંધાનમાં)

ડૉ એક મુર લખે છે કે—ઈસ્વીસનના આરંભકાળ પહેલાં ઈરાક સ્યામ તથા પેલેસ્ટાઈનમાં જૈન શ્રમણો સેંકડોની સંખ્યામાં પથરાયેલા હતા

મેજર જનરલ ફ્રીલૉંગ (અધ્યક્ષ રોયલ એશિયાટિક સોસાયટી) લખે છે કે—ગ્રીક લોકોએ પશ્ચિમ ભાગના જે જિમ્નોસોફિસ્ટો વિષે કહ્યું ' તે જૈન લોકો જ હતા

જર્મન ઇતિહાસલેખક વાનક્રેમર લખે છે કે—મિસરમાં જે 'સમાનિયા' સંપ્રદાય છે તે જૈન શ્રમણોનો જ અપભ્રંશ છે

વિશ્વભરનાથ પણ જણાવે છે કે—ઈસુના જન્મ પહેલાં જૈન ધર્મ મધ્યપૂર્વમાં ખૂબ ફેલાયેલો હતો જેણે યહુદી તથા પાછળથી ઈસાઈ અને મુસ્લિમ ધર્મ પર પ્રભાવ પાડ્યો હતો.

સોપારક નામનો એક રાજદૂત યુનાન ગયો હતો તેની સાથે એક જૈનાચાર્ય પણ ગયા હતા એમણે ત્યાં જૈનધર્મનો સારો પ્રચાર કરી છેવટે એથેન્સ (ગ્રીસ)માં સમાધિમરણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું (Indian Historical Quarterly Part II page 293)

આમ તે કાળના મુનિઓ પ્રચારની (મિશનની) એક નવી ભાવનાથી હિંદ અને હિંદ બહાર દૂર દૂર સુધી વિહરવા લાગ્યા હતા

(પાના ૯૨ના અનુસંધાનમાં)

સ્ત્રી-બાળકોના રક્ષણની આપણા પર જવાબદારી હોવા છતાં એમના પર ગુંડાઓનું—આતતાયીઓનું આક્રમણ થાય ત્યારે પણ અહિંસાની દૃષ્ટિએ પોતાનું બલિદાન આપવાની વાત કરી મહાત્મા ગાંધીજીએ જગતના ઇતિહાસમાં પ્રથમ વાર જ માનવહિંસાનો છેદ ઉડાડી દીધો છે આવા એ સત્ત્વ માનવ અહિંસાવાદી હતા. છતાં

એક ગામ પર ધા પાડુઓનુ આક્રમણ થતા ડરના માર્યા સ્ત્રી-બાળકોને મૂકીને ભાગી ગયેના લોકોને એમણે જણાવેલ કે કાયરતા એ હિંસાથી પણ ભયંકર છે માટે જો તમે વીરતાપૂર્વક સશસ્ત્ર સામનો કરી હિંસા કરી હોત તો હુ એને અહિંસા માની ખુશ થાત

આવા શબ્દો સેંકડો યુગો પછી જળવાઈ રહે અને આજુબાજુના સંદર્ભો એ પુરુષનુ જીવનકાર્ય એમના આચારવિચારો તથા સિદ્ધાંતો છૂટી જાય તો એ પુરુષને નામે કેવો વિકૃત પ્રચાર થઈ શકે!

એટલે મૂળ પુરુષના મુખમા કોઈ પણ વાક્ય ગુમાવેલાં શાસ્ત્રો માથી નીકળી આવે પણ જ્યા સુધી એના સંદર્ભો તથા એ મૂળ પુરુષની જીવનનિષ્ઠા ન સમન્વય તેમ જ એવા શબ્દો ક્યારે કયા કોને અપેક્ષીને બોલાયેલા એનો ખ્યાલ ન રહે તો એ મૂળ પુરુષના સિદ્ધાંતનુ જ ખૂન કરવા બરાબર અને માટે જ કહેવામા આવ્યુ કે यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्रं तस्य करोति किम् ।

(અનુસંધાન પાનુ ૧૦૭ પેરેગ્રાફ પહેલો)

પંડિતોએ મૂળ માગધી પ્રમાણે દુ। क्योयसरीरे પાઠને આધાર એ કબૂતરોના શરીર રાંધ્યા છે તેનુ મારે પ્રયોજન નથી પણ તેના ઘરમાં मज्जारकड બિલાડાએ મારેલુ परियासिए વાસી એવુ कुक्कुडमंसक કૂકડાનુ માસ છે તે તુ લઈ આવ એવો અર્થ કર્યો છે, જ્યારે પરંપરા પ્રમાણે क्पोय એટલે કોળુ मज्जारकड એટલે માર્જાર નામના વાયુની શાંતિ માટે સંસ્કારિત કરેલો – ભાવના દીધેલો परियासिए દિવસો સુધી ચાલે તેવો જે कुक्कुडमंसक બીજોરાપાક છે તે લઈ આવ' એવો અર્થ છે

સમીક્ષા સરીર શબ્દ દેહના અર્થ મા નાન્યતર જાતિનો છે પણ અહીં નસ્ત્રાયક હોઈ પામ્ના અર્થમા છે એ કબૂતરોના શરીર એટલે હાડકાં ચામડી-પાંખ સાથે શરીર કહેવાય એ કેવી રીતે રાંધી શકાય? જ્યારે

છાલ કાઢીને બાકીના સર્વ અંગો સાથે કોળુ રાંધી શકાય છે વળી મજ્જારકૃત નું સંસ્કૃત મજ્જારકૃત થતું હોઈ મજ્જાર નામના વાયુની શાંતિ માટે સંસ્કારિત કરેલો-ભાવના આપેલો એવો અર્થ થઈ શકે પણ કૃતનો અર્થ 'મારેલું' કેવી રીતે ઘટે? તેમ જ પંડિતો એ પર્યાષિતનો વાસી અર્થ કર્યો હોય તેથી શું એમની બધી મૂર્ખ હશે કે એણે એ વાસી માંસ ખાવા માટે રાખી લીધું હશે? કારણ કે કૂકડાનું માંસ તો ૬-૮ કલાકમાં જ ગંધાઈ ઊઠતું અને સડી જતું હોઈ ખાવા લાયક રહેતું નથી જેથી કુક્કુટમાંસક નો અર્થ બીજોરાપાક હોઈ એ કેટલાક દિવસ ટકી શકે છે અને માંસ નો અર્થ 'ગર્ભ' છે જે વાગ્ભટે પોતે જ ગર્ભના અર્થમાં વાપર્યો છે (જુઓ પાનું ૫)

(પાના ૧૦૯ના અનુસંધાનમાં)

પ્રો. કૌશામ્બીજી સ્વયની સરળતાથી જણાવે છે કે મેં જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો નથી માંસાહાર વિષે ચર્ચા ચાલી ત્યારે પ્રસિદ્ધ જૈન પંડિતોએ જ તે (પાઠો) મને બતાવ્યા તેમ જ એક જૈન મુનિએ પણ તેમ જ કહ્યું (ભ. બુદ્ધ પા. ૨૫૧) વાચકો જોઈ શકશે કે બીજાઓએ આપેલા પાઠો તથા અર્થો પર આધાર રાખી સ્વતંત્રપણે ચિંતન-મનન-શાસ્ત્રાભ્યાસ કે પૂર્વાપર સંબંધ જોયા વિના પંડિતોને હાથે કેવો ભયંકર અનર્થ પેદા થઈ જાય છે!

અને ભારત સરકાર સંચાલિત સાહિત્ય અકાદમી વિષે કહીએ તો જે પ્રશ્ન ઊભતો રહ્યો છે, એ પ્રશ્નને ઊભતો રાખી એક વિશાળ કોમની ધાર્મિક લાગણીને આઘાત પહોંચાડવા પક્ષીય ધોરણે એ ભાગ ભજવે એ ભારત સરકારની સેક્યુલર સ્ટેઈટ (બિનસાંપ્રદાયિક રાજ્ય)ની ભાવના માટે એક કલંકરૂપ વસ્તુ છે

આજના યુગની સમસ્યા હલ કરતા

ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશવચનો

(૧) ज्ञानदृष्टिए एग नाया (સ્થા સૂત્ર) આત્મા એક જ છે એથી तुमसि नाम त चेव (આચા શ્રુ ૧ અ. ૫) જેને તુ હણવાનો -પીડવાનો વિચાર કરે છે તે તુ જ છે

(૨) माटे जं इच्छसि अप्पणतो (બૃ ક ભાષ્ય) જે તુ પોતાને માટે ચાહે છે તે બીજાને માટે પણ ચાહ અને જે તુ નથી ચાહતો એ બીજાને માટે પણ ન ચાહ

(૩ આથી असंविभागी न हु तस्स मोक्खो (દશ વૈ) પોતાને પ્રાપ્ત વસ્તુઓનુ જે સમવિભાજન નથી કરતો એને મોક્ષ જ પ્રાપ્ત થતો નથી

(૪) गोयमा ! जो गिलाण पडियरइ स दसणण पडिवज्जइ
હે ગૌતમ ! જે ગ્લાન-રોગીની સેવા કરે છે એ મને જ પ્રાપ્ત કરે છે

(૫) सच्च सु भयव (પ્ર વ્યા) સત્ય એ જ પરમેશ્વર છે

(૬) सच्च लोगम्मि सारभूय વિશ્વમા સત્યનુ આચરણ એ જ સારભૂત છે (પછી ક્રમ ગમે તે આવે)

(૭) नत्थि एरिसा पासो पडिबन्धो अत्थि सव्वजीवाण સસારના જીવોને જકડનાર પરિગ્રહ જેવુ કોઈ બધન નથી

(૮) રાજકીય અરાજકતામા ધર્મપાલન શક્ય નથી (નિ ગા ૨૩૫૭)

(૯) ज नायग च रट्ठस्स हतां महामोह पकुव्वइ જે રાષ્ટ્ર પ્રત્યેની ફરજ ચૂકે છે એ મહાપાપી છે

(૧૦) अट्ठारसदेसीभासाणियत अद्धमागहं અર્ધમાગધી અને ૧૮ જુદી જુદી ભાષાઓના મિશ્રણવાળી અર્ધમાગધીને એ કાળની રાષ્ટ્રભાષા તરીકે ભગવાને આકાર આપ્યો હતો જેથી રાષ્ટ્રભાષાને આવકારવી એ ધર્મ બને છે કારણ કે એથી પ્રજાસમૂહો પાસે પાસે આવી પ્રેમવિનિમય સાધી શકે છે

પ્રકરણ ૧ લું

વિષયારંભ

'જૈનધર્મ અને માંસાહારપરિહાર' નામના આ બીજા નિબંધમાં પૂર્વગ્રહથી મુક્ત બની સત્યસંશોધનની દૃષ્ટિએ જ મેં આ પ્રશ્ન વિચાર્યો છે. મારા પ્રથમ પુસ્તક 'ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર'ના અનુસંધાનમાં આ નિબંધ લખાયો હોઈ એ પ્રથમ નિબંધ વિષે ઊડતી નજર નાખી જઈએ કે જેથી નવા વાચકોને આ નિબંધ સમજવામાં સરળતા પ્રાપ્ત થાય.

સાંપ્રદાયિક રાગદૃષ્ટિથી હું પૂર્ણપણે મુક્ત તો ન જ હોઉં એમ માની પ્રથમ પુસ્તક શ્રી વિનોબાજી જેવા તટસ્થ અને શાસ્ત્રાભ્યાસી જૈનેતર પુરુષને પ્રાગટ્ય પૂર્વે વાંચવા આપી એમનો અભિપ્રાય માગ્યો કે જ્યારે તેઓ ભૂદાનયાત્રાને અંગે સૌરાષ્ટ્રમાંથી ગુજરાત તરફ વળી રહ્યા હતા. પુસ્તક વંચાઈ ગયા બાદ એમના વિચારો જાણવા આથી હું તેમની સાથે કતોલથી નગરવા સુધી પાદયાત્રામાં જોડાયો હતો, જ્યાં એમની મુલાકાત થયેલી. આ વખતે પુસ્તક અંગે અભિપ્રાય માગતાં એમણે જણાવેલું કે —

"ઋષિઓ માંસ ન જ ખાય તેવું તો હું માનતો નથી પણ ભગવાન મહાવીરનું જીવન, તેમનો ઉપદેશ, સૂક્ષ્મ અહિંસાનું પાલન તથા આત્યંતિક સત્યને ખાતર બાંધછોડ ન કરવાની એમની મનોવૃત્તિ જોતાં હું નિઃસંશયપણે માનું છું કે ભગવાન મહાવીર કદાપિ માંસાહાર

કરે જ નહીં જોકે પંડિતો સાથે હું ચર્ચામાં ઊતરવા નથી માગતો, પણ તેમના જીવનને વિસંગત અર્થ એ કેમ બેસાડી શક્તા હશે એ મારી બુદ્ધિમાં જ ઊતરતું નથી હું માનું છું કે આ શબ્દની રમતનો પ્રશ્ન નથી પણ હૈયાની સૂઝનો પ્રશ્ન છે બાકી જો ભગવાનમાં સહેજ પણ હિંસા હોત તો દુનિયાભરમાં અજોડ એવો નિરામિષાહારી જૈનસંઘ ઊભો કરવા જેટલું એ બળ જ ન મેળવી શક્યા હોત

થોડી વાર અટકી ગયા બાદ ફરી એમણે જણાવ્યું કે ‘ હસવા જેવી વાત તો એ છે કે જેમ ભગવાનને એકાદ શબ્દનો આધાર લઈ પંડિતોએ એમને કૂકડાનું માંસ ખવડાવ્યું છે તેમ ખ્રિસ્તીઓએ ઈશુને તીડ ખવડાવ્યા છે પ્રસિદ્ધ ટીકાકાર રેવરેંડ (નામ હું ભૂલી ગયો છું) માર્ક ઉપરની ટીકામાં લખેલું કે ઈશુ મધ સાથે તીડ ખાતા આ વાંચી મને થયું કે તીડ તે કંઈ ખાવાની ચીજ છે કે ઈશુ મધ સાથે એ ખાતા હશે? આથી મેં એ પાદરી સાહેબનો સંપર્ક સાધ્યો તો એમણે જણાવ્યું કે બાઈબલમાં જ ત્યાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે ત્યાં પછી બીજા વિકલ્પને સ્થાન રહેતું નથી જોકે શબ્દને જ વળગી રહેનારા પંડિતોને આ સિવાય બીજું સૂઝે પણ નહીં પણ મને તો આ પ્રશ્ને બેચેન બનાવ્યો મારું હૃદય એ અર્થ સ્વીકારવા ઇનકાર કરતું હતું જેથી મેં જાણીતા વિદ્વાનોની જૂની જૂની ડિક્શનેરીઓ તપાસવા માંડી તો એમાંથી એ શબ્દનો અર્થ તીડ ઉપરાંત એક જાતનું ફળ (જેનું નામ હું યાદ રાખી શક્યો નથી) નીકળી આવ્યો જેની સાથે આજ પણ મધ ખાઈ શકાય છે

આથી મેં એ રેવરેંડ સાહેબનો ફરી સંપર્ક સાધ્યો અને એમને મેં ફળનો અર્થ જ ઈશુ આને મધમેળનો થઈ શકે એ સમજાવ્યું એમણે પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી એ નવો અર્થ માન્ય રાખ્યો પણ ત્યાં સુધી તો આ ભૂલ ચાલ્યા જ કરી એટલે વ્યક્તિના જીવનને સમજ્યા વિના તેના જીવનને વિસંગત અર્થ ઠોકી બેસાડવો એ એવા પુરુષને ભારે અન્યાય કરવા બરોબર છે કારણ કે એથી એવી વ્યક્તિના

જીવન અને આચારનો પછી મેળ જ સાધી શકાતો નથી મૂળ વાત એ છે કે જેમ જેમ યુગ આગળ વધે છે તેમ તેમ ઘણા શબ્દો એવા નીકળી આવે છે કે જે નિત્ય નવા નવા અર્થો ધારણ કરતા કરતા વિકાસ પામ્યા કરે છે ને એથી લાંબા ગાળે એ પોતાનો મૂળ અર્થ જ ખોઈ બેસે છે એથી સમય જતાં અમુક શબ્દનો અમુક અર્થ હતો એ પછી આપણા ધ્યાનમાં જ આવતું નથી માટે આજના રૂઢ થએલા અર્થો જો એવા શબ્દોને લગાડવામાં આવે તો જે સિદ્ધાંતોને ખાતર શાસ્ત્રો રચાયાં હતાં એ સિદ્ધાંતોનું જ ખૂન થાય ને એથી આખી સંસ્કૃતિ જ તૂટી પડે એથી આજના રૂઢ થએલા નહિ પણ તે યુગના અર્થો જ — જાણુ ન હોય તો — સંશોધન કરીને લગાડવા જોઈએ આમ એમના કહેવાનો ભાવાર્થ હતો એથી આપણે એવાં બે-ત્રણ દાખલાઓ લઈ આ પ્રશ્નની વિશેષ સ્પષ્ટતા કરીએ

(૧) नग्ना क्षपणका क्षપણુકો — જૈન મુનિઓ નગ્ન રહે છે' આવી જાતના વાક્યો બૌદ્ધ — વૈદિક ધર્મશાસ્ત્રોમાં જોવા મળે છે પણ આજે नग्न શબ્દનું પતન થઈ બની એનો અર્થ લુચ્ચો—હરામી થવા લાગ્યો છે એથી જો આજનો એવો રૂઢ થવા લાગેલો લુચ્ચો હરામી શબ્દ ક્ષપણકોને લગાડીએ તો કેવો ભયંકર અર્થ પેદા થાય ?

(૨) અશોકના શિલાલેખોમાં અન્ય પાખંડોને (ધર્મસંપ્રદાયોને) જે માન આપે છે એ પોતાના પાખંડને ઉન્નત બનાવે છે એવા શબ્દો લખાએલા છે પણ આજે પાખંડનો અર્થ પાખંડ અર્થાત્ છેતરપિંડીભર્યા ઢોંગનો થવા લાગ્યો છે એથી પાખંડ (ધર્મસંપ્રદાય)ને બદલે પાખંડનો (ઢોંગનો) અર્થ લગાડવામાં આવે તો એ જ અર્થ નીકળે કે જે બીજાની લુચ્ચાઈને માન આપે છે (નભાવે છે) એની લુચ્ચાઈ વિશેષ ફાલેફૂલે છે (ઉન્નત થાય છે) આમ જો નવો અર્થ કરવામાં આવે તો અશોકનું કર્યું કારવ્યું જ ધૂળમાં મળે

(૩) જગન્નાથપુરીના સંમેલનમાં વિનોબાજીએ ગાંધીજી માટે 'વિશ્વાસઘાતી' શબ્દ વાપર્યો ત્યારથી આ પ્રશ્ન વર્તમાનપત્રોમાં ચર્ચાતાં વિનોબાજીએ જણાવેલું કે આ વખતે જગન્નાથના ભજનનો અનુવાદ મારા વ્યાખ્યાનમાં સમાવી લીધો હતો. એમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે સંતો સદા વિશ્વાસઘાતી હોય. આજના ઉપદેશોથી એ આગળ ને આગળ વધતા હોય છે એથી એમનો જે ઉપદેશ આજે હોય છે તે અન્ય દિવસે બદલાઈ જાય છે. આથી મેં એમને મારી વિશિષ્ટ રીતીએ વિશ્વાસઘાતી કહ્યા. વિશ્વાસઘાતી એટલે વિશ્વાસહીન.'

એમના એ કથન પર એમની જ ટીકા પ્રાપ્ત ન થઈ હોત તો—ભવિષ્યના પંડિતો આ સ્પષ્ટ શબ્દોના આધારે ગાંધીજીને કેવું વિચિત્ર બિરુદ આપત? અને તો જે સત્યતાના ધ્યેયને પહોંચવા એમણે અહિંસાની સાધના કરી હતી એ સત્યના માર્ગમાં કેવો ઘા પડત? મહાવીર માટે તો ૧૦૦૦ વર્ષ પછી લખાયેલા શાસ્ત્રોમાંથી પુરાવો શોધવાનો છે પણ ગાંધીજી માટે તો એમના જ શિષ્યનો પુરાવો મળવાથી ભવિષ્યના પંડિતોને પછી બહુ પણ ન સમજાતી શક્ત. અને આપણે જોઈએ છીએ કે મહાવીર માટે પણ આમ જ બન્યું છે. ખરી રીતે તો શબ્દોના મૂળ અર્થો એની પાછળનો ભાવ કોને ને ક્યારે તથા ક્યા હેતુને ઉદ્દેશીને એવા શબ્દો વાપરવામાં આવેલા છે વગેરેનો પૂર્વાપર સંબંધ વિચારવો જોઈતો હતો. પણ એ વિચાર્યા વિના કેવળ આજના રૂઢ શબ્દોના અર્થ પર જ ભાર મૂકી પંડિતોએ ભારે છબરડો વાળ્યો છે.

એટલું સારું છે કે વિનોબાજીનો વિશ્વાસઘાતી એવો સ્પષ્ટ શબ્દ હોવા છતાં એ પંડિતો ગાંધીજીને વિશ્વાસઘાતી કહેવાની હિંમત નહોતા કરી શક્યા. છતાં કેટલાક પંડિતો આ પ્રશ્ન અંગે મૂંઝાયેલા છે. તેમ જ કેટલાક તો વળી માંસપરક અર્થના જ આગ્રહી રહ્યા છે. જેમની સામે કેવળ સૂઝતા આહારની જ એક માત્ર દલીલ છે એમણે વિચારવું જોઈતું હતું કે—

(૧) જૈન શાસ્ત્રોમાં જ્યાં સૂક્ષ્મ જીવોની પણ હિંસા ન કરવાનો આચાર છે ત્યાં ધર્મયુક્ત રેવતી કબૂતરો રાંધે ખરી?[૧]

(૨) નાની વયે કે ભગવાનને વહોરાવવા ખાતર ભક્તિને વશ બની એણે એવો અપવાદ કર્યો હશે પણ નથી. ભગવાનને એવી જરૂર હતી કે નથી એને આજ્ઞા કે અનુમતિ આપી. તો પછી ભક્તિને કારણે એ જ વખતે તીર્થંકર ગોત્ર બાંધનારી રેવતી આવું હિંસાત્મક કરે ખરી?

(૩) ભગવાનને પિત્તજ્વરને કારણે લોહીના ઝાડા થતા હતા. શરીર છેક જ નખાઈ ગયું હતું. એક વાર તો એમના મરણની અફવા પણ ઊડી હતી. એવી સ્થિતિમાં કૂકડાનું માંસ પથ્ય ખરું? બીજી બાજુ मातुलिङ्गमम्लं वातजित् हृद्यं मधुरं मांसं [illegible] (વાગ્ભટ) બીજોરાનો ગર્ભ વાતપિત્તશામક હોઈ પિત્તજ્વર અને ઝાડા માટે અક્સીર ઉપાય છે એ તો સામાન્ય માનવી પણ આજે જાણે છે. આમ બીજોરાનો અનુસંગત અર્થ મૂકી કૂકડાનો વિસંગત અર્થ બેસાડી માંસ શબ્દને કારણે પંડિતોએ ભારે ભૂલ કરી છે. જ્યારે વાગ્ભટે પોતે તો બીજોરાના ગર્ભ માટે માંસ શબ્દ જ વાપર્યો છે. એથી એ માંસ શબ્દનો મૂળ અર્થ સમજવા માટે એ ઘણો ઉપયોગી થઈ પડે છે.

---

૧ ભગવાનને લોહીના ઝાડા થતા હતા. એ પોતે ઉપચાર નહોતા કરાવતા. એથી એમની સ્થિતિ આખર જેવી બની જવાથી ભગવાનના શિષ્ય સિંહ મુનિ ખૂબ રડી પડેલા. આથી ભગવાને એને આશ્વાસન આપેલું અને એના આગ્રહને કારણે કહેલું કે 'સિંહ! તું મેંઢિયગામ રેવતી નામની ગૃહપત્નીને ત્યાં જા. તે એણે ત્યાંથી મારે માટે જે કોળામાંથી તૈયાર કરેલો પાક છે તે ન લાવીશ. પણ રેવતીએ પોતાને માટે બીજોરા પાક કરેલો છે તે લાવજે.' રેવતીને અત્યંત ભક્તિભાવ હતો. એ પાક ભગવાનને માટે વહોરાવી દીધો હતો જેથી તેણે તે જ વખતે તીર્થંકર ગોત્ર બાંધ્યું. પણ પંડિતોએ અર્થ એવો કર્યો છે કે બે કબૂતરો રાંધી કરેલો પાક નહીં પણ ગઈ કાલે બિલાડાને મારેલા કૂકડાનું માંસ લઈ આવ. હિંસાની જેમ શબ્દોને કારણે અહીં પણ એવો જ ગોટાળો થયો છે.

(૪) મૂળ પુરુષ પોતાની જીવનનિષ્ઠા-સિદ્ધાંત પર અત્યત આગ્રહી હોય છે અને તો જ એના મૂળ ઊંડા જઈ શકે છે બાકી તો એ પોતે જ ચૂકે તો એવો પોતાનો સિદ્ધાંત ઊંડા મૂળ નાખી શકતો નથી

(૫) ભગવતીજી સૂત્ર શતક ૮ ઉ ૫મા ભગવાન પોતાના શિષ્યોને જણાવે છે કે આજીવકો વડ ગોર, ડુંગળી લસણ તથા કંદમૂળ જેવી ચીજો ખાતા નથી તેમ જ મદ્ય-માસ-સુરા વગેરેનો પણ સ્પર્શ કરતા નથી તો શ્રમણ નિર્ગ્રંથોએ તો એથી પણ વિશેષ જાગ્રત રહેવુ જોઈએ અને પછી કાચુ પાણી તથા ધાન્યના બીજ વગેરે વાપરવા માટે એ જ આજીવકોની ભગવાન આકરી ટીકા કરે છે

આમ જૈન-બૌદ્ધ બન્ને શાસ્ત્રપુરાવાઓથી પાકો નિરામિષાહારી ગોશાલક આર્દ્રકુમાર સાથેની ચર્ચામા ભગવાનની કડક ટીકા કરે છે પણ માસાહાર માટે એક શબ્દનો પણ આક્ષેપ મૂકી શકતો નથી બાકી જો એવુ જ હોત તો ગોશાલક એ ગુરુ અને શિષ્ય બન્નેને ઉધડા લીધા વિના રહેત ખરા ?

(૬) તેવી જ રીતે વૈદિક-બૌદ્ધ શાસ્ત્રોમાથી પણ માસાહારના આક્ષેપનુ એક પણ વાક્ય શોધ્યુ જડતુ નથી

(૭) ઊલટુ દેવદત્ત ભગવાન બુદ્ધ પાસે અન્ય શ્રમણોની જેમ માસાહાર ત્યાગની આજ્ઞા ઉમેરવા માગે છે જેને બુદ્ધ એનો ઇનકાર કરે છે પણ એથી જણાય છે કે જૈન શ્રમણ પરંપરા માસાહારના દોષથી પૂર્ણપણે મુક્ત હતી

(૮) એટલુ જ નહિ ખુદ ભગવાન બુદ્ધ (દીઘનિકાય સૂત્ર-૨) સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે શ્રમણ પરંપરા માંસ મદિરાનુ સેવન કરતી નથી પંડિતોએ આ શ્રમણપરંપરા ભગવાન પાર્શ્વનાથની હતી એ સિદ્ધ કર્યું છે મહાવીરે વળી બ્રહ્મચર્ય અને પ્રતિક્રમણનો નવો આચાર ઉમેરી એ પરંપરાને વધાર વિશુદ્ધ અને કડક બનાવી છે (વાચો दर्शन और चिंतन પા ૧૬૧ ને પ્રજ્ઞાચક્ષુ પં સુખલાલજી) । એથી મહાવીર માટે આવો આક્ષેપ મિથ્યા ઠરે છે

(૯) મૂળ આગમોમાં તો અનેક સ્થળે માંસાહારને નરકનું માર્ગ જણાવ્યું છે (ઠાણાંગ સૂત્રના ૪થા સ્થાનમાં તેમ જ સૂત્રકૃતાંગના બીજા શ્રુત સ્કંધના ૬ઠ્ઠા અધ્યયનમાં આવાં વાક્યો જોઈ લેવાં) એ જ સિદ્ધાંતના પ્રણેતા માથે માંસાહાર જેવો એ કેવી રીતે ઘટે !

(૧૦) આથી કેવળ સૂઝતા આહારનો પ્રશ્ન રજૂ કરતા પંડિતોને હું નમ્ર ભાવે ભગવતીજી શતક ૧૮ ઉદ્દેશ-૧૦ માં આપેલો ભગવાન મહાવીર અને સોમિલ બ્રાહ્મણ વચ્ચેનો સંવાદ ફરી ધ્યાનપૂર્વક વાંચી જવાની ભલામણ કરું છું એમાં ભગવાન સ્પષ્ટતા માગે છે કે હે સોમિલ ! સરિસવય શબ્દના બે અર્થ છે મિત્ર અને સરસવ મિત્ર અર્થમાં સરિસવય શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને અભક્ષ્ય છે-ત્યાજ્ય છે પરંતુ ધાન્ય સરિસવય જો નિર્જીવ થયેલા હોય નિર્દોષ હોય તથા ભિક્ષા નિયમ પ્રમાણે યાચવાથી પ્રાપ્ત થયેલા હોય તો તે ભક્ષ્ય છે

એક વિદ્વાન પંડિતે પણ આ જ પ્રમાણે લખ્યું છે કે 'હે, સોમિલ ! માસનો અર્થ જે માસ થતો હોય તો તે અમારે અભક્ષ્ય છે પણ એનો અર્થ જો અ[illegible] થતો હોય અને તે ભિક્ષા-નિયમ પ્રમાણે પ્રાપ્ત હોય તો તે ભક્ષ્ય છે

ભગવાને એ કાળની ભાષાને કારણે બન્ને જાતના અર્થો થતા હોઈ આવી સ્પષ્ટતા કરી લેવાની ચોખ્ખી અને ચટ વાત કરી છે એથી પછી નથી પ્રશ્ન રહેતો કેવળ એક શબ્દને કારણે માંસાહાર અર્થ લેવાનો કે નથી પ્રશ્ન રહેતો સૂઝતા આહારને નામે માંસાહાર કરવાનો આ અંગે निशीथ एक अध्ययन'માં પંડિત દલસુખભાઈ માલવણિયાએ રજૂ કરેલું દૃષ્ટિબિંદુ પણ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે માલવણિયાજી લખે છે કે और खास खास बात यह है कि वह ऐसी कोई भी वस्तु आहारमें नहीं ले सकता जो सजीव हो या सजीव से सम्बन्धित हो। इतना ही नहीं, किन्तु भिक्षाटन करते समय यदि सयमी

से या दते समय दाता से किसीका किसी प्रकारका कष्ट हो, जीव हिंसाकी संभावना हो तो वह भिक्षा भी स्वीकरणीय नहीं है । इत्यादि मुख्य नियमोंका लक्ष्य में रखकर जो उपनियम बने, उनकी लम्बी सूचियाँ शास्त्रों में है (दश वैका अ ५) પાનુ ૫૮

પણ પંડિતો કહેશે કે ભગવાન સાથે માંસાહાર ઘટતો નથી પણ જ્યાં શાસ્ત્રના ચોખ્ખા શબ્દો છે, વળી એનું સમર્થન કરનારી દસ્તાવેજી પુરાવાઓ જેવી કોઈ કોઈ પૂર્વાચાર્યોની ટીકાઓ પણ છે ત્યાં પછી કેવળ વનસ્પતિ અર્થનો જ આગ્રહ શા માટે ?

એમનો પ્રશ્ન તો સયુક્તિક છે પણ જેમ ઇશુ સનમાં થયું છે તેનું જ આમાં પણ થયું છે એમ જણાય લખાણના શબ્દો કરતાં પ્રત્યક્ષ પુરાવો જ સંગીન ગણાય અને તે છે વહેતી આવેલી વિશુદ્ધ અને અવિચ્છિન્ન પરંપરા સમગ્ર વિશ્વમાં માંસાહાર અમારે સંપૂર્ણ પણે વર્જ્ય છે એવો જૈન ધર્મ સિવાય એક પણ ધર્મ છાતી ઠોકીને કહી શકે તેમ છે ? બાકી જો મૂળમાં જ દોષ હોત તો આવું મહાવૃક્ષ નિર્માણ જ ન થઈ શક્યું હોત બાકી કેટલીક વાર લખાણના શબ્દો પણ ખોટા ઠરે છે અને ઊલટી જ વાત સાચી ઠરે છે

જોકે એક શબ્દને કારણે ભગવાન પર આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે પણ એવા શબ્દોનું મૂળ શું ? શા માટે એવા શબ્દો વપરાયા તેમ જ પાછળથી અને કેમ બદલવામાં નડી આવ્યા હોય વગેરે બાબતો અંગે મે ખૂબ જ સ્પષ્ટતાથી ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર' પુસ્તકમાં ખુલાસા આપ્યા છે સાથે એ પણ જણાવ્યું છે કે એવા શબ્દો તો ભાષાશાસ્ત્ર અને શબ્દશાસ્ત્રના ઇતિહાસ પર એક નવો પ્રકાશ પાથરે છે અને તેથી આગમોની ઊલટી પ્રાચીનતા સિદ્ધ થાય છે આમ એ શબ્દશાસ્ત્રનો અને એના અર્થનો ઇતિહાસ હોવાને કારણે એ સંશોધનનો વિષય બનવો જોઈતો હતો પણ એને બદલે શબ્દ થરેના આજના અર્થો એને લાગુ પાડી પંડિતોએ આ પ્રશ્નને ઊલટો વધુ ગૂંચવી નાખ્યો છે અને આ કંઈ કોરી કલ્પનાનો વિષય

નથી કેડ બારમા સૈકા સુધી પણ એવા શબ્દો વપરાતા રહ્યા છે, કારણ કે વનસ્પત્યાહાર તેમ જ માંસાહાર માટે લગભગ એક જ જાતના શબ્દો વપરાતા હોઈ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો પ્રશ્ન આવ્યા બાદ જ એવા શબ્દોને એક યા બીજા વર્ગમાં સ્થિર કરવાનું કાર્ય શરૂ થયું હતું પણ શબ્દો એક રાતમાં બદલી શકાતા નથી જેથી આ પ્રક્રિયા ખૂબ લાંબા સમય સુધી ચાલતી રહી હતી અને આ કારણે જ ખુદ હેમચંદ્રાચાર્યે પણ ફળ પલ્લવ માટે આમિષ શબ્દ વાપર્યો છે (વાંચો યોગશાસ્ત્ર પ્રકાશ ૩ શ્લોક ૧૨૨–૨૩) જે શબ્દ આજે પૂર્ણ-રૂપે માંસ અર્થમાં જ રૂઢ થઈ સ્થિર બની ગયો છે

આ બધી દૃષ્ટિએ વિચારતા ભગવાન મહાવીર વિશે બીજો વિરૂપ જ ન મળે તો પછી પ્રશ્ન એ ઊઠે છે કે ભગવતીજીના આ પાઠનો અર્થ પાછળથી કોઈ કોઈ આચાર્યો માંસપરક અર્થ કરવા તરફ કેમ વળ્યા હશે? તેમ જ એવા શબ્દો પાછળથી થએલા યુગપ્રધાનોએ માન્ય પણ કેમ રાખ્યા હશે? એ જ પ્રમાણે આચારાંગમાં તથા એની ટીકાઓમાં પણ માંસાહાર અર્થનો સ્વીકાર—અને અપવાદરૂપે પણ—કેમ થયો હશે?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપવામાંથી જ આ પુસ્તકનું નિર્માણ થયું છે જેથી આપણે હવે એની વિસ્તારથી ચર્ચા કરશું પણ એ પહેલાં એક વાત જણાવી દઉં કે વચમાં એક કાળ એવો આવ્યો કે જ્યારે પઠનપાઠન બંધ થઈ ગયું જ્ઞાન ક્ષીણ વિશીર્ણ બની ગયું તથા ટીકાગ્રંથો પણ નષ્ટ થયા હતા આમ જે હતું તે બધું અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયું હતું જેથી શબ્દો તો રહ્યા પણ એના અર્થો તથા ઇતિહાસ સમય જતાં ભૂલાવા લાગ્યા હતા

પણ એમ છતાં ટીકાઓના પ્રહારો તથા આક્ષેપોની ઝડીઓ સહન કરીને પણ એ મહાન પૂર્વાચાર્યોએ એ શબ્દો તથા પાઠો સુરક્ષિત રાખ્યા છે એ આશાથી કે એમાંથી કદાચ નવસરે

દ્વાર ખુલ્લાં થતાં મૂળ રહસ્ય તથા એના ઇતિહાસ પર એક દિવસ જરૂર પ્રકાશ પડશે પણ આક્ષેપોના ભયે ન એમણે એવા પાઠો નષ્ટ કર્યા કે ન એમાં પરિવર્તન કર્યું એથી એ ખરેખર માનને પાત્ર ઠરે છે

આટલી પ્રાથમિક ભૂમિકા રજૂ કરી શાસ્ત્રોમાં આવા પાઠો ક્યાં છે, કેટલા છે શા માટે છે, એનો મૂળ અર્થ શો હતો, શા માટે એની રચના થઈ એ બધા પ્રશ્નો વિષે આપણે હવે ચર્ચા કરશું

જોકે પરંપરાએ તો એવા પાઠોના અર્થો વનસ્પતિવાચક જ આપ્યા છે આમ છતાં પંડિતોએ એવા શંકાશીલ પાઠોના જે માંસપરક અર્થો કર્યા છે એ અર્થ પ્રમાણે જ આપણે એ પાઠો વિચારીએ અને એમાંથી માંસાહારનું વિધાન નીકળે છે કે નહીં એ પણ તપાસીએ

પ્રકરણ ૪થું

શંકાસ્પદ પાઠો

મૂળ જૈન શાસ્ત્રો જે આગમો અથવા દ્વાદશાંગી કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે છે :

૧ આચારાંગ	૫ ભગવતી સૂત્ર	૯ અનુત્તરોપપાતિક
૨ સૂત્રકૃતાંગ	૬ જ્ઞાતા ધર્મકથા	૧૦ પ્રશ્ન વ્યાકરણ
૩ સ્થાનાંગ	૭ ઉપાસકદશા	૧૧ વિપાક સૂત્ર
૪ સમવાયાંગ	૮ અંતકૃતદશા	૧૨ દૃષ્ટિવાદ

આમાં ૧૨મું દૃષ્ટિવાદ વિચ્છેદ ગયું છે. બાકીનાં ૧૧ આગમો આજે પ્રસિદ્ધ છે જેના રચયિતા ભગવાનની પ્રથમ પાટે આવેલા ગણધર સુધર્માસ્વામી છે.

આ આગમોમાંથી તથા પાછળના દશવૈકાલિક જેવા શાસ્ત્રોમાંથી — આચારાંગમાં ૭, દશવૈકાલિકમાં ૧, ભગવતીજીમાં ૧, સૂર્યચંદ્ર પ્રજ્ઞપ્તિમાં ૧ અને કલ્પસૂત્રમાં ૧ મળી આવા પાઠો ૧૧ જેટલા છે. આમાં દશવૈકાલિક, સૂર્યચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ તથા કલ્પસૂત્ર પાછળના આચાર્યોની રચના છે અને આચારાંગનો દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ જેમાં આવા ૬-૭ પાઠો છે એ પણ પછીના સ્થવિરોની રચના છે. એટલે મૂળ આગમમાં ફક્ત આવો એક જ પાઠ છે જે ભગવતી સૂત્રમાં આવેલો છે. એ વિ૦ 'ભગવાન મહાવીર-માંસાહાર'માં આપણે વિસ્તારથી ચર્ચા કરી ગયા છીએ.

વધારે દુઃખદાયક અને આશ્ચર્યકારક વાત તો એ છે કે આચારાંગનો પૂર્વાર્ધ જે ખુદ સુધર્માસ્વામીની રચના છે એના ૭મા 'મહાપરિજ્ઞા' નામના અધ્યયનના ૭ ઉદ્દેશા વિચ્છેદ ગયા છે એમાના ત્રીજા ઉદ્દેશામા આમિષ (પ્રાણીજ માસ) ભક્ષણ ત્યાગ વિષે મુનિઓને આપેલો ઉપદેશ તથા તેના ત્યાગની સ્પષ્ટ આજ્ઞાઓ હતી એવી નોંધ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ પોતે આચારાંગ પર કરેલી નિર્યુક્તિમા લીધી છે એટલુ જ નહી, કયા કયા ઉદ્દેશામા કયા કયા અધિકાર હતા એનુ પણ વર્ણન કર્યુ છે એમના જણાવ્યા મુજબ ત્રીજા ઉદ્દેશામા ક્ષુલ્લક પરિણામ ન રાખવા આમિષ (માસ) ભક્ષણ ન કરવુ, સ્નાન પીવાની વિધિ, વસ્ત્રો ધોવા-રગવાની રીતોનો ત્યાગ, મૈથુન વગેરેનો ત્યાગ હસ્તકર્મનો ત્યાગ, સ્ત્રી સાથે પરિચય ન રાખવો શરીરની પરિમર્દના (આગ પપાળ) ન કરવી વગેરે અધિકારો હતા જો એ બધા પાઠો બચ્યા હોત તો કદાચ આ પ્રશ્ન જ ઊભો ન થાત આટલુ કહીને આપણે એ પાઠો જોઈએ પણ તેમા આપણે પ્રથમ માસપરક અર્થ કરનારા પંડિતોનુ દૃષ્ટિબિંદુ તપાસીએ તેમ જ સાથે સાથે પરંપરાએ વહેતા આવેલા વનસ્પતિપરક અર્થોની યોગ્યતા-અયોગ્યતાનો પણ વિચાર કરતા જઈએ

પાઠ ૧ લો—પ્રથમ આપણે દશવૈકાલિક'મા આવેલો પાઠ જોઈએ જ્યા ફળનો અધિકાર ચાલે છે ત્યા વચમા આ આડો શ્લોક આવેલો છે જે આ પ્રમાણે છે

बहु अट्ठिय पुग्गल, अणिमिस वा बहु कटय
अत्थिय तिदुय बिल्ल उच्छुखड व सिबलि ॥ (દશ વૈ. અ ૫ ॥ ૭૩) આપ્ટે સસ્કૃત કોશ પ્રમાણે वा નો અર્થ इव પણ થાય છે એટલે બહુ હાડકાવાળા માસ-મચ્છીની જેમ છોડવાનુ ઘણુ હોય એવા ફળો ન લેવા એવો પણ એક અર્થ કરવામા આવે છે પણ પંડિતોના અર્થ પ્રમાણે વિચારીએ

પંડિતોનો અર્થ — બહુ હાડકાંવાળું માંસ અને બહુ કાંટાવાળી માછલી, તેંદુક, કેરડી બોર, શાલ્મલિ વગેરે જેમાં ખાવાનું થોડું અને ફેંકવાનું ઘણું હોય છે એ માટે ન ખપે એમ કહીને મુનિએ ન વહોરે.

પરંપરાનો અર્થ — બહુ ઠળિયાવાળો ગર્ભ અને બહુ કાંટાવાળી વનસ્પતિ તેંદુક કેરડી બોર શાલ્મલિ વગેરે જેમાં ખાવાનું થોડું અને ફેંકવાનું ઘણું હોય છે એ માટે ન ખપે એમ કહીને મુનિએ ન વહોરે.

સમીક્ષા — બહુ હાડકાંવાળું માંસ કે બહુ કાંટાવાળી માછલી એ બધા લઈએ તો એ જ અર્થ નીકળે કે બહુ હાડકાંવાળું માંસ કે બહુ કાંટાવાળી માછલી ન લઈ શકાય પણ થોડા હાડકાંવાળું માંસ કે થોડા કાંટાવાળી માછલી લઈ શકાય કારણ કે જેમાંથી ઘણો ભાગ ફેંકી દેવો પડે છે એવી કેરડી-સીતાફળ જેવી ચીજો કરતાં એ વધુ [illegible] કરે છે. વધુ ઓછું ફેંકી દેવાના પ્રશ્ન પરત્વે જ આ પાઠનો હેતુ હોઈ એ જ અર્થ ફલિત થાય છે કે અલ્પ હાડકાં-કાંટાવાળી માંસ-માછલી કરતાં કેરી-સીતાફળમાં વધુ પાપ છે કારણ કે એમાંથી ઘણો ભાગ ફેંકી દેવો પડે છે.

ખાનપાનના આચાર પરત્વે આ કેવું ઊંધું શાસ્ત્ર બન્યું છે! મને લાગે છે કે દુનિયાના ઇતિહાસમાં આવી વિચારસરણીનો ક્યાંય જોટો નહીં મળે. આ જાતે અહિંસા ધર્મની અને એવો અર્થ શોધનારી આપણી બુદ્ધિની-અક્કલની ઠેકડી થઈ રહી છે એમ મને લાગે છે.

મૂળ વાત તો એ છે કે જ્યાં મૂળમાં અર્થ જ ખોટો લેવાયો હોય ત્યાં પછી લોકો ફાવે એવો જ અર્થ નીકળેને?

માટે બહુ અટ્ઠિય મંસ યા મચ્છ યા નો અર્થ બહુ ઠળિયાવાળો ફળનો ગર્ભ અને કાંટાવાળી વનસ્પતિ જ થઈ શકે છે, અને તેથી ઓછા ઠળિયાવાળી ચીજ કરતા કેરી-સીતાફળમાં વધારે ભાગ ફેંકી

દેવાનો હોઈ એ વધારે દોષયુક્ત છે એ અર્થ જ બરાબર સુસંગત થઈ શકે છે જે સહેજે સમજાય તેવી વાત છે વળી જ્યાં ફળોનો અધિકાર ચાલે છે ત્યાં વચમાં માંસાહારની વાત ઘટતી પણ નથી જો શાસ્ત્રકારનો હેતુ માંસ માટે હતો તો તે માટે જુદુ અધ્યયન હોવું જોઈતું હતું

આ પ્રશ્ન બીજી રીતે પણ એમ વિચારી શકાય છે 'ઘણું ફેંકવાનું અને થોડું ખાવાનું હોય તે ચીજ મુનિએ લેવી નહીં' એમ શા માટે કહેવામાં આવ્યું છે? એની પાછળ જૈનધર્મની એક વિશિષ્ટ આચાર પદ્ધતિના પાલનનો પ્રશ્ન રહેલો છે જૈનધર્મ સૂક્ષ્મ અહિંસા પાલનનો ધર્મ હોઈ ગોચરીમાં આવેલી કોઈ પણ ચીજ ફેંકી દેવાની શાસ્ત્ર સખત મના કરે છે કારણ કે એથી કીડી-મંકોડી જેવા અથવા તેથી પણ સૂક્ષ્મ જંતુઓ એના સ્વાદથી ખેંચાઈ આવે ને કોઈના પગ તળે દબાઈ કચરાઈ મરે તો એથી જે હિંસા થાય તેનો ભાગીદાર એ ચીજ ફેંકી દેનારો મુનિ ગણાય છે માટે શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે કે ફેંકી દેવા જેવી ચીજ વહોરવી નહીં અને વહોર્યા પછી નાખવી નહીં આજે પણ જૈનમુનિઓને એ આચાર પ્રમાણે દાળ-શાકમાં કદાચ કોઈ આખું મરચું કે એવી કોઈ ચીજ આવી જાય છે તો તે ખાઈ જવી પડે છે શરીરને હાનિકારક યા ન ખાઈ શકાય એવી કોઈ ચીજ આવી ગઈ હોય તો તે અપવાદ તરીકે ન ખાવાની છૂટ મળે છે ત્રિસ્તુતિકનાયક શ્રી રાજેન્દ્ર સૂરિ મહારાજ તો એવી ચીજો પણ ખાઈ જવાનો આગ્રહ રાખતા અને કોઈ નિર્બળ બાનું તો એને વરજ્યો જ કરી દેતા મતલબમાં કે કોઈ ચીજ પરઠવવી ન પડે એ માટે એ બહુ જાગ્રત રહેતા

આમ ખાતાં ન ખાઈ શકાય એવી ચીજો જીવજંતુ રહિત જમીન જોઈ એને વાળી-પ્રમાર્જી-નાખવી એમાં પરઠવવી પડે છે કે જેથી કોઈ પણ જીવજંતુની એથી હિંસા ન થાય એથી જ્યાં આવી સૂક્ષ્મ અહિંસાના પાલનનો પ્રશ્ન હોય ત્યાં હિંસાના કારણભૂત માંસાહાર કદીયે ખપે ખરો!

આ માટે આચારાંગ–દ્વિ શ્રુતસ્કંધ મૂનિમ ૧ ઉ ૧૦ માં કહ્યુ છે
से भिक्खू वा जाव समाणे
सव्वं भुंजे न छड्डए (सू ६२०)

અથ જે મુનિ કોઈ પણ ભોજન લઈ આવ્યા બા તેમાનુ સારુ સારુ ખાઈ નરસુ નરસુ પરઠવી આવે તો તે ગોપપાત્ર છે માટે તેમ ન કરવુ કિન્તુ સારુ–નરસુ સર્વ કંઈ ખાઈ જવુ–છાંડવુ નહી

આમ કોઈ પણ ચીજ ન છાંડવા કે ન ખાવા લાયક ફેંકી દેવા પાછળ આ ધમાજ્ઞાનુ પાલન કરવાનો ઉદ્દેશ જો સમજાય તો ટીકાકારે કાનિકનો આ પાઠ વનસ્પતિ અર્થ જ સિદ્ધ કરે છે એ સહેજે જ ધ્યાનમા આવે

આ પ્રશ્ન એક બીજી રીતે વિચારતા પણ સમજાય છે કે જો આપણે વહુ અઠ્ઠિય નો અથ ઘણા હાડકાંવાળુ માસ કરીએ તો પરઠવવાનો પ્રશ્ન ઊભો થાય તેમ જ અલ્પઅઠ્ઠિય ઓછા હાડકાવાળુ માસ ગણીએ તોપણ તેથી પરઠવવુ તો પડે જ કારણકે હાડકા કે કાંટા ભલે પછી એ એક–બેની સખ્યામા હોય તોપણ ખાઈ શકાતા નથી એટલે વહુ અઠ્ઠિય હોય કે અલ્પ અઠ્ઠિય હોય–બન્ને સરખુ જ છે છતા શાસ્ત્રકાર વહુ વહુ પર ભાર મૂકે છે એથી ઘણા ઠળિયાવાળો ગર્ભ જ ઘટી શકે કારણ કે ઘણા ઠળિયાવાળો ખોરાક તો ત્યજવો જ પડે પણ ૨–૩ ઠળિયા આદી ત્યાં હોય તો તે ખાઈ શકાય કેમકે તે સચિત ન હોવા જોઈએ અને એ રીતે પરઠવવાના દોષમાથી બચી જવાય છે ત્યારે હાડકા કે કાટા વધુ હોય કે ઓછા હોય પરઠવવા જ પડે છે

આથી ન ત્યજવાની કે મને ત્યાસુધી ન પરઠવવાની શાસ્ત્રાજ્ઞા હોઈ અહીં માસ–મચ્છી અથ બેસતો જ નથી એથી એનો ઠળિયા વાળો ગર્ભ કે કાંટાવાળી યા છાલવાળી વનસ્પતિ એવો જ અર્થ થઈ શકે છે

पाठ २ जे-सति तत्थे गति यस्स भिक्खुस्स
तेल्ल वा महु वा, मज्ज वा, मंस वा

आहार आहारेज्जा ।

(આચા દ્વિ શ્રુ ચૂ ૧૦, ઉ ૪, સૂ ૫૬૫)

અર્થ કોઈ ગામમા મુનિના સગાવહાલા રહેતા હોય તેવા ગામમા જો તે મુનિ એવો વિચાર કરે કે હુ એક વાર બધાથી પહેલા મારા સગાઓમા ભિક્ષાર્થે જઈશ અને ત્યા મને દૂધ દહી માખણ ઘી મદ્ય માસ સુદી કે શીખડ મળશે તો હુ સર્વથી પહેલા ખાઈ પાત્રો સાફ કરી પછી બીજા મુનિઓ સાથે ભિક્ષાર્થે જઈશ તો તે મુનિ દોષપાત્ર છે માટે મુનિએ એમ ન ઇચ્છવુ પણ બીજા મુનિઓ સાથે સમયસર જુદા જુદા કુળોમા ભિક્ષા નિમિત્તે જઈ કરી ભાગમા મળેલો આહાર લઈ વાપરવો

સમીક્ષા આ પાઠમા ક્યાય માસાહાર કરવાનુ વિધાન નથી અને મુનિ વિચારેલ ગયો પણ નથી પણ એમ છતા અસ્થભમાળની ક્ષાતિનો યુગ કોઈ નિર્મળ મનના માનવીને એવા સ્વાર્થભર્યા વિચારો આવી ન જાય માટે એવાઓને ઉદ્દેશીને શાસ્ત્રકાર આવી સ્વાર્થવૃત્તિ તજવાની આજ્ઞા કરે છે શાસ્ત્રકારનો તો એટલો જ હેતુ છે કે ભિક્ષુએ ખાનપાનની બાબતમા સ્વાદ લાલસાને કારણે સ્વાર્થી ન બનવુ પણ કોઈ કોઈ પડિતો એવો અર્થ કરે છે કે એણે એકલાએ મદ્ય માસ સુરા જેવી ચીજો ન વાપરવી, પણ સહુની સાથે ભાગમા મળેલો તેવો આહાર વાપરવો

એક વ્યક્તિ નિર્બળ બને તેથી બીજાઓએ પણ નિર્બળ બનવુ એ તો કોઈ વિચિત્ર કલ્પના જ કહેવાય ઊલટુ અન્ય મુનિઓ સાથે એ ભિક્ષાચરીએ જાય તો તે સ્વાર્થભર્યા આચાર દોષમાંથી બચી જાય એમ એમણે કહેવુ જોઈતુ હતુ શાસ્ત્રકાર પણ એટલા ખાતર જ જુદાં જુદા કુળોમાં ભિક્ષાએ જવાની આજ્ઞા કરે છે કે જેથી સગાવહાલાઓ દ્વારા મળતી એવી ચીજોની લાલચમાથી એ બચી જાય પૂર્વગત

અભ્યાસને માર્ગે કોઈ ભિક્ષુ એવી સ્વાદલાલસામાં ન ફસાય એના ખાતર જ એને જાગ્રત ગમવાનો આ પાઠનો ઉદ્દેશ છે કારણ કે એ કાળમાં સર્વત્ર મદ્ય માંસનો પ્રચાર હોઈ ઘણા તો એવા કુટુંબોમાંથી જ આવેલા હતા અને હજુ એમણે એવી ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી ન પણ હોય

આ પાઠમાં એક એ પણ મુદ્દો છે કે ખાવાની લાલસાનો ત્યાગ કરવાનો છે એને શાસ્ત્રકાર તો આવી કેટલીક વસ્તુઓ ગણાવી છે એટલું જ પણ એથી એ બધી જ સાથે લેવાની કોઈ વાત નથી વળી એ કાળમાં તો એક જ પાત્ર રાખવાનો આચાર હોઈ એમ કરવું જ અશક્ય હતું મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર માં જણાવે છે કે मुनि के आचारमें एक ही पात्र रखा जाता था।

પાઠ ૩ જો से भिक्खू वा (२) मन्नेज्ज पुण जाणेज्जा बहु अट्ठियं वा मंसं मच्छं वा बहु कंटगं ... णो पडिगाहेज्जा।

(આચા દ્વિ શ્રુ ૧ ઉ ૯ સૂ ૬૨૮-૬૧)

પરંપરાગત અર્થ મુનિએ ગોળીની ગાંઠ રોળીના ગાના રોગીના કર। કે બાફેલી મગફળી વગેરે જેમાં ખાવાનું થોડું અને ફેંકવાનું ઘણું હોય તેવી ચીજ લેવી નહીં તેમ જ બહુ ઠળિયાવાળો ગર્ભ યા બહુ કાંટાવાળી વનસ્પતિ કે જે લેવાથી ખાવાનું થોડું અને ફેંકવાનું ઘણું બને તેવી ચીજે પણ લેવી નહીં

પંડિતોનો અર્થ ઉપરના અર્થમાં બહુ ઠળિયાવાળા ગર્ભને બદલે બહુ હાડકાંવાળું માંસ યા બહુ કાંટાવાળી વનસ્પતિને બદલે બહુ કાંટાવાળી મચ્છી જાણવી

સમીક્ષા પ્રથમ પાઠમાં આપણે આની સવિસ્તર ચર્ચા કરી ગયા છીએ એટલે ફરી કહેવાની જરૂર નથી પ્રથમ પાઠ પ્રમાણે જ એની સમીક્ષા સમજી લેવી

પાઠ २ ગ્રે–नाति तत्थ गति यस्स भिक्खुस्स
तेल्लं वा महुं वा, मज्जं वा, मंसं वा

आहारं आहारेज्जा ।

(આચા દ્વિ શ્રુ ચૂ ૧૦, ઉ ૪, સૂ ૫૬૫)

અર્થ કોઈ ગામમા મુનિના સગાવહાલા રહેતા હોય તેવા ગામમા જો તે મુનિ એવો વિચાર કરે કે 'હું એક વાર બધાથી પહેલા મારા સગાઓમા ભિક્ષાર્થે જઈશ અને ત્યા મને દૂધ, દહી, માખણ ઘી મદ્ય માસ સુદી કે શીખડ મળે તો હું મત્યથી પહેલા ખાઈ પાત્રો સાફ કરી પછી બીજા મુનિઓ સાથે ભિક્ષાર્થે જઈશ તો તે મુનિ દોષપાત્ર છે માટે મુનિએ એમ ન ઇચ્છવુ પણ બીજા મુનિઓ સાથે સમયસર જુદા જુદા કુળોમા ભિક્ષા નિમિત્તે જઈ કરી ભાગમા મળેલો આહાર લઈ વાપરવો

સમીક્ષા આ પાઠમા ક્યાય માસાહાર કરવાનુ વિધાન નથી અને મુનિ વિચારો ગયો પણ નથી પણ એમ છતા અરુભગાળાની ક્રાતિનો યુગ હોઈ નિર્મળ મનના માનવીને એવા સ્વાર્થભર્યા વિચારો આવી ન જાય માટે એવાઓને ઉદ્દેશીને શાસ્ત્રકાર આવી સ્વાર્થવૃત્તિ તજવાની આજ્ઞા કરે છે શાસ્ત્રકારનો તો એટનો જ હેતુ છે કે ભિક્ષુએ ખાનપાનની બાબતમા સ્વાદ ના વસ્તુ કારણે સ્વાર્થી ન બનવુ પણ કોઈ કોઈ પડિતો એવો અર્થ કરે છે કે એણે એકલાએ મદ્ય માસ સુરા જેવી ચીજો ન વાપરવી પણ સહુની સાથે ભાગમાં મળેલો તેવો આહાર વાપરવો

એક વ્યક્તિ નિર્મળ બને તેથી બીજાઓએ પણ નિર્મળ બનવું એ તો કોઈ વિચિત્ર કલ્પના જ કહેવાય ઊલટું અન્ય મુનિઓ સાથે એ ભિક્ષાચરીએ જાય તો તે સ્વાર્થભર્યા આહાર દોષમાથી બચી જાય એમ એમણે કહ્યુ જોઈતુ હતુ શાસ્ત્રકાર પણ એટના ખાતર જ જુદા જુદા કુળોમા ભિક્ષાએ જવાની આજ્ઞા કરે છે કે જેથી સગાવહાલાઓ દ્વારા મળતી એવી ચીજોની લાલચમાથી એ બચી જાય પૂર્વગત

અભ્યાસને મા પો કોઈ ભિખુ એવી સ્વા નાનમામા ન ફસાય એટલા ખાતર જ એને જાગ્રત રાખવાનો આ પાઠનો ઉદ્દેશ છે કારણ કે એ કાળમા સર્વત્ર મદ્ય માસનો પ્રચાર હોઈ ઘણા તો એવા કુળોમાથી જ આવેલા હતા અને હજુ એમણે એવી ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી ન પણ હોય

આ પાઠમા એક એ પણ મરી છે કે ખાવાની લાલસાનો ત્યાગ કરવાનો છે એટલે શાસ્ત્રકારે તો આવી કેટલીક વસ્તુઓ ગણાવી છે એટલુ જ પણ એથી એ બધી જ સાથે લેવાની કોઈ વાત નથી વળી એ કાળમા તો એક જ પાત્ર રાખવાનો આચાર હોઈ એમ બનવુ જ અશક્ય હતુ મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર 'મા જણાવે છે કે मुनि के आचारमे एक ही पात्र रखा जाता था।

પાઠ ૩ જો से भिक्खू वा (२) सेज्ज पुण जाणेज्जा
बहु अट्ठिय वा मस मच्छ वा बहु कटग
जावणो पडिगाहेज्जा।

(આચા દ્વિ શ્રુ ૧ ઉ ૯ સૂ ૬૨૮-૬૧)

પરંપરાગત અર્થ મુનિએ શેરડીની ગાંઠો ગેનડીના છાના શેરડીના કટકા કે બોરેની મગફળી વગેરે જેમા ખાવાનુ થોડુ અને ખા વાનુ ઘણુ હોય તેવી ચીજ લેવી નહી તેમ જ બહુ ઠળિયાવાળો ગર્ભ યા બહુ છાનકટાવાળી વનસ્પતિ કે જે લેવાથી ખાવાનુ થોડુ અને નાખવાનુ ઘણુ બને તેવી ચીજો પણ લેવી નહી

પંડિતોનો અર્થ ઉપરના અર્થમા બહુ ઠળિયાવાળા ગર્ભને બદલે બહુ હાડકાવાળુ માંસ યા બહુ કાનટાવાળી વનસ્પતિને બદલે બહુ કાંટાવાળી મચ્છી જાણવી

સમીક્ષા પ્રથમ પાઠમા આપણે આની સવિસ્તર ચર્ચા કરી ગયા છીએ એટલે ફરી કહેવાની જરૂર નથી પ્રથમ પાઠ પ્રમાણે જ એની વ્યાખ્યા સમજી લેવી

પાઠ ૪ થો से भिक्खू वा (२) जाव समाणे सियाण परो बहु अट्ठिएण मंसेण मच्छेण जाव पलिउंचिय परिट्ठवेज्जा ।

(આચા દ્વિ શ્રુ ૧, ઉ ૧૧, સૂ ૬૧૦)

પંડિતોનો અર્થ કદાચ કોઈ મુનિને નિમંત્રણ આપે કે હે આયુષ્યમાન શ્રમણ ! તમને બહુ હાડકાવાળું માંસ તેમ જ બહુ કાંટાવાળી માછલી જોઈએ છીએ ? તો આવું વાક્ય સાંભળીને મુનિએ તરત જ જવાબ દેવો કે હે આયુષ્મન્ અથવા બહેન ! મને બહુ હાડકાવાળું માંસ જોઈતું નથી પણ તમે મને જો દેવા જ ઇચ્છતા હો તો તેની અંદર જેટલો ગર્ભ છે તે જ આપો પણ હાડકાં આપશો નહીં તેમ જ મચ્છી આપો પણ કાંટા આપશો નહીં

આમ કહેતા છતાં પણ તે ગૃહસ્થ પોતાના વાસણમાંથી તેવું હાડકાવાળું માંસ લાવીને આપવા માંડે તો મુનિએ તેના હાથમાં કે વાસણમાં હેવા દેવું પણ ગ્રહણ કરવું નહીં અને કદાચ તે ગૃહસ્થ ઉતાવળથી મુનિના પાત્રમાં ઝટ નાખી દે તો મુનિએ તેને કંઈ ન કહેવું પરંતુ તે આહાર લઈ જઈ એકાન્ત સ્થળમાં જીવજંતુ રહિત બાગ કે ઉપાશ્રયની અંદર બેસીને તે માંસ ખાઈ તેનાં હાડકાં અને કાંટા નિર્જીવ સ્થંડિલમાં પૂંજી પ્રમાર્જી પરઠવી આવવા

પરંપરાગત અર્થ બહુ હાડકાવાળા માંસને સ્થાને બહુ ઠળિયાવાળો ગર્ભ તેમ જ બહુ કાંટાવાળી મચ્છીને સ્થાને કાંટાવાન વાળી વનસ્પતિ સમજવી

સમીક્ષા મુનિઓને આજે શ્રાવકો ઠળિયાવાળાં ફળો યા છાલવાળી વનસ્પતિ વહોરાવે છે તો એ ઠળિયા યા ગર્ભ માનીને જ વહોરાવે છે માની લઈએ કે એ ભાવના કોઈ ગૃહસ્થે ઉતાવળથી ઠળિયા કે ગર્ભ કાઢ્યા વિના વહોરાવી દીધું તો મુનિ એ ખાઈ ઠળિયા કે ગર્ભ પરઠવી દેતો હતો પણ માંસાહાર અર્થ પ્રમાણે તો અહીં મુનિ કહે છે કે મચ્છી આપ પણ કાંટા ન આપ, એ

કેવી રીતે બને ? કારણ કે મચ્છી ચામડીને જ ખાવી પડે છે. કારણ એમ કાંટો ગળવાનો જ નથી અને જો એમ વગેરેમાંથી કાંટો ગળવાનો હોત તો ભગવાન સરખાના પ્રધાન યા કોઈ મોટા અમલદાર કાંટો ગળામાં ભરાઈ જવાથી મરણ પામ્યા હતા એવા બનાવ. તેમ જ જો મચ્છી વાપરનારાઓને પણ પૂછી જોયું હોત તો ય ખબર પડત કે કાંટા એમ કાંઈ ગળાતા નથી. એટલે અહીં પણ આ કાંટાના પ્રશ્નને કારણે માંસને બદલે ઠળિયાવાળો ગર્ભ અને મચ્છીને બદલે કાંટાવાળી વનસ્પતિ એવો અર્થ સાબિત થાય છે.

પાઠ ૫ મો. स भिक्खू वा स ज भग वा म छ वा
नस्स गिलाणीयाए।

અર્થ – મુનિએ માન કે મત્સ્ય ભૂંજેલા જોઈ તેમ જ પરોણા માટે પૂરીઓ તેમાં તળાતી જોઈ ઉતાવળા ઉતાવળા ત્યાં જઈને યાચના ન કરવી. બીમાર હોય તો જુદી વાત.

ટીકાકાર લખે છે કે मस्त्यिमसाग माहार प्रेक्ष्य ...तुरतया नो नैव गच्छ આમ શાસ્ત્રકારનો મત ... નો ભિક્ષુએ લાલુપતાથી કોઈ ઠેકાણે ઉતાવળા ઉતાવળા દોડી ન જવું એટલું જ સૂચવવાનો છે. ખાસ બીમાર માટે જ અપવાદ આપ્યો છે પણ આ પાઠમાં શું માગવું અને શું ન માગવું એની કોઈ ચર્ચા નથી એટલે એ માંસ માટે જ જાય એમ માની લેવું ત્યારે પડતું છે. માંસ તો એને ખપે નહીં. વળી નિશીથ—ઠે સૂત્રમાં તો જણાવ્યું છે કે 'જે જગ્યાએ માંસ ખવાતું હોય તે જગ્યાએ આહાર તો તે શું સાધુ સાધ્વીએ ત્યાં સુધી જવું નહીં તેમ જ રહેવું પણ નહીં.' એટલે માંસ રંધાતું હોય ત્યાં બીજેથી પૂરી કે અન્ય ચીજ મળી શકવાનો સંભવ ન હોય તેવા પ્રસંગમાં ખાસ માંદા પૂરતી માટે જઈ શકાય છે પણ તે માટે બહુ વિવેકપૂર્વક જવાનું કહ્યું છે. ઉતાવળા ઉતાવળા દોડી જવાનું એક બીજું પણ કારણ છે કે પૂરીઓ મહેમાન માટે ...

કોઈ એમના ભોજનમાં અંતરાય ન આવવો જોઈએ બાકી માંસ લેવાની તો કોઈ વાત જ એમાંથી નીકળતી નથી કારણ કે બીમારને દોરી જવાની જે છૂટ આપી છે એથી પૂરીનું જ સમર્થન થાય છે, કારણ કે માંસ હજુ તૈયાર થયું નથી—એ ભૂલાય છે વળી તે અને કોઈ ખપતું પણ નથી એમને દોડવાની છૂટ ફક્ત પૂરી માટે જ રહે છે અને એથી પૂરી આ સ્તમાં મહેમાનોને અંતરાય નડતો હોય બાકી કેટલાક મને અહીં મિષ્ટ પાક કરવામાં આવે છે પણ તે યોગ્ય નથી અને એમ કરવું ઘટતું પણ નથી ઘટે પણ નહીં

પાઠ ૬ ઠો स भिक्खू वा (२) जाव पविट्ठे मंसाइयं वा मच्छाइयं वा

अभिसंधारेज्जा गमणाए।

(આચા દ્વિ ચૂ ૧ ઉ ૪, સૂ ૫૬૧-૫૬૨)

અર્થ મુનિને ગૃહસ્થના ઘેર ભિક્ષાર્થે જતા તેને ત્યાં એવું જણાય કે અહીં માંસ-મત્સ્ય કે મદ્યવાળું પ્રીતિભોજન વિવાહભોજન કે મૃતકભોજન છે અને ત્યાં તેને કોઈ લઈ જતું હોય તો પણ જો માર્ગમાં બીજ વનસ્પતિ ઠાર પાણી કે ઝીણા ઝીણા જીવજંતુઓ ઘણા હોય અથવા ત્યાં ઘણા શ્રમણ-બ્રાહ્મણો, વટેમાર્ગુઓ રંક ભિક્ષુઓ કે ભાગ્યા ભેળા આવેલા કે આવવાના હોય અને તેથી ત્યાં મહાભીડ થવાની હોય કે જેથી ચતુર મુનિને ત્યાં જવું આવવું મુશ્કેલીભર્યું થઈ પડે અને પઠનપાઠન કે ધર્મોપદેશ અટકી પડવાનો ભય જણાય તો તેવા સ્થળે તે પૂર્વસંખડિ કે પશ્ચિમ સંખડિમાં મુનિએ જવાનો ઇરાદો ન કરવો (સંખડિ એટલે જમણવાર)

પાઠ ૭ મો એથી ઊલટી પરિસ્થિતિ હોય તો તેવા મદ્ય-માંસ-મત્સ્યવાળા વિવાહભોજન મૃતકભોજન યા પ્રીતિભોજન જેવી સંખડિઓમાં મુનિને ત્યાં કોઈ લઈ જતું હોય તો એ જઈ શકે છે

સમીક્ષા — જે કાળની ચર્ચા પ્રમાણે સંખડિઓમાં માંસ મચ્છી દારૂનો વપરાશ સામાન્ય હતો વળી ઉપર જણાવેલી પરિસ્થિતિઓનો સ્થાનનો પણ ખ્યાલ હોય એવો શ્રમણ તો સંખડિઓમાં જવાનો જ ઇન્કાર કરે … પણ અપવાદ તરીકે કોઈ ખાસ સંયોગોમાં જ અનુમતિ આપી છે … પણ ખાસ ખાસ વ્યક્તિઓને માટે જ આવા પાઠોના આ અર્થ જ એવા પાઠ છે કે જેના મુનિને એવા … જવાની છૂટ … પણ એના શ્રમણ સાતે જ [illegible] ૯-૧૦ સૂત્રો દ્વારા જવાબ આપી દે છે

(૧) સંખડિમાંથી આહાર લેવા મુનિએ જવું નહીં (સૂ. ૫૪૫)

(૨) જો પૂર્વ દિશા તરફ સંખડિ હોય તો મુનિએ સંખડિ તરફ હટી જ … ન રાખતા પશ્ચિમ દિશા તરફ જવું જો પશ્ચિમ બાજુ સંખડિ હોય તો પૂર્વ … દક્ષિણ તરફ હોય તો ઉત્તર તરફ અને ઉત્તર હોય તો દક્ષિણ તરફ જવું (સૂ. ૫૪૬)

(૩) કેવળી ભગવાને કહ્યું છે કે સંખડિમાં જવાથી દોષ લાગે છે (સૂ. ૫૪૭)

(૪) જો મુનિ સંખડિમાં ભોજન લેવા જાય તો તે દુષ્ટ આહારમાં ફસી પડે અર્થાત્ આધાકર્મી દોષમાં પડે માટે … કે … સંખડિઓમાં ભોજન લેવા માટે જવું નહીં (સૂ. ૫૪૮)

(૫) જો મુનિ સંખડિ ભોજન કરે તો તે કેવળી ભગવાન કહે છે કે એ દોષમાં પડે છે વળી એ સંખડિઓમાં એકઠા થયેલા લોકો મદિરાપાન કરતા હોઈ મુનિ એના સંપર્કમાં આવે તેથી મદિરામત્ત બની … સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થાય આવી રીતે ઘણા જ ગેરલાભ હોઈ નિર્ગ્રંથ મુનિએ પૂર્વ સંખડિ કે પશ્ચિમ સંખડિમાં ભોજન લેવા માટે જવાનો ઇરાદો ન કરવો (સૂ. ૫૫૧)

(૬) સંખડિ ભોજન કરવાથી ગેસ વમન, અપચો વિશુચિકા, આફરો વગેરે રોગો થવાનો સંભવ છે એથી ધર્મધ્યાન જ અટકી પડે છે માટે કેવળી ભગવાને સંખડિના ઘણા દોષો કહ્યા છે (સૂ. ૫૪૯)

(૭) સંખડિમા મુનિ ચાલ્યો જશે તો તે પવિત્ર આહાર ગ્રહણ કરી શકશે નહી ને દુષિત આહાર વાપરી દોષપાત્ર થવાનો, માટે મુનિએ સંખડિમા ન જવુ પણ ભિક્ષાના સમયે જુદા જુદા કુળોમા જઈ પવિત્ર આહાર મેળવી તે વાપરવો (સૂ. ૫૫૨)

(૮) જે ગામ કે રાજધાનીમા સંખડિ થવાની હોય ત્યા મુનિએ જવાનો વિચાર ન કરવો (સૂ. ૫૫૩)

(૯) ભીડને કારણે ધક્કામુક્કી થાય શરીર તથા પાત્રો પણ એક બીજા સાથે ટકરાય જેથી અનેક મુશ્કેલીઓ ઊભી થવાનો સંભવ હોઈ મુનિએ સંખડિમા જવુ નહી (સૂ. ૫૫૪)

આવી સંખડિમા પવિત્ર આહારને બદલે દુષિત આહાર વાપરી મુનિ દોષપાત્ર જ થવાનો એમ કહી આ છઠ્ઠા પાઠનો પ્રસ્તુત ખુલાસો શાસ્ત્રકાર પોતે જ ખૂબ વિસ્તારથી આ ૯-૧૦ સૂત્રો દ્વારા આપી દે છે જેનો ટૂંક સાર જ મે જણાવ્યો છે કેટલાક આ પાઠમાં આવેલા મંસ-માંસ-મચ્છીનો અર્થ મિષ્ટાનીઓ ઉપજાવવા મથે છે પણ એથી કુલાપર વિરોધ આવે છે અને સત્યસંશોધનની દૃષ્ટિએ એ યોગ્ય પણ નથી

પાઠ ૮ મો से भिक्खू वा (२) जाव समाणे
मधु वा मज्जं वा
पडिगाहेज्जा (સૂ. ६०७)

અથ મુનિએ ગોચરીએ જતા જૂનું મધ જૂની મદિરા જૂનુ ઘી વગેરે ન લેવા એટલે જે ચીજમા જીવજંતુ ઉપજેલા હોય કે હજુ જન્માના હોય તેવી ચીજ ન લેવી

સમીક્ષા શાસ્ત્રમાંગનો આશય તો જેમાં જીવજંતુ પેદા થવાનો સંભવ જણાય એવી ચીજો ન લેવી એટલું જ કહેવાનો છે એવી ચીજો ગણાવતાં ટૈયે ચડેલાં ૪-૫ નામો C દાહરણ અર્થે ગણાવ્યાં છે એથી એનો એ અર્થ નથી કે મુનિને એથી મદિરા પીવાની છૂટ મળે છે સૂત્ર ૫૫૧માં તો આપણે જોઈ ગયા છીએ કે શાસ્ત્રકાર તો દારૂની લતમાં ફસાઈ પડી સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થાય એવી સંભાવનાએ એવી સંખડિમાં જવાની જ મના ફરમાવે છે

મૂળ વાત એ છે કે એ કાળમાં માંસ-મચ્છી-ઈનો સાવ ત્રિ૰ નપગશ હોઈ પ્રસંગે પ્રસંગે એના જ દાખલા આપવામાં આવતા ઠેઠ ૧૨ મા સૈકા સુધી મુનિઓ કેટલો કોતરો ભરવો એના દ્રષ્ટાંતમાં ગુરુ-આચાર્ય જણાવે છે કે ઈંડાં જેટલો (પ્રશ્ન માત્ર) એટલે દાખલો એક વસ્તુ છે ખાવાની વાત બીજી વસ્તુ છે

આમ જ્યાં ગણધર રચિત આચારાંગમાં તો જ્ઞાન તપ કર્મબંધનો હેતુ, સૂક્ષ્મજીવોની પણ વિરાધના ન થાય એ માટેની જાગૃતિ વિશુદ્ધ ચારિત્ર્ય તથા મુનિઓના સંયમવંત અને પવિત્ર આચાર વિષે એટલું બધું ઝીણવટભર્યું વર્ણન છે તથા તે અંગેનો સત્ય ઉપદેશ ભર્યો છે કે જગતના કોઈ પણ ધર્મમતમાં-ચારિત્ર્ય અને મુનિધર્મની રચનાના આટલા સૂક્ષ્મ અને કડક નિયમો જોવા નહીં મળે દશવૈકાલિક પણ આચારાંગાદિ આગમ ગ્રંથોનું જ દોહન છે એથી આચારાંગનો મૂળધર્મ સમજવા માટે થોડાક વાક્યો અહીં ઉતારું છું જે જોવાથી ખાતરી થશે કે આચારાંગનો ધર્મ કેટલો સૂક્ષ્મ છે

ધર્મના જાણપુરુષો એવું સમજે છે કે આ પૃથ્વીકાયનો જળકાયનો, અગ્નિકાયનો વાયુકાયનો તથા વનસ્પતિકાયનો (કાય એટલે જીવસમૂહ) આરંભ (હિંસા) તે ખરેખર કર્મબંધનો હેતુ છે મોહનો

નથી અને ચાલતા પણ નથી તો એમને મારતા એમને શી પીડા થતી હશે? પણ હું કહું છું કે જેમ જન્મથી અંધબધિરને તેના સર્વ અંગોમાં કોઈ ભાલાની અણીઓ ઘોંચે ત્યારે એ અંધબધિરને જે વેદના થાય છે તે જ પ્રમાણે પૃથ્વી પાણી વાયુ અગ્નિ તથા વનસ્પતિ આદિના એકેંદ્રિય જીવોને પણ મારતા તેમને તેવી જ વેદના થાય છે આ બધું જાણીને બુદ્ધિમાન પુરુષે એવા જીવોની હિંસા કરવી નહીં બીજા પાસે કરાવવી નહી તેમ જ તેના કરનારને રૂડું માનવું નહીં જે એવા જીવોની હિંસાને અહિત કરનારી સમજીને ત્યાગ કરે છે એ જ સાચો મુનિ છે એમ હું કહું છું" (આચા પ્ર શ્રુ, અ ૧ ઉ ૨ થી ૬)

બધા જ જીવો લાંબી આવરદા તથા સુખને ચાહે છે અને જીવવા માગે છે મરણ અને દુઃખ બધાને અપ્રિય લાગે છે માટે કોઈને પણ જરાયે દુઃખ ન થાય તેમ મુનિએ વર્તવું "

આ કારણે ધર્મના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને પોષક જ શબ્દાર્થીન પાઠોના અર્થો ઘટાવવા જોઈએ નહિ તો પૂર્વાપર સંબંધ વિના અર્થદોષ જ થાય એક વાત એ પણ યાદ રાખવાની છે કે

જૈન મતાનુસાર તીર્થંકર તો કેવળ અર્થનો જ ઉપદેશ કરે છે અર્થાત્ મૂળભૂત અર્થ છે નહિ કે શબ્દ (બૃ ભા ગા ૧૯૩)

વૈદિકોમાં મૂળભૂત શબ્દ છે એથી જ અર્થની મીમાંસા પાછળથી કરવી પડે છે (બૃ ભા ગા ૧૯૧)

જૈન મતમાં મૂળભૂત અર્થ હોવાને કારણે આચાર્યોએ શબ્દને મહત્ત્વ નથી આપ્યું પણ અર્થ પરાને જ મહત્ત્વ આપ્યું છે (બૃ ભા ગા ૧૯૬–૧૯૮)

શ્વેતામ્બર-દિગંબર શાસ્ત્રો જુદા હોવા છતાં અર્થમાં પૂરી જે એકતા રહી છે એ પણ આ જ કારણે

પ્રકરણ ૩ જુ

આચાર્યોની ટીકાઓ

પણ પંડિતો કહેશે કે જો શંકાસ્પદ પાઠોનો અર્થ વનસ્પતિપર
જ હતો તો દશવૈકાલિકના ટીકાકાર આચાર્યશ્રી હરિભદ્રસૂરિએ તે
જ આચારાંગના પ્રથમ ટીકાકાર શ્રી શીલાંકાચાર્યજી મહારાજે માંસપર
અર્થ શા માટે આપ્યો છે? અને એ પણ કંઈ સામાન્ય મુનિ
નહોતા પણ સમર્થ આચાર્યો હતા.

પંડિતોની એ વાત સાચી છે કે હરિભદ્રાચાર્યે બહુ અટ્ઠિ
વોસગ્ગ મા પોગ્ગલ નો અર્થ જે હવે જૂના—નવા શબ્દો ને આશ
કેવળ પુ[illegible] જ હતો એનો માંસ અર્થ કર્યો છે કારણ
કારણે સૂરિજી એ અર્થ આપવા તરફ [illegible] હજી એની સ્થામ આ
કરી છે પણ એમ આ સૂરિજી મહારાજે અન્ય પૂર્વાચાર્યો એ
વનસ્પતિપરક જ અર્થ કરે છે એવી નોંધ તો લીધી જ છે ને એ
ટીને તેમણે પોતાનું જ મંતવ્ય આખરી છે એમ ન માનતા સુશોધન
દ્વાર ખુલ્લા રાખ્યા છે.

જો કે એ સમર્થ પુરુષો હતા પણ એમ આ તો છદ્મસ્થ હત
છદ્મસ્થ હોવાને કારણે એમની સામે પણ મતભેદ તો હતા જ એ
એમનું મંતવ્ય આખરી છે એમ કહેતા પહેલાં ભગવાન મહાવીર
અહિંસક વિચારધારા પર પ્રથમ ધ્યાન દેવું પડે.

તેવી જ રીતે શીલાંકાચાર્યજી મહારાજે [illegible] મા પા
માંસાહારનો અર્થ સ્વીકાર્યો તો [illegible] એમ આ એમણે

હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજની જેમ માસ ખાવા માટે છે એવો અર્થ કરવાનું ન કરીને એમણે એટનો સુધારો કર્યો છે કે રોગાદિ કારણે દવાના રૂપમાં એ ફક્ત ચોપડવા માટે જ લેવાનું છે આ નવો અર્થ આપવાના ઉત્સાહમાં એમણે બીજાઓના વનસ્પતિવાચક અભિપ્રાયની નોંધ નથી લીધી એ સાચું છે

જો કે ગુરુવર્યશ્રી સન્દર્ભથી મેદરણાનો પ્રશ્ન હોય અને લૂતા નામની વ્યાધિ થઈ હોય તો માસ बाह्यपरिभोगार्थं બહારના ઉપભોગ માટે અર્થાત્ ચોપડવા માટે લઈ શકાય છે પણ તે ખાવા માટે નહીં —એમ જે એમણે પ્રતિપાદન કર્યું છે એ દાળમાં આવા રોગ પર થતા ઉપચારની તેમ જ ચાલી આવતી આ પ્રકારની માન્યતાની પડેલી અસર હશે એમ સહેજે કલ્પી શકાય છે બાકી તો

(૧) अगणि णिक्खित्त अफासुय जाव णो पडिग्गा-
हेज्जा (સૂ ૫૮૫) આ સૂત્રના આધારે જે આહાર અગ્નિ ઉપર ચઢી રહ્યો હોય તે મુનિએ ગ્રહણ ન કરવો એવી શાસ્ત્રાજ્ઞા કોઈ માંસ સૂત્ર પર છે જેથી એ લેવાનો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી

(૨) વળી તે હજુ ભૂંજાઈ રહ્યું છે—તૈયાર થયું નથી એમ જોયા પછી ઉતાવળે દોડી જવાનો પ્રશ્ન કેવળ પૂરીઓ અંગે જ રહે છે નહિ કે માંસ માટે

(૩) અને જો માંસ ચોપડવા માટે જ લેવાનું હોય તો પછી ઉતાવળે દોડી જવાની કઈ જરૂર રહેતી નથી કારણ કે દોડવાનું કારણ લોલુપતા છે એમ ત્યાં જ કહેવામાં આવ્યું છે અને દવા માટે તો લોલુપતાનો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી

(૪) વળી આચારાંગ સૂત્ર ૬૮૭ પ્રમાણે से भिक्खू वा भिक्खुणी वा घसाए वा अब्भंगेज्ज वा मक्खेज्ज वा। તો જો મકાનમાં કે મકાનધારીઓ તેલ, ઘી માખણ કે ચરબી શરીરે ચોપડતા

હોય કે મમતા હોય તેવા મકાનમાં મુનિએ રહેવું નહીં એ આધારે માંસ સોંપવાની વાત પણ ઘટતી નથી

(૫) વળી સૂત્ર ૮૫૭માં કહ્યું છે કે 'મુનિને કોઈ પાત્ર વગેરે વસ્ત્ર ઇચ્છે પણ જો તે ચરબી વગેરેથી ખરડાયેલું હોય તો તે ન લે' આ દૃષ્ટિએ પણ માંસની વાત તો ઘટતી જ નથી એટલે આ પાઠમાં કેવળ પૂરી માટે જ માગ માગ્યો રહે છે મતલબ કે એ તમામ ટીકા ઘણા કેવળીક તમામને વાસણમાં એની પણ થઈ હોય

આમ જ્યાં સૂરિજી મહારાજ માંસ અર્થ તરફ જ્યાં અની પાછી મઈ વાતાવરણની જ અસર હતી એમ આપણે કહી શકીએ છીએ પણ ખરું કારણ તો શું હતું તે જ અંગે આપણે એનો વિસ્તારથી વિચાર કરશું શ્રી અભયદેવસૂરિજી મહારાજે કેવળ વનસ્પતિવાચક જ અર્થ આપ્યો પણ એમ છતાં એઓથી પણ અન્ય આચાર્યોના માંસપરક અર્થની નોંધ લીધા વિના રહી શક્યા નથી પાછળના બધા આચાર્યો આ નવું મહાન ટીકાકારોને જ અનુસર્યા હોઈ એમના વિશે કંઈ નવું કહેવાનું રહેતું નથી

એ કાળમાં આજની જેમ સંશોધનનાં સાધનો કે અભ્યાસ યોગ્ય ગ્રંથો સહજ પ્રાપ્ત ન હોઈ તેમ જ વૈજ્ઞાનિક કે ઐતિહાસિક ખોજને ત્યારે અંધારામાં હોઈ એમનાં મંતવ્યોમાં જે કંઈ અપૂર્ણતા રહી ગઈ જ એ અપૂર્ણતા એમની નથી પણ સંશોધનનાં સાધનોની ખામીને કારણે હતી તેમ જ એમની સામે પણ કેટલાક કારણો હતાં આમ છતાં એમણે જે કંઈ ઉપયોગી મસાલો પૂરો પાડ્યો છે એ એમનો ઉપકાર જેવો તેવો નથી

એથી આજે સંશોધનનાં જે દ્વાર ખુલ્યાં છે અને નવ વિચાર દૃષ્ટિ પણ વિકસી છે એથી કોઈ નવપ્રકાશ પાથરે તો એથી એમનો કોઈ પણ જાતનો અવિનય થતો નથી ઊલટું એમણે જે કંઈ લખ્યું છે એ પોતાને માટે નહીં પણ શાસનને માટે હોઈ એમનો આશીર્વાદ પ્રાપ્ત થાય

પણ આમ છતાં એક પ્રશ્ન તો ઊભો રહે છે કે કયો અર્થ સાચો માનવો? વળી બન્ને બાજુ મહાન પૂર્વાચાર્યો છે કોઈને પણ કશું યે ખોટું કહેવાનું કારણ નહોતું બધા જ શાસનના પરમ ભક્ત હતા એથી બન્ને કોઈના મતવ્યો અપૂર્ણ હોય પણ તે ખોટા તો ન જ હોય તો પછી શું બન્નેનું કહેલું સાચું માનવું? અને એમ તો બને જ કેમ? તો પછી એવું કયું વાતાવરણ આવ્યું હતું કે જેને કારણે આવી બધી ગરબડ ઊભી થઈ?

હા, એવું વાતાવરણ આવ્યું હતું જે કારણે ઇતિહાસ ભુલાયો મૂળ કારણ ભુલાયું ફક્ત પાઠો અને એમાંથી ઉદ્ભવેલા અર્થો રહી ગયા પણ એનો મેળ બેસાડી ન શકાયો એક તો શાસ્ત્રો જ ૧૦૦૦ વર્ષ સુધી કંઠે રહ્યા હતા એમાં પણ જ્ઞાનીઓની ખોટ વરતાવા માંડી હતી અન્ય પણ પ્રબળ કારણો હતાં આથી કેટલાક આગમ પાઠો તથા ગ્રંથો લુપ્ત થયા ૧૨મું દૃષ્ટિવાદ પણ આ જ ગાળામાં આવા કારણે લુપ્ત થયું હતું કેટલાક અગત્યના ગૂઢ પાઠો લિપિબદ્ધ થયા હતા પણ પરિવર્તન પામતી લિપિને કારણે એમાં પણ ગોટા આવવા લાગ્યા હતા

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી તથા અન્ય પંડિતોએ એકરાર કર્યો છે કે જિનાગમના જ્ઞાનને ઘણો ધક્કો લાગ્યો હતો આ ધક્કાનું-ગરબડ થવાનું મૂળ કારણ ભગવાનના નિર્વાણ બાદ ૧૫ [illegible] પડેલો બાર વર્ષનો ભયંકર દુકાળ હતો એણે આપણને ભારે હાનિ પહોંચાડી છે તેમ જ એની અસરે આજ પણ આપણે આ ગરબડ કોયડાને કારણે મૂંઝવણની પરિસ્થિતિમાં રહ્યા છીએ આમ આ જે કંઈ બન્યું છે એથી એ ગૂંચ એ જ પણ ઉકેલી શકાય તેમ છે ને એથી જ મેં આ બાબતમાં પ્રયત્ન કર્યો છે

પણ એમ છતાં જ્ઞાની આની મૂંઝવણને કારણે ઘણીનો આ પ્રશ્નમાં માથું જ ન મારવાનું કહે છે એમને ભય છે કે એથી ગૂંચ

વાડો કાય વિશેષ વધારી મૂકવામા આવશે ને તેથી જે કોઈ જાણતા નથી એમની સામે આવી વાતો મૂકવાથી લાભ પણ શો?

આ જમાનામા કઈ પણ હવે ગુપ્ત રહી શકે તેમ નથી અને ગુપ્ત રાખવા જેવુ આપણે કઈ પાપ કર્યું નથી માટે તો આ પ્રશ્નમા ઊંડા ઊતરતા આપણા પૂર્વજોના ભવ્ય અને તેજસ્વી ઇતિહાસનુ દર્શન થયુ છે કે જે ઇતિહાસ આજ સુધી અધારામા જ દટાઈને પડેલો છે એથી એને બહાર લાવવામા શરમ અને ભયની નીતિને આપણે હટાવવી જ રહી

આથી એ કાળના આપણા પરાક્રમી અને વીરવાન મુનિઓના ગૌરવશાળી ઇતિહાસને આ બહાને બહાર લાવવાનો જ મારો પ્રયત્ન છે ને એના ઉત્સાહમા જ હુ એક પ્રકારનુ બળ મેળવી રહ્યો છુ

પ્રકરણ ૪ થું

ભયંકર દુષ્કાળ

ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ બાદ લગભગ ૧૫૦ વર્ષ પછી ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યની પાછલી અવસ્થામાં પટણાથી તે પંજાબ સુધી ભયંકર દુષ્કાળનો પંજો ફરી વળ્યો હતો એક વર્ષ નહી બે વર્ષ નહી પણ લાગલાગટ ૧૨ વર્ષ સુધી અનાવૃષ્ટિ મહામારી જેવા રોગો તથા ભયંકર યુદ્ધોને કારણે એ દુષ્કાળે અત્યંત ભીષણ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું ગરીબો અન્નના અભાવે ટપોટપ મરી રહ્યા હતા આથી કોઈ ટાણા પર ખાવા લાગ્યા ને એમ થોડા વખતમાં તો લોકો ઝાડોના પાંદડાં ખાઈ ગયા દુખિયાઓ હવે ભૂખના માર્યા પશુઓ પર પણ તૂટી પડતા દુષ્કાળ એની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચ્યો હતો આવી સ્થિતિમાં ધર્મરક્ષા થવી મુશ્કેલ હતી એ જોઈ એકઠા મુનિઓ ઈશાન-પૂર્વના દેશોમાં ચાલ્યા ગયા જેઓ ત્યાં રહ્યા એ પણ ભારે મુશ્કેલીમાં જેમ તેમ માંડ નિર્ગમન કરતા હતા પણ મોટે ભાગે ગોચરી-પાણી અપ્રાપ્ય જેવા થઈ પડ્યા હતા ધનિકો મુનિઓને ગોચરી-પાણી આપવા તો રસ્તામાં ભૂખ્યા લોકો મુનિઓ પર તૂટી પડી આહાર-પાણી ઉપાડી જતા મુનિઓ આહાર-પાણી માટે ગૃહસ્થોને ત્યાં જતા તો તે વખતે તેમની સાથે થઈ એ ગૃહસ્થોના ઘરોમાં ઘૂસી જતા અને લૂંટફાટ ચલાવી પરેશાન કરતા આથી ગૃહસ્થો હવે આખો દિવસ ઘર બંધ રાખવા લાગ્યા દિગંબર ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે એકવાર મુનિઓ આહાર પાણી લઈ જંગલ તરફ જતા હતા ત્યારે પાછળ ધસી ગયેલા એ-

મુનિને ક્ષુધા પીડિત લોકોએ પકડી ચીરી નાખ્યો અને એને ત્યાં જ ખાઈ ગયા આ પરિસ્થિતિ જોઈ ગૃહસ્થોએ મુનિઓને નગરમાં રહેવાની વિનતી કરી જેથી એ ત્યારથી નગરમાં રહેવા લાગ્યા ઉજ્જૈનના કુમેગ મિત્ર વગેરે શ્રેષ્ઠીઓએ ગરીબોને જમાડવા અન્નસત્રો ખોલ્યા પણ અન્નસત્રોની વાત સાંભળી રોજ હજારો દુષ્કાળિયા ચારે બાજુથી લાભ ઉઠાવવા લાગ્યા જેથી સંખ્યા ખૂબ વધી જવાથી એ વ્યવસ્થા તૂટી પડી પરિણામે શહેરમાં ભિખારીઓની સંખ્યા વધી જવાથી ભારે અવ્યવસ્થા જામી ગઈ પરિણામે મુનિઓને પણ આહાર-પાણી વહોરાવવાની મુશ્કેલી ઊભી થઈ હતી આમ પરિસ્થિતિ અનિષ્ટ બની જવાથી આપદ્ધર્મ માની અનેક શ્રમણાચાર્યોએ આહાર-પાણી માટે રાતે બહાર જવાની પણ આજ્ઞા આપવી પડી હતી

बुभुक्षित: किं न करोति पापं એ ન્યાયે ભૂખનું દુઃખ એવું ભયંકર છે કે માણસ એથી ન્યાય નીતિ કરુણા સ્નેહ ધર્મ બધું જ ભૂલી જાય છે અને સ્વાર્થવૃત્તિ કઠોરતા એકનિષ્ઠપણું તથા નિર્ધનતા જેવા દુર્ગુણો પોતાનો એ હૃદયશૂન્ય લાગણીનો ભોગ પણ બની જાય છે આથી માણસો પોતાના બાળકોને રખડતા મૂકી ચાલ્યા જતા કોઈ કોઈ તો પોતાના જ બાળકોને મારી નાખી એનું માંસ ખાઈને ક્ષુધાતૃપ્તિ અનુભવતા

આવી ભયંકર પરિસ્થિતિ જોઈ જેઓ ધર્મવીર હતા, ત્યાગી હતા એમણે તો અનશન આદરીને સંસ્કૃતિની રક્ષા માટે પ્રાણત્યાગ કર્યો આવા મુનિઓની સંખ્યા ૭૪૮ ની હતી (વાંચો, ધનાનુ બની વિશ્વ શન ભા ૫) આમ માનવનિર્માલ્ય જવા સ્નેહનું અને ત્યાગનું અમૃતઝરણું જ સુકાઈ ગયું હતું ત્યાં પછી એમને જીવનમાં રસ પણ શો રહે! આમ છતાં જેઓ જીવતા રહ્યા હતા એ પણ અનશનની તૈયારી સાથે ઘણી મુશ્કેલીઓ અનુભવીને જ કપરી કસોટીમાંથી પાર ઊતરી શક્યા હતા પણ આ ભયંકર દુષ્કાળમાં સંઘની અવ્યવસ્થા જામી હોઈ તેમ જ મુનિઓને ગૂંચ્યો

ઘણા લોકો મુનિવેશ ધારણ કરીને સંઘમાં દાખલ થઈ ગયા હતા એમની વાત જુદી હતી જો કે એમનામા પણ ઘણાઓમા ઉત્તમ ગુણો હતા અને શક્તિ પણ હતી આમ છતા આ ભીષણ કાળમા પરંપરા વિશુદ્ધ રીતે પાર ઉતરી શકી હતી એ કઈ એમના માટે ઓછા વીરત્વની વાત નથી

એક વિદ્વાને મને જણાવેલું કે આવી આપત્તિ ટાણે શરીર ટકાવવા અનેક પ્રકારના અપવાદો આપવા પડ્યા હતા ગમે તેમ હો, પણ એક વાત તો છે કે દુષ્કાળ ધર્મભાવનાનો પણ દુષ્કાળ ઊભો કરે છે જહાંગીર બાદશાહના સમયમા ફેલાયેલા ભયંકર દુષ્કાળનું તે વખતના પોર્ટુગીઝ લોકોએ આપેલુ વર્ણન જેમણે વાંચ્યુ હશે એ આ ૧૨ વર્ષના ભયંકર દુષ્કાળે કેવો કેર વર્તાવ્યો હશે અને સાથે ધર્મભાવનાનો પણ કેવો નાશ કર્યો હશે એની કલ્પના કરી શકશે બંગાળના દુષ્કાળમા કંઈક માતાઓ પોતાના પુત્રોને શેકીને ખાઈ ગઈ હતી એના રખના આપણાથી ક્યા અજાણ્યુ છે ?

આવા સંયોગોમા મુનિવેશ હોવા છતા માની લો કે કેટલાક પતિત થયા હોય તો તે અસંભવિત નથી લાગતું અને એમ બન્યું હોય તો તે ક્ષમ્ય ગણાય જોઈએ પણ રોજ હલવા-હાફુસ ખાનારને તેમ જ અથાણા-પાપડ વિના જેમને કોળિયો ગળે ઊતરતો જ નથી એવાઓને એની કલ્પના જ નથી આવી શકતી

આમ જ્યા સરળ માંસાહાર જ પ્રવર્તતો હતો ઘરે ઘરે પણ એ જ વસ્તુ વપરાતી હોય ત્યા સાચવી સાચવીને કેટલુ સાચવે ? એથી ક્યારેક ગોચરીમા પણ માંસ આવી જવાનો સંભવ રહેતો દૂર નિરામિષાહારી હોવા છતા ભગવાનના સાનિધ્યમા રહેતા ગોશાલકના પાત્રમા પણ એ ક્યા નહોતુ આવી જતું ? અને આજે પણ કાછીઓના ઘરે વહોરવા જનાર એક મુનિના પાત્રમા પણ એ ક્યા નહોતું આવી ગયુ ! આમ છતા મુનિઓ પૂરા જાગ્રત હતા પણ જેઓ પેટ ખાતર જ

સંઘમાં ઘૂસ્યા હતા એ પણ જૈનમુનિથી એ ન જીરવાય માની નહોતા
ખાતા પણ પછી એમાં કમાઈ જવાથી એનો છાની રીતે ઉપયોગ
કરતા થયા હતા આથી એવાઓને દોષિત માન્યા છે (નિ૦ ૮
૪ સૂ. ૨૧) એ તો કાળ જ બીજું હતો વળી એ માંસાહારી
કુટુંબોમાંથી જ આવેલા હતા તેમ જ આ વ્યસનોને કારણે એમની
એ આદતમાં છૂટી પણ નહોતી જેથી એમાં એનો શાસ્ત્ર-સંગ્રહ
નહોતો અને વળી એ તો પેટ અર્થે જ આવ્યા હતા એથી ગોચરી
ન મળે એવી પરિસ્થિતિમાં જે ઉપાડે તેમ વર્તવાની ભાવના અને
ત્યારે આ વાત કોઈ જાણતું હોય તો પણ આમ ત્યારે શું કહી શકે?

મોટા પેટીઓનો સત્કાર થાય તો મેળવી આજે તો આપણે
એટલા બધા નિયમિતાચારી બની ગયા છીએ કે માંસ ની વાત જ
આપણે સાંભળી શકતા નથી અને માંસ કહેતાં જ આપણું દુર્ગંધથી
ભમવા લાગે છે આમ આ પરિસ્થિતિ હતા છતાં કારણ આજે
આપણા જૈનોના જ છોકરાઓ માંસ ખાતા થયા છે તેમ જ
કેટલાક જૈનો ધર્મમાં એ રોગ પણ લાગ્યું છે આમ ૨૫૦૦ વર્ષના
આ સંસ્કાર પછી પણ આજે આવી દશા થતી થઈ છે તો એ
કાળના લોકોનો શો દોષ કાઢી શકાય? વળી એ કાળ તો આગ બની
ક્રાંતિનો હતો એટલે એવી નમગાર્ય આ આવતી હોય તો ને આના
નિર્ હતી

રસ્તો રૂપે અને આમદ ના ગાંધીજી પત્નીને ગુમાવવા
તૈયાર હતા પણ એ રીતે માંસ આપી જીવાડવા નહોતા ઇચ્છતા આવા
એ કટ્ટર વનસ્પત્યાહારી હોવા છતાં અંતિમ ગાળામાં જે લોકો મચ્છી
વાપરતા એમને એ ખાવાની એમણે છૂટ આપી હતી આમ ભયંકર
પરિસ્થિતિ ધર્મને પણ વિકૃત કરી મૂકે છે એટલે જ કહેવામાં
આવ્યું છે કે સુખશાંતિના કાળમાં જ ધર્મનો વિકાસ થઈ શકે છે

આમ ગાંધીજીએ જે છૂટ આપેલી એ એક પ્રકારનો આપદ્ધર્મ
હતો એ કેવળ વર્તમાનકાલીન આજ્ઞા હતી સર્વકાલીન આજ્ઞા નહોતી

એથી એવી આજ્ઞા એ મચ્છી વાપરવાનું વિધાન નથી બની શકતી હા એટલું ખરું કે ભવિષ્યની પ્રજા એ વર્તમાનકાલીન આજ્ઞાને વિધાન માની એ ન છોડે ને ઉપરથી એ આજ્ઞાને ધર્મમાં ખપાવે એમ પણ બને

ભવિષ્યના પંડિતો એના પર ગમે તે ચૂંથણાં ચૂંથે પણ આપણે તો જાણીએ છીએ કે એ કથન વિધાન નહોતું પણ આપદ્ધર્મ હતો આપેલો અપવાદ માર્ગ હતો

અહીં એક વસ્તુની ખાસ સ્પષ્ટતા કરવાની ખાસ જરૂર છે પંડિતો માને છે કે એ યુગમાં ગૃહસ્થો તથા મુનિઓ માંસાહાર કરતા જ પણ મૂળ ધ્યેય અહિંસાનું હોઈ ધીરે ધીરે એ નિરામિષાહાર તરફ વળતા આજે કેવળ નિરામિષાહારી બની ગયા છે જ્યારે પરંપરાગત લોકો પોતાની આજની ભૂમિકા પરથી બંનેને ચુસ્ત વનસ્પત્યાહારી જ માને છે કારણ કે 'જૈન' શબ્દ સાથે માંસનો સંબંધ જ એમને થથરાવી મૂકે છે

પણ સાચી વાત તો એ છે કે બંનેનું કહેવું અર્ધસત્ય છે એ કાળમાં જૈનો મોટે ભાગે ક્ષત્રિયો હોઈ શિકાર અને માંસાહારથી એ પૂર્ણપણે મુક્ત હતા એવું કહી શકાતું નથી શાસ્ત્રો જ એના અનેક પુરાવા પૂરા પાડે છે તેમ જ વૈશ્યો પણ કડકપણે નિરામિષાહારી જ હતા એવું મહાશતક કે ધન જેવાઓની કથા પરથી કહી શકાતું નથી હા, એટલું ખરું કે મુનિઓ કડકપણે નિરામિષાહારી જ હતા

આજના યુગમાં ધંધાકીય પરિસ્થિતિ જ એવી છે કે સર્વત્ર ખાસ કરી શહેરોમાં તો શેઠ હોય કે નોકર યા કામદાર કોઈ પણ રાત્રિભોજન ત્યાગનું વ્રત પાળી શકે તેમ નથી તેમ જ ડુંગળી—બટાટા વગેરે કંદમૂળોથી પણ ભાગ્યે જ કોઈ ઘર સર્વથા મુક્ત હશે એવી કહેવા જેવી પરિસ્થિતિ બનતી જાય છે છતાં એ જ ઘરમાંથી કોઈ

વ્યક્તિ મુનિ બને છે તો એને કદમૂળ તથા રાત્રિભોજન ત્યાગ એ બ ને મહાવ્રતોનુ સપૂર્ણપણે પાલન કરવુ જ પડે છે એમા સહેજ પણ ક્ષતિ ચલાવી લેવામા નથી આવતી કા તો એને ઘર ભેગો જ કરી દેવામા આવે છે

તેમ એ કાળમા ભલે ગૃહસ્થો માસાહારી રહ્યા હોય પણ મુનિ બનનારને માસાહાર ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા લીધા બાદ જ યા એની સાધનામા સ્થિર થયા બાદ જ સઘમા દાખલ કરવામા આવતો જો કે આજે કેટલીક વ્યક્તિઓ પતિત બનીને સઘમાથી ભાગી છૂટી છે તેમ એ કાળમા પણ કોઈ કોઈ પતિત બન્યુ હોય તો એ બનવા જોગ છે, ને એવી માનવ સહજ નબળાઈ તો સતયુગમા પણ દેખા દેતી હોય છે પણ એથી પરપરાને કઈ જ દોષ લાગતો નથી દોષ દઈ શકાતો પણ નથી

પ્રકરણ ૫ મું

પ્રથમ ભિક્ષુ સંગીતિ

વર્ષો સુધી સત્ય અને અહિંસાનો પાઠ ગાંધીજી પાસેથી શીખ્યા પછી રેશનયુગમાં શરૂ શરૂમાં અઘટિત કામ માટે આપણને આંચકો લાગતો કારણ કે ત્યાં સુધી એ પાપનો સ્પર્શ કેવળ આપણા શરીરને જ સ્પર્શ્યો હતો પણ જ્યારે એ પાપ આપણા મન અને આત્મા સુધી પહોંચી ગયું ત્યાર પછી હવે આપણને એનો સંકોચ જ મટી ગયો છે આજે તો અનીતિ, કાળાબજાર અપ્રમાણિકતા જૂઠ-પ્રપંચ અને આ ભારી હાડમારીમાં રહેવા માટે અર્થલાલસા અને સંપત્તિ ભૂખના રોગમાં આપણે એવા ઘેરાયા છીએ કે એમાં હવે આપણને કંઈ જ અજુગતું લાગતું નથી આપણા જેવા વ્યવહારુ માણસો માટે આર્થિક-જીવનના બે છેડા સરખા કરવા માટે આ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ જ નથી એમ આપણે હવે કહેવા લાગ્યા છીએ આમ રેશન યુગે નીતિની બાબતમાં આપણને તારાજ કર્યા છે તેમ એ યુગમાં પડેલ દુષ્કાળોને કારણે ખાનપાન સંબંધી આચારવિચારમાં આપણો સારો એવો ભાગ જે પ્રેમના કારણે સંઘમાં પેસી ગયો હતો એ શરમ છોડી એમાં ખોટું શું છે એમ હવે એ માનતા લાગ્યો હતો

શાસ્ત્રપાઠોની રક્ષા

આવી પરિસ્થિતિમાં દુષ્કાળ ઊતર્યા પછી જૈન ભિક્ષુઓની પાટલિપુત્રમાં દાનના પરિણામે પ્રથમ ધર્મ મહાસભા ભરી શાસ્ત્રપાઠો ઘણા વિચ્છેદ ગયા હતા ઘણાના અર્થો લુપ્ત થયા હતા, તેમ જ જે કંઈ

સ્મૃતિએ હતુ એમા પણ દોષ આવવાની સભાવના હતી જેથી જેમને મુખે જે જે કઈ બન્યુ હતુ એનો સગ્રહ કરવા તથા પાઠોને વ્યવસ્થિત કરવા એ બધા ભિક્ષુઓ એકત્ર થયા હતા સાથે દુષ્કાળને કારણે આવેલી આચારની શિથિલતા દૂર કરી નવી આચાર વિધિઓ પણ ઘડવાની હતી કારણ કે પરિગ્રહના સયોગોને કારણે એમ કર્યા વિના છૂટકો પણ નહોતો

યુગપ્રધાન ભદ્રબાહુસ્વામી આ વખતે નેપાળમા હોઈ એ ધર્મ-સભામા ભાગ લઈ શક્યા નહોતા જેથી અન્ય સ્થવિરોએ એમને પ્રમુખપદે સ્થાપી એ ધર્મસભાનુ સુકાન સભાળ્યુ હતુ અને સઘને સગઠિત કરવા તથા શાસ્ત્રપાઠોને વ્યવસ્થિત કરવા માટે જહેમત ઉઠાવી હતી

સુધારીકરણનો પણ પ્રશ્ન

આ મહાસભામા દુષ્કાળને કારણે આવી પડેલી અનેક વિકૃતિઓ તો થોડા ફેરફાર સાથે સુધારી લેવામા આવી હતી તેમ જ ખંડિત પાઠોને પણ એક કરી વ્યવસ્થિત કરવાનુ કાર્ય ચાલી રહ્યુ હતુ, પણ આચારવિચારની બાબતમા દુષ્કાળની ઘેરી અસર સર્વત્ર ફેલી વળેલી હોઈ એક વર્ગ યુગાનુસાર કઈક પરિવર્તન અને છૂટ માગતો હતો બીજો વર્ગ પરાપૂર્વની નીતિને થોડા ફેરફાર સાથે વળગી રહેવા ક્રિયોદ્ધાર ઇચ્છતો હતો એથી મતભેદ તે કારણે આ પ્રથમ સમિતિનુ કાર્ય ભાર વિકટ બન્યુ હતુ જોકે આપણી પાસે એનો પ્રેસ-રિપોર્ટ નથી એમ છતા મનુષ્ય-સ્વભાવનો આપણને જે અનુભવ છે એને આધારે આપણે કલ્પી શકીએ છીએ કે ત્યારે પણ કઈ ઓછા વાદ-વિવાદો નહી થયા હોય કે તીખોની ઝડીઓ નહી વરસી હોય કોઈએ એક વસ્તુનો આગ્રહ રાખ્યો હશે કોઈએ માધ્યસ્થની નીતિ અપનાવી હશે તો કોઈએ સમય પ્રમાણે થોડુ જતુ કરીને પણ બીજાના વિચારોને માની લીધા હશે પણ એમા આચારવિચારનો પ્રશ્ન અતિ ઉગ્ર હતો

જેનામાં વૈરાગ્ય ભાવના હોય છે ને જે સર્વસ્વ તજીને ભિક્ષુ સંઘમાં જોડાઈ ગયો હોય છે એ બીજી વસ્તુ તો છોડવા જેટલો વીરમર્દ બની શકે છે, પણ સ્વાદેંદ્રિયની લાલસા એ એક એવી પ્રબળ વાસના છે કે એમાં પડેલો ઝટ એમાંથી છૂટી શકતો નથી વળી સર્વત્ર વાતાવરણ પણ તેવું જ હતું આ કારણે જેઓ એ રોગ સાથે જ સંઘમાં પ્રવેશ્યા હતા તેમ જ જેઓ પાછળથી શરમ છોડી એના પક્ષકાર બન્યા હતા, એમણે ભગવતીજી તથા દશવૈકાલિક જેવા માન્ય શાસ્ત્રોમાં આવેલા અને આ સમયમાં શબ્દોના અર્થપરિવર્તનને કારણે માંસ-મચ્છી અર્થ પામેલા પાઠોનો આધાર લઈ પોતાના આચારવિચાર માટે સમર્થન કર્યું, તેમ જ સૂઝતા આહારનું પણ કારણ રજૂ કરી પોતાનો બચાવ કરવા માંડ્યો[1] શાસ્ત્રજાણ સ્થવિરો મૂળ આગમાદિ શાસ્ત્રોમાં આવેલા એ શબ્દોના અર્થો એનો ઇતિહાસ તથા એ સૂત્રપાઠોનો ઉદ્દેશ જાણતા હતા આથી એમણે એમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો સાથે — **આચારાંગના મહાપરિજ્ઞા અધ્યયનમાં આપેલી માંસાહાર ત્યાગની સ્પષ્ટ આજ્ઞાઓ તરફ ધ્યાન દોર્યું**, પણ એ પાઠો કોઈએ રજૂ ન કર્યા કાં તો એ વિસ્મૃત થયા હોય કાં તો એવા વર્ગે ગોપવ્યા હોય પક્ષકાર મુનિઓમાંથી કોઈને પણ એ પાઠ સ્મૃતિએ નહોતો રહ્યો પાઠ સ્મૃતિએ નહોતો રહ્યો પણ અર્થ તો સૌ જાણતા હતા એથી બહુમતી પદે એવાઓને સંઘબહિષ્કૃત કરવાની જોરદાર માગણી કરી આવી પરિસ્થિતિમાં એ પૂજ્ય સ્થવિરોએ નાવ સંભાળી લઈ ચમત્કાર સર્જ્યો હતો જેથી સંઘની એકતા ટકી રહી હતી, તેમ જ એને પરિણામે ધર્મની વિશુદ્ધિ પણ ઝગઝગતી રહી શકી હતી

[1] જોકે એવા મુનિઓએ પાછળથી પોતે ખોટા અર્થ કર્યા હતા એ વાત ગુરુઓની કૃપાથી વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લીધી હતી પણ એકવાર વહેતો થયેલો એ અર્થ તો વ્યાપક બની જવાથી ચાલતો જ રહેલો **પરિણામે એ અર્થની અસર ભગવાન મહાવીર વિષેના પાઠ સુધી પણ પહોંચી ગઈ હતી**

પ્રકરણ ૬ ઠું
મજેલો ચમત્કાર

વિરોધો વાદવિવાદ

જોકે માસાહાર તરફ વળેના મુનિઓની સખ્યા બહુ ઓછી હતી આમ છતા એમની સખ્યા ઉપેક્ષા કરવા લાયક તો નહોતી જ ખના બહુમતી પલ એવાઓને સઘમહિષ્કૃત કરવા ઇચ્છતો હતો જોકે એ સઘિનિનુ નેતૃત્વ કરનારા કેટલાક પૂર્વાચાર્યો મ્હોર નિયમના આગ્રહી હતા પણ **બીજા પૂર્વાચાર્યો આચારને કઈક ઢીલો બનાવીને પણ શાસનની પ્રભાવના કરવા ઉત્સુક હતા (નિશીથ ગા ૨૧૫૬/૫૭૪૪-૫૮/બ ગા ૩૨૭૫/૮૯)** જેથી એ બીજા વર્ગના સ્થવિરો મહુ વ્યાજુ—શાત અને દીર્ઘદૃષ્ટિ વાળા સમજદાર મનો હતા એમને ખ ી સપ્રદાયને થોડો જાર લાગશે એ એ જાણતા હતા પણ એમના નિમા કરુણા હતી સાથે શાસનના ઉદ્ધારની અને એને ફરી તેજસ્વી અને સગઠિત બનાવવાની એમનામા તમન્ના પણ હતી એક મોટો સમૂહ જુદો પડે એથી સપ્રદાયની શુદ્ધિ જળવાશે પણ અખડિતતા તૂટવાથી એની શાસન પર બૂરી અસર થશે એ પણ એ સમજતા હતા વળી દોષમા પડેલા હોવા છતા એ અનેક ઉત્તમ ગુણો અને શક્તિઓ ધરાવતા હતા એ પણ એ જાણતા હતા આ કારણે એનો કઈક તોડ કાઢવા એમણે બહુમતી પક્ષના મુનિઓને તથા કઠોર નિયમોના આગ્રહી પૂર્વાચાર્યોને સમજાવી શાત કર્યા વિરોધી પક્ષના મુનિઓને પણ ઉચ્ચ દૃષ્ટિબિંદુ રાખી વીર બનવા સમજાવ્યા પણ

જ્યાં ચિત્ત પર વાસનાનાં વાદળ ઘેરાયેલાં હોય ત્યાં જ્ઞાનનો સૂર્ય પ્રકાશ ક્યાંથી પ્રસરી પાથરી શકે ? પણ એ સ્વસ્થચિત્ત અને ધૈર્યવાન ગુરુઓએ દિવસો સુધી આનો કંઈક તોડ કાઢી આ કઠિન સમસ્યા હલ કરવા નવા નવા પ્રયત્નો ચાલુ જ રાખ્યા. આથી એમણે એ પતિત મુનિઓને ન ધુતકાર્યાં, ન ધમકાવ્યા કે ન સંઘબહિષ્કૃત કર્યા. ધારત તો એ ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં એમને સંઘમાંથી હાંકી કાઢત. પણ જે હવે ઘરબાર સ્ત્રીપુત્રાદિ પરિવાર અને વૈભવ વિલાસના દુન્યવી ભોગોની લાલચ છોડી ભગવાન મહાવીરના ધર્મશરણે રહેવા માગતા હતા એવા પોતાના એ પ્રિય શિષ્યો માટે એમના દિલમાં કરુણા હતી, દયા હતી, સ્નેહ હતો. એથી એ એમનો તિરસ્કાર નહીં પણ એમનો ઉદ્ધાર ઇચ્છતા હતા.

ગુરુઓની ભવ્ય ઉદારતા :

જેમ સાધક પ્રત્યે અમીદષ્ટિ હોય છે, તેમ એમની એવાઓ પ્રત્યે અમીદષ્ટિ હતી. એ જાણતા હતા કે એ બિચારા ક્રૂર પરિસ્થિતિનો ભોગ બનેલા છે. એથી જેમ રોગી પર ગુસ્સો કરવાથી એનું દર્દ મટતું નથી પણ એના યોગ્ય ઇલાજથી જ એ ફરી આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેમ સાચા માનસશાસ્ત્રીની અદાથી એમણે એમનો વાસનાનો માનસિક વ્યાધિ દૂર કરવાની કારુણ્યદૃષ્ટિ રાખી ખૂબ જ ધૈર્યપૂર્વક કામ લીધું હતું.

એમણે એ પણ વિચાર્યું હતું કે જો એવાઓને ફેંકી દેવામાં આવશે તો એથી એમનો વ્યાધિ મટવાનો નથી ઊલટું એ વધુ વિકૃત બની ભગવાન મહાવીરને નામે એક નવો માંસાહારી સંઘ ઊભો કરશે અને જો એમ થશે તો જે પુરુષે જગદુદ્ધાર કાજે સર્વસંગ પરિત્યાગ કરી ઘોર તપશ્ચર્યા અને ઊંડા ચિંતન પછી જે પરમ સત્યનો જગતને બોધ આપ્યો હતો એ સત્યના મૂળમાં જ ઘા પડશે અને તેથી ભગવાન મહાવીરનું કર્યું કારવ્યું બધું ધૂળધાણી થઈ જશે,

કારણ કે એક તો જનતામાં માંસાહારનો રોગ ખૂબ ઊંડો વ્યાપેલો છે વળી એને પોષણ આપનારી મહાહિંસાના મૂળ હજુ ઉચ્છેદ નથી પામ્યા તેમ જ કેટલાક બૌદ્ધાદિ શ્રમણપંથો પણ માંસાહાર તરફ ગયેલા છે આ કારણે જનતાને આવા શ્રમણસંઘના આચારનો એક નવો આધાર મળશે અને મુનિઓને પણ સમાજમાં વ્યાપેલા આ રોગને કારણે વધારે મથવાનું મળશે પરિણામે ભગવાન મહાવીરનો જે મૂળ જીવનસંદેશ હતો તેના પાયામાં જ સુરંગ ચંપાશે સદૈવ ધક્કો આપી માનવ દિલને જાગૃત કરી શકાય છે તેમ જ દયા અને કરુણાનો જે ભગવત્સ્રોત હર માનવીના અંતરમાં વહી ગયો છે એને પણ બહાર વહેવડાવી શકાય છે પણ જ્યારે એના દિલ પર શાસ્ત્રને નામે અંધશ્રદ્ધાનું આવરણ જામી જાય છે અને પછીથી જ્યારે એ આસક્તિમાં પૂરો ઘેરાઈ જાય છે ત્યારે એ જ્ઞાન ભેગી એના દિલના ઊંડાણ સુધી પહોંચવાનું અને એ રીતે એના દિલને સ્પર્શ કરી એને જાગૃત કરવાનું પછી અશક્ય જ બની જાય છે

વળી જેઓનામાં અનેક ગુણો છે આમનનો ઉદ્ધાર [illegible] દિવ્ય શક્તિઓ પડેલી છે એમની કૃપા આ એક જ દેશ [illegible] એવા એ એમના અનેક ગુણોનો તિરસ્કાર કરવા જેવું [illegible] જોઈએ તો અન્ય સંપ્રદાયના સંતો-આચાર્યો પણ [illegible] એથી ઊલટું જેમનામાં આવા ગુણો છે [illegible] દિલ વહેતા કે મેલા આવેલી આધિની [illegible] પોતાની ક્ષતિ જોઈ શકશે અને ત્યારે એ [illegible] ઉત્સાહથી અન્યોને પણ એ રોગમાંથી [illegible] અગ્નિસ્નાન દિલ! જેવાના દાખલા [illegible] ને એમને હાંસીની જ મૂર્ખામાં [illegible] પણ કોણ એમનો ઉદ્ધાર કરશે [illegible] એમને અનુકૂળ થઈને કામ [illegible] માનવ દિલ પરથી ઊઠી શ્રદ્ધા [illegible]

હલી ગયુ સાથે પક્ષભેદ પડવાથી શાસનનો પાયો જ મોળો બની જશે એના વિચારે એમની આંખો ભીની બની ગઈ

When there is will, there is a way

જ્યાં અંતરની લાગણી હોય છે ત્યાં વિરોધમાં પણ એકબીજાને સાંધવાનો માર્ગ જડી આવે છે એથી એવો ચમત્કાર સર્જી ગુરુઓએ એ રીતે બન્ને પક્ષોને સાંધી લીધા એ ચમત્કાર હતો બન્ને પક્ષોને માન્ય નવી આચારવિધિઓ ઘડી નાખવાનો અને એ રીતે દ્વિઅર્થક શાસ્ત્રપાઠો નિર્માણ કરવાનો

આવી ઉદાર અને ઉદાત્ત દૃષ્ટિથી એ પૂજ્ય પુરુષોએ બન્ને પક્ષોને સમજાવી સમાવી લેવા કેવા કેવા પ્રયત્નો કર્યા હશે એનો જો સવિસ્તર અહેવાલ આપણી પાસે હોત તો એ પુરુષોની કારુણ્ય દૃષ્ટિ અને પતિતોના ઉદ્ધાર માટેની કલ્યાણ ઝંખના અને એ દ્વારા પરંપરાને અખંડ અને વિશુદ્ધ બનાવવાની તમન્ના જોઈ આપણું હૈયુ ખરેખર દ્રવી જાત એ માટે એમણે કેટકેટલી ધીરજ રાખી હશે કેટલો સંયમ રાખ્યો હશે અને આક્ષેપો અને નિંદાના હળાહળ ઝેરને પી જવાનું પણ કેવું સામર્થ્ય બતાવ્યુ હશે એનો પરાક્રમી અને તેજસ્વી ઇતિહાસ આજે અંધારામાં હોઈ આપણે તો કેવળ એની કલ્પના જ કરવાની રહે છે

આપણે તો આજે એવા પુરુષોએ બાંધેલા રાજમાર્ગ પર ચાલવાનુ છે મહેલાતોમા રહી માણવાનુ છે પણ ઝાડી-ઝાંખરા અને ઘોર અટવીને વચ્ચે દુર્ગમ પહાડોને ભેદીને પણ જેમણે પગદંડી પાડી આપણા માટે રાજમાર્ગ નિર્માણ કરી આપ્યો છે, એ પુરુષોએ ત્યારે શાસનને માટે કેટલુ સહ્યુ હશે, કેવી કેવી વિપત્તિઓ ઉઠાવી હશે તથા કેવા કેવા ઝંઝાવાતોમાંથી એમને પસાર થવુ પડ્યુ હશે એ વિચારીએ છીએ ત્યારે સહેજે જ આપણુ મસ્તક એ પવિત્ર પુરુષોના ચરણોમા ઢળી પડે છે એ સમયમા જ લખાયેલા નિશીથ — ઉદ્દેસો ૬ ૫-

સૂત્ર આચારાંગનો દ્વિશ્રુત સ્કંધ, સૂર્યચંદ્ર પ્રજ્ઞપ્તિ તથા બૃહત્ કલ્પસૂત્ર વગેરે ગ્રંથોમાંથી એ કાળ કેવો ભયંકર આવ્યો હશે એનો ઝાંખો ઇતિહાસ આજ પણ તારવી શકાય છે પણ આપણે એટલી લાંબી નજરે જોઈ શકતા નથી જે મર્યાદાતોમાં આપણે રહીએ છીએ એ મર્યાદાતની બારીએથી જ એમને માપવા આપણે મથીએ છીએ અને એટલે જ આજે આપણે સેંકડો વર્ષોના દૃઢ થયેલા સંસ્કારોને કારણે એમણે આપેલા માંસાહાર અર્થ નીકળતા પાઠો કે એવા મુનિઓને ખાતર આપવા પડેલા અથવા માર્ગો સમજી શકતા નથી માંસાહારની સૂગને કારણે આપણને એવા પાઠો તરફ આજે ઘૃણા છૂટે છે અને તેથી એવા પાઠો એ શાસ્ત્રોમાં આવેલા ક્ષેપકો છે એમ માની એને રદ કરવાનો પણ આપણે વિચાર કરીએ છીએ પણ એ સમજ નથી પણ આપણા પૂજ્ય પૂર્વજોની ઉદાત્ત કરુણા, ધૈર્ય, દીર્ઘ દૃષ્ટિ તથા પતિતોના ઉદ્ધાર માટેની ઝંખના તેમ જ એ દ્વારા શાસનની અખંડિતતા અને એના પાવિત્ર્યની રક્ષા માટે બતાવેલું પરાક્રમ અને એકેડો પુરુષાર્થ કેવી પગામણનો હતો એના ગૌરવનો એ તેજસ્વી ઇતિહાસ છે આજે તો આપણે પર્વતના શિખર ઉપરથી વિશ્વને નિહાળીએ છીએ પણ એ શિખરે પહોંચતાં પહેલા કેવી કેવી ઝાડીઓ ખીણો ચડાણો અને શિલાઓ પાર કરવી પડી હતી એ ભૂલી જઈએ છીએ

એથી એવા ભવ્ય અને રોમાંચકારી ઇતિહાસની રક્ષા અને નિર્માણ માટે સર્વસ્વીકૃત થઈ પડે એવા આચારવિધિઓના નવા પાઠો એમણે ગૂંથ્યા હતા જેનો સંગ્રહ આજે આચારાંગના દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ તરીકે વિદ્યમાન અને વિખ્યાત છે

મોટો ભાગ ભગવાનના સૂક્ષ્મ અહિંસા ધર્મને અનુરૂપ ચુસ્ત વનસ્પત્યાહારી હતો છતાં સારી એવી સંખ્યા ધરાવતો વર્ગ સૂઝના આહારને નામે તેમ જ જૂના શાસ્ત્રોમાં વપરાયેલા શબ્દોના—હવે રૂઢ બનવા લાગેલા નવા અર્થોને—આધારે માંસાહારનો આધાર

શોધતો હતો ખરેખર પૂર્વ અને પશ્ચિમને સાધવા જેવું આ કપરુ કામ હતુ પણ એ શાંત, ધીર ગંભીર અને દીર્ઘદૃષ્ટા પુરુષો વિમોની જહેમત પછી સર્વને સ્વીકૃત થઈ પડે એવા પાઠો એ ધમ સંનિમિ મંજૂર કરાવી શકયા હતા એ જ એમનો જાદુ હતો અને તેથી જ એ ઉપરે જેમ ઉત્તર ધ્રુવ પ્રદેશમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ એક બની વિલીન થઈ જાય છે તેમ બંને પક્ષોને સાધી લઈ ઉત્તર-દક્ષિણ જેટલા અંતરોને વિલીન કરી શકયા હતા

સાધેલો સમન્વય

પણ એ પરના એમને ઉગ્ર વા વિવાદમાંથી પસાર થવુ પડ્યું હતુ સ્થવિરોને એક પક્ષ માટે ભારે માન અને ગૌરવ હતુ બીજા માટે ઊંડી કરુણા અને એમના ઉદ્ધારની ઝંખના હતી આ કારણે સ્થવિરોએ એ બધાને સાવવા સમજાવ્યુ કે કેવળી ભગવંતોએ જણાવ્યુ છે કે,

'जावतिया उस्सग्गा तावतिया हुंति अववाया

શાસ્ત્રોમાં જેટલા ઉત્સર્ગ વચનો છે, તેટલા અપવાદ વચનો પણ છે જેમ પુરુષ અને પુરુષની છાયા સાથે ચાલે છે તેમ. શાસ્ત્રકારોએ ઉત્સર્ગ સાથે નિર્મળ સાવકો માટે ધીરે ધીરે ચડવાનો અપવાદ માર્ગ પણ આપ્યો છે પણ શાસ્ત્રકારોનો એ અપવાદ માર્ગ હંમેશને માટે મળી જતી છૂટ નથી પણ આ શર્તે પહોંચવા માટે ક્રમે ક્રમે એમ એમ પગનુ આગળ ભરવા માટે આપી આપેલી તાત્કાલિક ભયા । છે અથવા તો એમ કહી શકાય કે થાકેલાઓ માટે અ ૫ સમયનો વિસામો છે બાકી માંસાહારના દોષો તો શાસ્ત્રોમાં પાને પાને ભર્યા પડેલા છે એ માટે એ બુદ્ધિશાળી પુરુષોએ ' બસ મરે નહી અને લાઠી ભાગે નહી ની નીતિ અપનાવી ઉત્સર્ગ મા । સ્વચ્છ રહે અને થાકેલાઓ માટે અપવા માર્ગની પણ મોકળાશ રહે એ માટે એમણે જૂની ભાષાના શબ્દ-પ્રયોગોનો આધાર મેળવી નવી આચારવિધિઓની રચના કરી

જૂની ભાષા નવા રૂપ ધરેલા અર્થ પ્રમાણે ભગવાનના વચન બની શાની હતી જેવા કારણની મુમાગ્રા આપણે ભગવાન મહાવીર અને મહાચાર્યો કરી ગયા છીએ. આમ ભાષ્ય ભાષ્યનો પ્રમ નીર બનતા ચાલ્યા ત્યાર થી એવા શબ્દો એક યા બીજા અર્થમા રૂઢ થતા આવ્યા હતા. ભગવાનના નિર્વાણ બાદ લગભગ ૯૫ વર્ષ પછી એ યુગમા રૂપાતે બહુ અર્હિત સંગ જેવો સમ્પ્રયોગ ઘટીગાઢિક મા બહુ અર્હિત પરમ્પરા રૂપ પામી ચૂક્યો હતો. 'ગ' શબ્દ જેને મૂળ અર્થ વનસ્પતિવાચક છે થા તો પોતા પાસે રાખવા ક અર્થ પ્રમાણપામી ને પ્રાણી જ ભાગ અર્થ ધાન્ય કરવા લાગ્યો હતો. એ હવે આમ ઘણા બની વનસ્પતિ ભ્ષ્ટ પાપા વળી રહ્યો હતો. આ કાળ સમય જૈન અરકર કુમારની આધિ ન ગીરન તો આ ભાગમા એક યા બીજા અર્થમા રૂઢ થવાની જ પ્રક્રિયા ચાલી રહી હતી એથી 'બહુ અર્હિત પાગર' શબ્દ 'બહુ અર્હિત પરમ્પરા જેવ રૂપ પામી રહેલ પણ ભાકર પરિસ્થિતિએ જ જ્ઞી ત્રિમુનિને માગળ કરાયેલા મુનિઓના ઉદ્ધાર માટે અને બીજાઓને આધી લેવાના તદ્દ કરવા માટે આપેલ બહુ અર્હિત પાગર ત્યાથી કરી બહુ અર્હિત સંગ જેવી જૂની ભાષાના શબ્દોના આધાર લેવો પડ્યો.

આમ ત્યાગના ગાચ્છમાગેએ જૂની ભાષાનો ઉપયોગ કરી બીજે પતાને સાચી લીધા હતા ત્યા એ અરેરા ગાભી હતી કે ભાગ્ય જેમ જેમ બુદ્ધિ સ્ફુરણ અને રસભગ્યમા આગળ વધશે તેમ તેમ જ અર્થ એમનાર એને પાચ અને જગી લાગતી હતો તે પછી એન અનાચ અને મિનગલી લાગશે અને બન્યુ છે પણ તેમ જ.

આથી શાસ્ત્રોમા નિશ્ચય અને વ્યવહાર નેમ જ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એમ બંને દૃષ્ટિએ શાસ્ત્રોના જે અર્થ થતા અને થાય અનુ રૂપ રમ્ય આ કે એ બંને અને ત્રતના અનેક અન્ય ઘટ ભોજન એવા અર્થો આપવામા આવ્યા છે અને આ કર્યું

સાધતો હતો ખરેખર પૂર્વ અને પશ્ચિમને સાધવા જેવું આ કપરું કામ હતું પણ એ શાંત, ધીર, ગંભીર અને દીર્ઘદૃષ્ટા પુરુષો વિજ્ઞોની જહેમત પછી સર્વને સ્વીકૃત થઈ પડે એવા પાઠો એ ધર્મ સંગીતિમાં મંજૂર કરાવી શક્યા હતા એ જ એમનો જાદુ હતો અને તેથી જ એ છેક જેમ ઉત્તર ધ્રુવ પ્રદેશમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ એક બની વિલીન થઈ જાય છે તેમ બંને પક્ષોને સાધી લઈ **ઉત્તર-દક્ષિણ જેટલા અંતરોને વિલીન કરી શક્યા હતા.**

સાધેલો સમન્વય

પણ એ પહેલાં એમને ઉગ્ર વાદવિવાદમાંથી પસાર થવું પડ્યું હતું સ્થવિરોને એક પક્ષ માટે ભારે માન અને ગૌરવ હતું બીજા માટે ઊંડી કરુણા અને એમના ઉદ્ધારની ઝંખના હતી આ કારણે સ્થવિરોએ એ બધાને સાચવવા સમજાવ્યું કે કેવળી ભગવંતોએ જણાવ્યું છે કે

જાવતિયા ઉસ્સગ્ગા તાવતિયા હુંતિ અવવાયા

શાસ્ત્રોમાં જેટલા ઉત્સર્ગ વચનો છે તેટલા અપવાદ વચનો પણ છે જેમ પુરુષ અને પુરુષની છાયા સાથે ચાલે છે તેમ શાસ્ત્રકારોએ ઉત્સર્ગ સાથે નિર્બળ સાધકો માટે ધીરે ધીરે ચડવાનો અપવાદ માર્ગ પણ આપ્યો છે પણ શાસ્ત્રકારોનો એ અપવાદ માર્ગ હંમેશને માટે મળી જતી છૂટ નથી પણ આ શર્તને પહોંચવા માટે ક્રમે ક્રમે એક એક પગલું આગળ ભરવા માટે બાંધી આપેલી તાત્કાલિક મર્યાદા છે અથવા તો એમ કહી શકાય કે થાકેલાઓ માટે અલ્પ સમયનો વિસામો છે બાકી માંસાહારના દોષો તો શાસ્ત્રોમાં પાને પાને ભર્યા પડેલા છે એ માટે એ બુદ્ધિશાળી પુરુષોએ બેસ મરે નહી અને લાઠી ભાંગે નહી ની નીતિ અપનાવી ઉત્સર્ગ માર્ગ સ્વચ્છ રહે અને થાકેલાઓ માટે અપવાદમાર્ગની પણ મોકળાશ રહે એ માટે એમણે જૂની ભાષાના શબ્દ-પ્રયોગોનો આધાર મેળવી નવી આચારવિધિઓની રચના કરી

જૂની ભાષા નવા રૂપ થતાં અર્થ પ્રમાણે સામાન્ય વાચક બની શકતી હતી જેના કારણુની સમીક્ષા આપણે ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર'માં કરી ગયા છીએ આમ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો પ્રશ્ન તીવ્ર બનવા લાગ્યા ત્યારથી એવા શબ્દો એક યા બીજા અર્થમાં રૂઢ થવા લાગ્યા હતા ભગવાનના નિર્વાણ બાદ લગભગ ૭૫ વર્ષ પછી એ યુગમાં વપરાતો બહુઅસ્થિક મંસ જેવો શબ્દપ્રયોગ શનૈઃશનૈઃ મા વહુઅસ્થિક પોગ્ગલ રૂપ પામી ચૂક્યો હતો મંસ શબ્દ જેનો મૂળ અર્થ વનસ્પતિવાચક ગર્ભ યા તો પોચો ભાગ હોવા છતાં રૂઢ અર્થ પ્રમાણે પાછળથી એ 'પ્રાણી જ માંસ' અર્થ ધારણ કરવા લાગ્યો હતો એ હવે આમ પોગ્ગલ બની વનસ્પતિ અર્થ તરફ પાછો વળી ગયો હતો આ ક્રમ પ્રમાણે જો ભયંકર દુષ્કાળની આપત્તિ ન ચડી હોત તો આ માર્ગમાં એક યા બીજા અર્થમાં રૂઢ થવાની જે પ્રક્રિયા ચાલી રહી હતી એથી બહુઅસ્થિક પોગ્ગલ શબ્દ બહુઅસ્થિક ફલગર્ભમ્ જેવું રૂપ પામ્યા હોત પણ ભયંકર પરિસ્થિતિએ સર્જેલી વિકૃતિને શરણ ફસાયેલા મુનિઓના ઉદ્ધાર માટે અને બીજા પક્ષોને સાધી લેવાનો તાકુ કરવા માટે આપણે બહુઅસ્થિક પોગ્ગલમાંથી ફરી બહુઅસ્થિક મંસ જેવી જૂની ભાષાના શબ્દોનો આધાર લેવો પડ્યો

આમ ત્યારના શાસ્ત્રકારોએ જૂની ભાષાનો ઉપયોગ કરી બીજા પક્ષોને સાધી લીધા હતા છતાં એ અપેક્ષા રાખી હતી કે માણસ જેમ જેમ બુદ્ધિ સંસ્કાર અને સમજમાં આગળ વધશે તેમ તેમ અર્થ એકવાર એને યોગ્ય અને જરૂરી લાગતો હતો તે પછી એને અયોગ્ય અને બિનજરૂરી લાગશે અને બન્યું છે પણ તેમ જ

આથી શાસ્ત્રોમાં નિશ્ચય અને વ્યવહાર તેમ જ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એમ બન્ને દૃષ્ટિએ વાક્યોના જે અર્થો થતા આવ્યા છે એનું ગૂઢ રહસ્ય આ છે કે એ બન્ને અને સ્યાદ્વાદ બન્નેને ધ્યાનમાં રાખીને એવા અર્થો આપવામાં આવ્યા છે અને આ કંઈ નવી વાત નથી.

શાસ્ત્રોમા ઉત્સર્ગ અને અપવાદ આપતા અનેક પાઠો છે જેને વિભાષા કહેવામા આવે છે વિભાષા એટલે જેમાથી જુદા જુદા અર્થો નીકળે તેવી વાક્યરચના આમ વિભાષા દ્વારા પૂ સ્થવિરોએ બને પક્ષને સાધી લીધા હતા

કારણકે એ પુરુષો જાણતા હતા કે જેઓ આ શર્તને નજરમા રાખી ચાલશે એમને એમાથી માસાહારનો અર્થ મળશે જ નહી તેમ જ જેઓ કેવળ નબળાઈને કારણે પોતાનુ મતવ્ય સાચુ માનતા હતા એમને માસાહારનો બાહ્ય અર્થ મળવા છતા એ પણ જ્યારે ભીષણ દુષ્કાળને અગે આવેલી માનસિક વિકૃતિની અસરમાથી મુક્ત બનશે ત્યારે એ પોતે જ જોઈ શકશે કે જ્યા પાઠે પાઠે વનસ્પત્યાદિ જીવોની તો શુ પણ સાદી આખે જોઈ ન શકાય એવા સૂક્ષ્મ જીવોની પણ હિંસા ન થાય એ માટે સતત જાગૃતિ રાખવાનો આદેશ સમાયેલો છે ત્યા પછી એને પોતાને જ પોતાના ચારિત્રની વિસગતતા માલૂમ પડશે ને તેવી એવા શબ્દોના અર્થો પોતે ખોટા કર્યા હતા એમ સમજી જઈ એમાથી જલ્દી છૂટી જવાનુ બળ એ ત્યારે મેળવી શકશે

આ પ્રધાન દૃષ્ટિ રાખીને આચારાગના વિધિવિધાનો ઘડાયા હતા એમા જે આવા ૬–૭ પાઠો છે એ પણ એ હેતુ અર્થે જ નિર્માણ થયા હતા કેટલાક પાઠોમા જે અસ્પષ્ટતા રહી ગઈ દેખાય છે એનુ કારણ પણ આ જ હતુ તેમ જ કોઈ કોઈ પાઠોમા એક જગ્યાએ આજ્ઞા આપી છે તો બીજી જગ્યાએ સખત નિષેધ કર્યો છે (આચારાગ સૂ ૫૬૧–૫૬૨ પાઠ ૬–૭) એ બતાવે છે કે અમુક જગ્યાએ ઉત્સર્ગ અને અન્યત્ર અપવાદ એમ બન્ને ધર્મો કહેવામા આવ્યા છે

ભૂલાયેલુ મૂળ કારણ

આ પાઠો લખાતા પછી શક હૂણ મેસિડ્રિયન, પાર્થિયન તથા આરબ વગેરે પ્રજાઓના થતા રહેતા અવારનવાર આક્રમણોને કારણે જ્ઞાન પરપરા તથા પઠનપાઠન પર જે અસરો થયેલી એથી એ

જૂના કાળનો ઇતિહાસ ભુલાવા લાગ્યો હતો તેમ જ સંશો-
ધનના સાધનોની પણ ત્યારે ખામી હતી જેથી ક્યા સંજોગોમાં આ
પાઠ રખાયા, મૂળભૂત અર્થ પરંપરા શી હતી, પાછળથી
નવા અર્થોનો પણ કેમ અને શા માટે સ્વીકાર કરવો પડ્યો
તથા જૂની ભાષા શા કારણે મત્સ્ય-માંસવાચક બની ગઈ
હતી એ બધી વાતો કેવળ મુખ પરંપરાએ જ રહેતી
ગઈ હોઈ ભુલાવા લાગી હતી આમ છતાં એકવાર વહેતા થએલા
બન્ને અર્થો ચાલ્યા આવતા હતા પણ કોનો અર્થ ક્યાં લાગુ પાડવો
છે અને ક્યા પ્રસંગોમાં એ ચાલ્યો હતો એ બધું જ વીસરાયું હતું
આ મૂંઝવણને કારણે કેટલાક આચાર્યોએ એક અર્થ પર ભાર મૂક્યો
બીજા આચાર્યોએ બીજા અર્થ પર ભાર મૂક્યો. આમ છતાં બન્ને વર્ગો
એકબીજાના દૃષ્ટિબિંદુનો સ્વીકાર તો કર્યો જ છે એટલે એ મહાપુરુષોના
મતભેદો એમની દૃષ્ટિએ અપૂર્ણ રહ્યા છે પણ એથી એ ખોટા તો નથી જ

માંસવાચક અર્થની દૃષ્ટિએ આપણે એ પાઠો વિચારી જ-
ઈએ એમાં ક્યાંય પણ માંસાહાર કર્યાની શક્યતા નથી મળતી.
તેમ જ માંસ લેવામાં દોષ નથી. એ ખાઈ શકાય છે એવી ક્યાંય
હિંસાત્મક ભાષા પણ નથી જ્યાં મુનિને છૂટ મળે છે ત્યાં પણ નિષે-
ધાત્મક બંધનરૂપે એને અમુક મર્યાદામાં બાંધી લેવામાં આવે છે
કેમ કે આ પાઠમાં જ નકારાત્મક ભાષા વાપરવામાં આવી છે જો
અપવાદ માર્ગ તરીકે એવી સ્થિતિમાં જવાની છૂટ આપે છે જોકે
એમાં પણ અનેક શરતો તો મૂકવામાં આવી જ છે આ પાઠ હિંસાત્મક
ભાષા વાપરે છે એનું કારણ એ છે કે આવી સ્થિતિ રોજ હોતી
નથી. ને વળી મુનિઓનો પણ તેવી સ્થિતિમાં જવાનો આગ્રહ હશે[1]

---

૧ કોઈ મુનિને માંસ ખાવાની કે એમ કરવાની ઇચ્છા થાય અને એ
એનો આગ્રહ પકડે પણ શાસ્ત્રકાર શું એથી એની ઇચ્છાને સંતોષ ખરા ?
આ પ્રશ્ન વાચકોને સહેજે જ મૂંઝવણમાં નાખી દે તેવો છે પણ આપણે
ગુરુઓની હૃદયભાવના નથી વિચારી માટે જ આવો પ્રશ્ન ઊઠે છે

વળી બીજુ પણ કારણ છે કે જૂના શબ્દોને કારણે 'માંસ' અને 'વનસ્પતિ' અર્થ તો સાધી શકાયો હતો પણ 'જવા' અને 'ન જવા'નો અર્થ સાધી શકાય તેમ નહોતુ. પણ એથી ચડેલા સાધકો માટે આ પાઠ ભયંકર બનતો હતો જેથી એવા ઓના સમાધાન માટે અને શાસનની શુદ્ધતા માટે એમને ઉપરાઉપરી આના ૯–૧૦ પાઠો આપવા પડ્યા હતા જેમા એવી સખડીમા જવાના ભારે દોષો બતાવવામા આવ્યા છે

ફેરમાવેલી નવી આજ્ઞા

આમ એ પુરષોએ Cાર ભાવે પતિતોને પણ સમાવી લેવાનો એક અદ્ભુત ચમત્કાર સર્જ્યો હતો સાથે એમણે અન્ય મુનિઓને

'શાકુંતલ મા કવિકુલ ગુરુ કાલિદાસ દુષ્યન્તને મુખે કહેવડાવે છે કે, धन्यास्तदङ्गरजसा मलिनीभवन्ति સ્વચ્છ વસ્ત્રો પરિધાન કર્યાં હોવા છતા ધૂળમા રમવાને કારણે મલિન થયેલા પોતાના બાળકોને તેડી લેવાથી પોતાના વસ્ત્રો અને શરીર મલિન થવા છતા જે માતાપિતા હર્ષઘેલા બની જાય છે એમને ધન્ય છે

ગુરુઓનુ હૃદય પણ આવા માતા-પિતા કરતાય વધુ મૃદુ હતુ એમને ડાર પોતાને લાગશે એ જાણતા હતા વળી એક માનસશાસ્ત્રીની અદાથી એમણે એ પણ વિચાર્યુ હતુ કે આગ્રહથી આગ્રહ નહી છૂટે કદાચ એ એવ ારે અતૃપ્ત ઇચ્છા બમણા વેગથી ભભૂકી ઊઠશે

એમને તો એમના દિલ પર કબજો મેળવી અપાર સ્નેહ જગવી એમના હૃદયની મલિનતાને ધોઈ નાખીને એ રાગમાથી એમને છોડવાની જ તાલાવેલી હતી એવી નહોતો એમણે પાઠનો આગ્રહ રાખ્યો નહોતો શબ્દોનો આગ્રહ રાખ્યો કે નહોતો આજ્ઞા-નિષેધનો આગ્રહ રાખ્યો એમણે તો કેવળ માનવ દિલ પરની જીતનો જ આગ્રહ રાખ્યો હતો કે એ દ્વારા જ એમને એક દિવસ વિશુદ્ધિના શિખરે પહોંચાડી શકાશે અને આપણે જોઈશુ કે અલ્પ સમયમા જ એ એમને તેમથી વશ કરી વિશુદ્ધ બનાવી શક્યા હતા અને એ રીતે સંઘની એકતાને એમણે ટકાવી રાખી ધર્મને વિશેષ ઉજ્જ્વળ બનાવ્યો હતો અને એથી જ એ એનો વ્યાપક પ્રચાર કરી શક્યા હતા

પણ એવાઓને ઉપર ઊઠાવવાના કાર્યમા સહાયભૂત થવાની વિનતી કરી ખાસ સૂચના આપેલી કે કોઈ પણ મુનિએ એવાઓ માટે નિદા વાક્ય ન બોલવુ તેમ જ એમના પ્રત્યે અણગમો પણ ન સેવવો એ પણ આપણા જેવા જ સત્યના સાધકો તરીકે ભગવાનના ધર્મ-શરણે આવેલા છે, એમ માની એમના પ્રત્યે સમભાવ કેળવવો ' આ માટે આચારાગના ૧૦મા અધ્યયનમા જ્યા આહાર-પાણી માટેના (પિડૈષણા અને પાનૈષણા) ધારાના આ નવા નિયમો મૂક્યા છે એમને છેડે છેના સૂત્રમા ખાસ આજ્ઞા મૂકી છે કે,

इच्चतासि सत्तण्ह पिडे सणाण सत्तण्ह पाणे सणाण
अन्नो न समाहीए एव च ण विहर ति (सू ६४३)

અર્થ આ બધી પિડેષણાઓ (આહાર લેવાની વિધિઓ) કે પાનૈષણાઓમાથી (પાણી વગેરે પ્રવાહી ચીજો લેવાની વિધિઓ) કોઈ પણ પ્રતિમા અગીકાર કરનાર મુનિએ એવુ કદાપિ ન માનવુ કે ' બીજા ભિક્ષુઓએ ગેરવાજબી રીતે (ધમ વિરુદ્ધ) પ્રતિજ્ઞાઓ ધારણ કરી છે માત્ર અમે જ રૂડી રીતે ધારણ કરી છે પણ જે બીજા મુનિઓ પણ એ પ્રતિજ્ઞા ધરીને ફરે છે તેમ જ અમો પણ એ પ્રતિજ્ઞા ધરીને ફરીએ છીએ તે સર્વ જિનેશ્વર ભગવાનના ફરમાનને તાબે રહી પરસ્પર શાતિથી વર્તનારા સ૰ સરખા જ શ્રેયાર્થીઓ-સાધકો છીએ' એમ માનવુ

આમ એ કાળમા આવેલી આધિને કારણે એ સમયજ્ઞ સતોએ જિનકલ્પની માન્યતા ધરાવનારાઓનો સમન્વય સાધી અને ધર્મની યથાર્થતા સિદ્ધ કરી બતાવી હતી એટલુ જ નહી, એવાઓને પાછળથી વિશુદ્ધ બનાવી શાસનની પવિત્રતા અને એની અખડિતતાને ગૌરવાન્વિત બનાવી મૂકી હતી આ દૃષ્ટિએ એ કાળના પુરુષોએ જે રીતે કામ લીધુ છે એ એ યુગને અનુરૂપ જ હતુ

બાકી જો એમણે શાસનની ધગશ રાખી એવુ કૌશલ્ય જ ન

બતાવ્યું હાત તો નવો માસાહારી સઘ ઊભો થતાં બૌદ્ધોની જેમ જૈન સઘની પણ એ જ દશા થઈ હોત અને ત્યારે જે ઉચ્ચ શિખરો સર કરી ઉન્નત મસ્તકે આજે જૈન સઘ ગર્વ ધારણ કરી રહ્યો છે એ ગૌરવથી એ વચિત જ રહ્યો હોત એથી આ ૨૫૦૦ વર્ષના ઇતિહાસ મા જૈન ધર્મે જે ગૌરવ પ્રાપ્ત કર્યું છે અને જનતાની સેવા કરી છે એ ગૌરવ એમની જ ભવ્યતાને પ્રતાપે છે એમની જ સેવા ઉદારતા અને કૃપાને કારણે છે એ ન ભૂલીએ

ચઢવુ કઠણ હોય છે બાકી પડવુ તો સહેલુ હોય છે ગામ ઉપરથી ગબડનારને અન્ય ગબડનાર જો ટેકા આપવા જાય છે તો પરિણામે બન્ને જોરથી ઊથલી પડે છે પણ જે સ્થિર બન્યો હોય છે તે જ ગબડનારને ટેકા આપી એને ગબડતા અટકાવી શકે છે ને ફરી ચઢવાની તાકાત પણ આપી શકે છે આમ મૂળ પરપરા વિશુદ્ધ અને સ્થિર હતી માટે જ એ એવાઓને ગબડતા બચાવી પરિણામે ચઢાવી શકી હતી

પણ અહી એ વસ્તુ નોધવાની ખાસ જરૂર છે કે જે પૂર્વાચાર્યો કઠોર નિયમોના આગ્રહી હતા તેઓ દ્વિ-શ્રુતસ્કધરૂપે નહીં આચાર-વિધિઓ લખાઈ તેમ જ પાછળથી વીર નિર્વાણ ૧૬૨ પછી વિશાખા ચાર્યે નિશીથની રચના કરવી શરૂ કરી ત્યા સુધી સાથે રહ્યા હતા પણ મતભેદ તીવ્ર બનતા તેઓ પાછળથી છૂટા પડવા લાગ્યા હતા જેઓ આજે દિગબરી કહેવાય છે બન્નેની પટ્ટાવલિઓ જોતાં જણાય છે કે આચાર્ય ભદ્રબાહુસ્વામી પછી થોડા જ વખતમા એ અલગ પડ્યા હશે એકે કડક જિનકલ્પી આચાર અપનાવ્યો હતો જ્યારે બીજાએ યુગાનુરૂપ પરિવર્તન સ્વીકારી લીધુ હતુ જેથી એ બીજા વર્ગના સ્થવિર કલ્પી કહેવાઈ શ્વેતાબર મનાયા છે એમની દૃષ્ટિ ત્યારે શાસનના રક્ષણ-વિકાસ પર કેન્દ્રિત થયેલી હોઈ અને ત્યારે એની ખાસ જરૂર પણ હતી જેથી એમણે ઘડેલા નિયમ પ્રમાણે **સઘની ઉચિત વ્યવસ્થા કર્યા વિના જે કોઈ જિનકલ્પી આચાર**

સ્વીકાર્યું તો એને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડતું (નિ ગા ૪૯૨૬ ભૂ ગા ૧૦૬૩) આ બતાવે છે કે મધ ત્યારે કેવી આપત્તિઓ માથી પસાર થઈ રહ્યો હશે? અને એટલે જ એમણે શાસનની પ્રભાવનાની દૃષ્ટિ રાખીને પોતાને ઠીક લાગ્યા તે માર્ગો વ્યાપક અને ઉદાર દૃષ્ટિબિંદુ રાખી સ્વીકાર્યા હતા બીજુ ય એક દૃષ્ટિબિંદુ છે કે **રાજકીય યા સામાજિક અવ્યવસ્થામા ધર્મપાલન થઈ શકતુ નથી** (નિ ગા. ૨૩૫૭) આ કારણે પણ એ સમયની સામાજિક પરિસ્થિતિને ધ્યાનમા રાખીને સઘની એમના રક્ષા રહે એ માટે કેટલાક કઠોર નિયમોને હળવા કરવા પડ્યા હોય એ પણ સમજી શકાય તેવી વાત છે

સ્થવિરોનુ કરેલુ સમાધાન

આમ એ કાળના પૂજ્ય પુરુષોએ બને વર્ગોને સાધી લેવા નવી આચારવિધિઓ ઘડી કાઢી નાખી હતી જે બે ચૂલિકારૂપે આચારાગમા જોડી દીધી હતી પણ પવિત્ર અને વિશુદ્ધ જીવન જીવનારા સ્થવિરોએ ગુરુઓને વિનતી કરી કે હે પ્રભો! અમે તો આ પાઠોનુ રહસ્ય અને એનો હેતુ જાણીએ છીએ પણ એમા મધ માસત્યાગી સઘ્ધરીમા જવાની અનુજ્ઞા આપનાર આવા સ્પષ્ટ પાઠોથી ભવિષ્યમા સદેહ થવાનો તેમ જ કોઈ એને પ્રમાણ પણ મનાવે એવો અમને ભય રહે છે

સ્થવિરોના પ્રશ્નમા તથ્ય હોઈ ગુરુઓએ ઘડેલી આચારવિધિઓની વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે એમણે તરત જ ચાર નવી ચૂલિકાઓની રચના કરી એમાની બે ચૂલિકાઓ ઉત્કર્ષિક પાળવી અને બે ચૂલિકાઓ ઘડેલી નવી આચારવિધિઓ અર્થાત્ આચારાગના દ્વિતીય શ્રુતસ્કધ પાછળ જોડી દેવામા આવી છે એમા પૂર્ણ સ્પષ્ટતાથી એમણે ચોખવટ કરી છે કે 'अमज्ज मसासि अमच्छरीआ' જૈન મુનિ મદ્ય માસનો ત્યાગી જ હોય

આગમાં શાસ્ત્રોમા તો મદ્ય-માસના ત્યાગની રગનામેષ આજ્ઞાઓ છે જ પણ નવી આચારવિધિઓને કારણે ભવિષ્યમા કોઈને સદેહ -શકા ન રહે એ માટે જ અહી એની ફરી સ્પષ્ટતા આપી દેવામા આવી છે કે જેથી પડેલા સાધકોને ઉપર ચ ાના કોઈ ખાસ મયોગો મા આપેના અપના માર્ગને કોઈ Cત્સ ર્ગ માર્ગ ન બનાવે આમ આચારની વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે જ ચૂનિઓ નિર્માણ થઈ હોઈ પરપરા નિશુદ્ધ હતી તેમ જ આવા અપવાદ પાઠો કેવળ પતિતો માટે જ હતા એ પણ આથી સિદ્ધ થાય છે

સાથે એક બીજી વાત પણ વિચારવા જેવી છે કે માણસ પૂર્વા પર સબધો વિચારીને જ સાચો અર્થ મેળવી શકે છે પણ જ્યારે એ કોઈ પાપવૃત્તિમા ઘેરાય છે ત્યારે પોતાની પાપવૃત્તિને અનુરૂપ જ અર્થ શોધવા કે પ્રમાણ મેળવવા ઇચ્છે છે આથી એ ભળતા જ વાક્યો કે પ્રમાણો ગ્રથગ્રથેથી ઉપાડી લે છે અને પછી જ્યારે એવાઓની સખ્યા વધી જાય છે ત્યારે એમણે કરેલો અર્થ પણ એક સ્થાન મેળવી લે છે જોકે એવો અર્થ શોધનાર પાછળથી પોતાનુ મતવ્ય મ ની મૂળ પરપરામા જો ઈ જાય છે છતા એક વાર વહેતા થયેલા અર્થો પછી પાછા વાળી શકાતા નથી એક જુદા મતવ્ય તરીકે એ વહેતા જ રહે છે આમ એ કાળમા દેવધિ વેશધારીઓએ વહેતા કરેલા એ વહેણો મારણે જ આચારોની ટીકાઓમા પણ એનો રગ ઊતર્યા વિના નહી રહ્યો નથી તેમ જ ભગવાન મહાવીર વિષેના પાઠ સુધી પણ એની અસર પહોચી ગઈ છે

આમ છતા આચારની વિશુદ્ધિ ને એની ખ્હી જ અસર પહોચી નથી ઊલટી એ તો અધકારમા પણ ઝગઝગતી જ રહી છે

પ્રકરણ ૭ મુ

માંસાહારનું પ્રમાણ (૧)

પણ પ નિો કહેો કે નમાગ મનિઓ પણ માસાહાર કરતા હતા એ વાત તો ત્યારે સાચી જ ને ?

સાચી ને ખરી અને ખોટી ને ખરી મગણ કે વસ્તુના અનેક પાસાઓ હાઈ એના અન્ય પાસાઓને વિચાર્યા વિના જે નિર્ણય બધાય છે એ નિ ાય નિ ાય જ નથી તેથો આ મારણે તે વખતની બધી જ પરિસ્થિતિઓનો આધાળે વિચાર કરવો પ ગે અને તો જ સાચો નિર્ણય કરી શકાય

પ્રવેશેલા નવા સાધકો

આ ઘોર ુ ાને ારણે સઘમા જામેલી અવ્યવસ્થાને અંગે ગૃ સ્થો મનિઓને સાચવતા હાઈ નીચેના ૪ પ્ર ારના સાધકો શ્રમણ સઘમા દાખલ થઈ ાા હતા

૧ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો જેમને વિવેક ાેતો — ધમની ચિ પણ નહાતી એવા કેટના ેટ ભરવા ખાતર જ સઘમા પ્રવેશ્યા હતા

૨ કેટલાક તો કેવળ અનાર્ય હેતુઓ માટે જ યા કોઈ અન્ય સ્વાર્થો સાધવા ખાતર જ પ્રવેશ્યા હતા

૩ અનેક ગુણો અને શક્તિઓ પોતી હોવા છતા ભૂખના દુ ખે જેમા નિસ્તેજ મનીગયેલા એવા કેવળ ેટ અર્થે

જ દાખલ થયા હતા, છતા પાછળથી વૈરાગ્ય વાસિત બની ભગવાનના ધર્મને વળગી રહ્યા હતા

૪ જ્યારે કેટલાક જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યથી જ આવ્યા હતા

ત્રીજા વર્ગની સામે તો કેવળ પેટનો જ પ્રશ્ન હોઈ એ ભૂખ સતોષાયા બાદ એ સ્થિર બની ગુરુઓ પાસે અભ્યાસ કરતા હતા ને એમા એમની પ્રગતિ પણ થઈ રહી હતી જ્યારે પહેલા અને બીજા વર્ગની વ્યક્તિઓનુ તો ધર્મના અભ્યાસમા ચિત્ત જ ચોટતુ નહોતુ પણ જ્યારે દુકાળ જેની પરમ સીમા પહોચ્યો ત્યારે ગુરુઓએ એક સ્થળે બધાનુ પોષણ થઈ શકે તેમ ન હોઈ બધાને જુદા જુદા વહેચી દીધા આથી જેઓ ગુપ્તપણે માંસાહાર કરતા તેમને હવે ગુરુઓનુ આધિપત્ય છૂટી જવાથી મોકળાશ મળી ને તેથી શરમ પણ છૂટી ગઈ અને પછી તો જ્યારે માણસ કોઈ પાપવૃત્તિમા ઘેરાઈ જાય છે ત્યારે એ પોતાની વૃત્તિને અનુરૂપ શાસ્ત્રમાથી આધાર પણ શોધી શકે છે વળી એમનો શરૂઆતમા થોડો ઘણો અભ્યાસ પણ થયો હતો જેથી એમણે ભગવતીજી તથા દશવૈકાલિકમા વપરાયેલી જૂની ભાષાને કારણે—નવા અર્થ પ્રમાણે એનો માંસ-મચ્છી અર્થ થતો હોઈ એનો આધાર મેળવી લીધો હતો તેમ જ મૂકતા આહારનુ મારણ પણ ટેકામા શોધી કાઢ્યુ હતુ

આ કારણે દુષ્કાળ પછી શુદ્ધાચરણનો પ્રશ્ન આવ્યો ત્યારે પહેલા—બીજા વર્ગના તો ઘર બેઠા જ થઈ ગયા હતા **જેની દશવૈકાલિક-ની પહેલી ચૂલિકામા આકરી ટીકા કરવામા આવી છે** ચોથા વર્ગના તો ધર્મમા સ્થિર જ હતા પણ ત્રીજા વર્ગના ય સ્થિર બન્યા હતા એમનામા અનેક ગુણો હતા, શક્તિઓ હતી નમ્રતા પણ હતી જેથી દુષ્કાળની ભયંકરતા જોઈ એ વૈરાગ્યવાસિત બની ગયા હતા એથી ઘરે ન ભાગતા ભગવાનના ધર્મ શરણે જ એ રહેવા માગતા હતા ફક્ત સ્વાદની લોલુપતા એમની છૂટી નહોતી જેથી શાસ્ત્રપાઠો

રજૂ કરી એ પોતાના આચારનુ સમર્થન કરતા હતા જે આપણે વિચારી ગયા છીએ જોકે એ પણ પાછળથી વિશુદ્ધ બની ગયા હતા અને પરપરા તો મૂળથી જ વિશુદ્ધ હતી અને છે આ કારણે તો એ જગતમા અજોડ ત્યાગી સસ્થા ગણાય છે

પણ અહી એક વસ્તુ ખાસ યાદ રાખવાની છે કે અહિ સા-સયમ અર્થાત્ મહાપ્રાણનોનુ સૂક્ષ્મપણે પાલન જેમનો આચાર છે **એવા જૈન-મુનિઓ સાથે માસાહાર સ્વપ્ને પણ સભવે નહી** ક્યા કે ક્યા એમનો સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ જીવરાશિને બચાવવાનો અહિ સા ધર્મ અને ક્યા ઘોર હિ સાના કારણભૂત માસાહાર! એ બેનો મેળ જ ન મળે

આ કારણે જેઓ ઉત્તમ ગુણો અને શક્તિઓ ધરાવતા હતા એમને પાપમા રમતી રાખતા છતા અને એવાઓએ મુનિવેશ ધારણ કર્યો હોવા છતા-માસાહારના દોષને કારણે એમને મુનિઓ નહી પણ મુનિપ ના ઉમે વારો યા સાધકો માનવામા આવ્યા છે જોકે વ્યવહાર દૃષ્ટિએ એ નોપથીનો અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓને ઘણા ો ટર કહીને ઓળાવે છે તેમ એમને મુનિ કહેવામા આવતા પણ સાચા અથમા તો એ સાધકો જ હતા આ કારણે એમના આવા આચાર સાથે સઘ કે ધર્મને કશી જ નિસ્બત નથી

નિર્ગ્રંથ મુનિઓને શાસ્ત્રોમા હમેશા યતિ શબ્દથી સબોધવામાં આવ્યા છે જ્યારે આજના ગોરજીઓ ભગીના પહેરે છે પૈસા રાખે છે, આમત્રણથી ઘરે જમવા પધારે છે પાનપી ઊ વે છે વેચાણ -ખરીદ પણ કરે છે અને છૂટથી વાહનોનો પણ ઉપયોગ કરે છે મતલબમા કે એ અપરિણીત ગૃહસ્થ જેવુ જ જીવન જીવે છે આમ છતા કેવળ મુનિવેશને કારણે એમને પણ યતિ જ કહેવામા આવે છે આમ બન્નેને સમાનપણે યતિ શબ્દનુ સબોધન લગાડવામા આવે છે, છતા બન્નેના આચારવિચારમા આસમાન જમીન જેટલુ અતર છે તેમ એ કાળના વેશધારીઓના અને શાસ્ત્રસમત મુનિ ના

આચારવિચારમા પણ તેટલુ જ અંતર છે, છતા કહેવાય છે બન્ને મુનિ

જેકે મુનિ-પરંપરાનો મોટો ભાગ જ્યારે શિથિલાચારી બની ગયેલો ત્યારે પાછળથી શ્રી સત્યવિજયજી પંન્યાસે ક્રાંતિ જગાવી જે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો એથી એ શિથિલાચારીઓનો અથાત્ કહેવાતા યતિઓનો મોટો ભાગ વિશુદ્ધ બની પરંપરાગત મુનિ-સંઘમા જોડાઈ ગયેલો તેમ એ કાળના પતિત વેશધારીઓ પણ પાછળથી વિશુદ્ધ બની મુનિ-પદને પ્રાપ્ત થયા હતા પણ એથી મૂળપરંપરા માંસાહારી હતી એમ કદી સ્વપ્નમા પણ ન કહી શકાય

શ્વેતામ્બર દૃષ્ટિએ જ્ઞાનગુણ અને કાર્યશક્તિને કારણે સાધુ, મુનિ પ્રવર્તક, ઉપાધ્યાય અને આચાર્ય એવી ઉત્તરોત્તર મુનિપદની ભૂમિકાઓ હોય છે તેમ જ ચારિત્રની ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ આરાધનાની દૃષ્ટિએ સામયિક છેદોપસ્થાપનીય પરિહાર વિશુદ્ધિ સૂક્ષ્મ સંપરાય તથા યથાખ્યાત ચારિત્ર એવી એની પાંચ ભૂમિકાઓ માનવામા આવે છે દિગંબરામા બ્રહ્મચારી ક્ષુલ્લક એલક મુનિ તથા આચાર્ય એવી પદવીઓ ગોઠવાયેલી છે જ્યારે ચારિત્રની દૃષ્ટિએ બન્નેમા સમાન ભૂમિકાઓ છે

આમ દિગંબરામા ત્રણ ભૂમિકાઓ પસાર કર્યા બાદ જ મુનિપદ પ્રાપ્ત થાય છે અને શ્વેતામ્બરોમા મુનિપદની સાધનામા અપેક્ષિત સ્થિરતા પ્રાપ્ત થયા બાદ જ મુનિપદ પ્રાપ્ત થાય છે

આમ છતા મુનિપદને પામેલો કોઈ ગબડી પડે છેતો એને એની કક્ષા-મર્યાદા પ્રમાણે અપવાદ માર્ગે અપવાદિક પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા ધીમે ધીમે ફરી ચડાવવામા આવે છે આ પ્રયત્ન સમયમા એ મુનિ નહી પણ મુનિપદનો ઉમેદવાર યા સાધક જ ગણાય છે જૈન શાસ્ત્રોની આવી ઉત્તમ વ્યવસ્થાને કારણે મુનિ અને મુનિપદના ઉમેદવાર વચ્ચેનો જે ખાસ સમજી લેવાની જરૂર છે આ બે ભેદ સમજાયો હોત તો

ધ્વનિ એમ ન કહી શકાય કે જૈન મુનિઓ પણ માંસાહાર કરતા
હતા. હા, એટલું એમ કહી શકાય કે કેટલાક મુનિવેશધારી સાધકો
ક્યારેક માંસાહાર કરતા હતા પણ આવી એકલાઓને કારણે સમગ્ર
મુનિ પરંપરાને દોષિત ન ઠરાવી શકાય.

જૈન સંપ્રદાયના છેલ્લા ૨૫ વર્ષમાં કોઈક વેશધારીઓ તરફથી
મારીને યા કોઈકને ભગાડીને ભાગી ગયા છે. પણ એવી એવી દુષ્ટ
વ્યક્તિઓને કારણે એમ ન કહી શકાય કે જૈન મુનિઓ પણ એવા
જ હોય છે.

વ્યવહારમાં પણ બે-ચાર-પાંચ વ્યાપારીઓ દેવાળાં કાઢે તેથી
કંઈ સમગ્ર વ્યાપારી મંડળ દેવાળિયું છે એમ તો કોઈ મૂર્ખ પણ
ન કહે. એ ન્યાયે ધારો કે આજના કોઈ સંઘાડામાં ધનિક ગૃહસ્થો
તરફથી મુનિઓની સાર-સંભાળ થતી જોઈ કે કોઈ બે માણસો મઠમાં
પૂરો વેશ ભજવી પ્રવેશી જાય. જ્યાં પોતાના અધમ ધંધા છોડે નહીં
તો—જ્યારે એની જાણ પડી એમને તજી મૂકવામાં આવે. ત્યાં—એવા
ઓને કારણે મુનિઓ જ માઠા હોય છે એમ કદી કહી શકાય ખરું?
મૂર્ખ પણ કદી એવું ન જ માને.

એક વાત એ પણ જાણવી હોવી જ રહી લાગે છે કે ૨૫૦૦
વર્ષના ઇતિહાસમાં કોઈક એવી દુષ્ટ વ્યક્તિઓએ આનો લાભ લીધો
છે ને એને કારણે પરંપરા વગોવાઈ છે. એથી ભવિષ્યમાં આવા કારણે
પરંપરા ન વગોવાય એ માટે શાસ્ત્રકારોએ પહેલેથી જ એવી ગોઠવણ
કરી રાખી છે કે સંયમધર્મમાં સ્થિર થયા બાદ જ એવાઓને મુનિ
તરીકે સ્વીકારવા—એ વ્યવસ્થાને કારણે આજ પણ દીક્ષા લેનારો
મુનિ—મુનિ ગણાતો નથી. પણ સંયમમાં સ્થિર થયા બાદ
અર્થાત્ વડી દીક્ષા બાદ જ એ મુનિ ગણાય છે. ત્યાં સુધી એની
સાથેનો વર્તાવ જુદા પ્રકારનો રાખવામાં આવે છે. જેનો હેતુ એને
સાધુ જીવનના આચાર-વિચારમાં પરિપક્વ બનાવવાનો હો

સૂત્રની ટીકામાં પણ કહેલું છે કે વડી દીક્ષા આ જ દીક્ષાપર્યાય ગણાય છે મતલબમાં કે વડી દીક્ષા પહેલાં એ મુનિ ગણાતો નથી.

બદલાતા રહેલા ધર્મવ્યૂહ

જેમ કુશળ સેનાપતિ વિજયની પ્રાપ્તિ અર્થે વ્યૂહ બદલ્યા કરે છે તેમ પૂજ્ય ગીતાર્થ સ્થવિરોએ પણ અહિંસાનું ધ્યેય નજર સમક્ષ રાખી શાસનની શુદ્ધિ માટે શાસનને વફાદાર રહીને શાસ્ત્રને અનુસારે વ્યૂહો બદલ્યા જ કર્યા છે પ્રાચીન કાળમાં દીક્ષા સાથે જ વડી દીક્ષા —જીવોની યોગ્યતા જોઈ— આપવામાં આવતી યા તો ૧૩ દિવસ બાદ આપવામાં આવતી પાછળથી જેમ જેમ નબળાઈઓ આવતી ગઈ તેમ તેમ એ ગાળો લંબાવી ૬ માસ યા એથી પણ લાંબા સમય સુધી વધારવામાં આવ્યો છે કે જેથી સંયમ ધર્મમાં સ્થિર થયા બાદ જ વડી દીક્ષા આપવામાં આવે અત્યારની પ્રણાલિકામાં દીક્ષા બાદ ત્રણ વર્ષ પછી વડી દીક્ષા થયાના દાખલા ઘણાયે છે આમ દીક્ષા લેનારો મુનિ સામાયિક મુનિ યા સાધક કહેવાય છે અને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રને યોગ્ય દશા પ્રાપ્ત થયા બાદ એને વડી દીક્ષા આપવામાં આવે છે અને ત્યાર પછી જ એ મુનિ ગણાય છે આમ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર પ્રાપ્ત થયા વિના વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ મુનિ એ મુનિ ગણાતો નથી પણ દુષ્કાળના સમયમાં આ વ્યવસ્થા તૂટી પડી હતી અને એ પછી સ્થિર થતા પણ નહોતા છતાં પંડિતોએ એવાઓને મુનિ માન્યા છે પરંપરાએ સાધકો માન્યા છે આમ સમજણના અભાવે પંડિતોની દૃષ્ટિએ મુનિઓ માંસાહારી હતા જ્યારે પરંપરાની દૃષ્ટિએ તો મુનિઓ વિશુદ્ધ જ હતા બાકી મુનિવેશ પહેરવા માત્રથી કંઈ મુનિ બનાતું નથી એથી એના મોતે સારૂ ની યા સિદ્ધપુત્ર જેવા નહીં કહાય કારણ કે એ ગૃહસ્થો જેવા હોવા છતાં મુનિવેશ રાખતા અને અહીં પણ પેટ માટે જ એનાઓએ વેશ ધારણ કર્યો હતો ને ! વળી શ્રમણ વર્ગમાં 'પાસત્થા' નામે ઓળખાતો એક નિર્બળ વર્ગ પણ હતો આ બધાની શાસ્ત્રકારોએ જ નોંધ લીધી

છે કે એનાઓમાં ચારિત્ર નહોતું, ફક્ત મુનિવેશ જ હતો' (નિ ગા ૪૬૦૭ ચૂ) આવા કારણે પણ એવાઓ મુનિ ગણાતા જ નથી

આમ છતા વિનયરત્નની જેમ કોઈએ વડી દીક્ષા પ્રાપ્ત કરી હોય તેમ જ બાહ્ય રીતે ઉત્તમ ચારિત્ર પણ એ પાળતો હોય પણ કોઈ બૂરા હેતુ અર્થે જ એ એમ કરતો હોય યા નિર્મળતાને પોષ્યા કરતો હોય તો એથી એ કઈ મુનિ બનતો નથી ઉદાયિ રાજાનું ખૂન કરવાના જ હેતુ અર્થે જ સઘમા દાખલ થઈ ગુપ્તપણે જેરો પાસે ગખવા ત્તા ૧૨ વર્ષ સુધી ઉત્તમ ચારિત્ર પાળવાનો ડોળ કરી અને ગુરુ પાસેથી વિનયરત્ન નું બિરુદ પ્રાપ્ત કરી પ્રસગ મળતા એણે પૌષધશાળામા રાજાનું ખૂન કર્યું હતુ

આથી સમગ્રપણે આ બધા પ્રશ્નોનુ ઊંડી તપાસ્યા વિના કયા પાઠો ક્યારે ના સંયોગોમા અને કોને અપેક્ષીને લખાયા એનો બધો બોધ તથા એનો ઇતિહાસ જાણ્યા વિના કોઈ એકાદ બે પાઠને આધારે પૂર્વાપર સબંધ વિચાર્યા વિના મુનિઓને માસાહારી ન કહી શકાય જેકે એવા ઘણા પાઠો કોને અંગે લખાયેલા એનો ઇતિહાસ નથી જળવાયો ગુજરાતના મહારાજા અજયપાળે સળગાવી દીધેલા અનેક જ્ઞાન ભંડારોને કારણે પણ એ ઇતિહાસ લગભગ નષ્ટ થયો છે આમ જ્યા જે કઈ બન્યુ છે એના આધારે પણ ઘણું સંશોધન થઈ શકે તેમ છે

પણ શ્રી ધર્માનંદ કૌશાબીજી એમ કહેશે કે મે જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો નથી માસાહાર વિશે ચર્ચા ચાલી ત્યારે પ્રસિદ્ધ જૈન પંડિતોએ જ તે મને (પાઠો) બતાવ્યા તેમ જ એક જૈન મુનિએ પણ તેમ જ કહ્યુ (ભગવાન બુદ્ધ પા ૨૫૧)

કૌશાબીજીને પૂછી શકાય કે એમનો તમારી પાસે કોઈ લિખિત પુરાવો છે? અને તમે એવો પુરાવો માગેલો પણ ખરો? માગ્યો

હોત તો એ આપત પણ ખરા! આથી કહેવું પડે છે કે આજના આ બુદ્ધિતર્કપ્રધાન યુગમાં કનાણીએ આમ કહ્યું હતું એવી નિરાધાર વસ્તુના આધારે સત્ય સંશોધન ન થઈ શકે અને નિશ્ચિત પુરાવાઓ વિના બીજાઓએ આમ કહ્યું હતું એવો એમના પર આક્ષેપ મૂકવો એ પણ શું ઉચિત છે? અને એમની શિષ્ય પરંપરા પણ એવા આક્ષેપને કેમ સહી રહેશે?

બાકી નિર્બળ વ્યક્તિઓ તો દર સમાજ—યુગમાં પાકતી જ રહે છે એમની વાત જુદી છે પણ એવાઓને કારણે બધાને ડાઘ ન લગાવી શકાય. શાસ્ત્રકારોએ તો મુનિ નહીં પણ આચાર્યપદને પામેલી શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિઓને પણ એમનામાં દોષ આવતા નીચે ઉતારી મૂકી છે તેમ જ એમની એવી વાત ગોપવી પણ નથી. કારણ કે શાસ્ત્રકાર તો બુદ્ધિને મહત્ત્વ આપે છે વ્યક્તિના પદને નહીં.

ભદ્રબાહુ સ્વામીનો આચાર

જે પતિત મુનિઓને સંઘમાં સંઘરી એમને વિશુદ્ધ મુનિઓ સાથે રાખ્યા હતા એથી ગુરુઓએ કચવાટ ન થાય એ માટે એક આજ્ઞા ફરમાવી હતી. પણ વિશુદ્ધ મુનિઓનું સમાધાન નહોતું થતું, જેથી ભદ્રબાહુ સ્વામી નેપાળમાંથી આવ્યા ત્યારે આ પ્રશ્ન ફરી એમની સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો. તો એમણે ત્યારે ફેંસલો આપેલો કે સંયમના પાલન અર્થે મરણ થાય તેમ હોય તો અથવા મૈત્રીને પણ છોડવું પડે તો એ કર્તવ્ય થઈ પડે છે. કારણ કે જીવન હશે તો ફરી વિશુદ્ધ બની સંયમની સાધનામાં પ્રગતિ સાધી શકાશે. પાછળથી રચાયેલા ઓઘ નિર્યુક્તિ (આચાર્ય ભદ્રબાહુકૃત)માં પણ એ જ વિચાર સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે. આ કારણે એવા મુનિઓને ક્ષમ્ય માન્યા છે પણ એમને પ્રાયશ્ચિત્ત તો કરવું જ પડ્યું હતું. ત્યાર બાદ જ એ મુનિપદને પ્રાપ્ત થયા હતા. આમ જૈન ધર્મના આ એક વિશિષ્ટ દૃષ્ટિબિંદુ રહ્યું છે, જે જાણવાની ખાસ જરૂર છે.

પણ આમ છતા પતિતોને પૂછવાનુ મન થાય છે કે આજે હવે શુ છે? ૨૩૦૦ વર્ષ પરનાની ભૂતકાળની વાત કરવાનો અર્થ પણ શો છે? ભૂતકાળની વાત કરીએ તો આપણા બાપના પૂર્વજો નાગા ફરતા અને જંગલોમા ભટકતા ફરતા તો ફરી આપણે શુ એવા બનવુ છે? અને જો નથી બનવુ તો એ યુગની આવી વાતનો અર્થ શો? ભૂતકાળની સ્મૃતિ તો પવિત્ર અને વિશુદ્ધ જીવન તરફ વળવાની પ્રેરણા લેવા માટે હોય તો એ ઇષ્ટ છે પણ આપણા પાપ ઢાકવા કે પાપનો પરવાનો મેળવવા માટે કોઈનો આધાર શોધી કાઢવો એ કોઈને ય માટે શોભારૂપ વસ્તુ નથી જૈન મુનિ પરંપરા તો વિશુદ્ધ જ હતી અને છે પણ બીજાના માળને અંગે નિર્બળ મનના કોઈએ એવો લાભ લીધો હોય તો એમ કહેવામા શરમ શાની? શરમ તો એ લોકોને હોવી જોઈએ કે જેઓ આજે પણ એમા ડૂબેલા તો છે જ ઉપરથી અન્યોને પણ પોતાના પાપના ભાગીદાર ઠરાવવા મથે છે ને એ રીતે પોતે જ પોતાના વારસાને લજવી રહ્યા છે

ઉત્થાનની જ મહત્તા

કોઈ પણ વ્યક્તિની મહત્તા એણે ભૂતકાળમા કેવી ભૂલો કરી હતી એ પર નથી અવલંબતી પણ એણે કેવી રીતે ભવ્ય પુરુષાર્થ દ્વારા પરાક્રમ દાખવી આત્મશુદ્ધિ કરીને જીવનની ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત કરી હતી, એ પર અવલંબે છે એથી જૈન પરંપરાને પોતાના જીવનની ઉચ્ચતા માટે અત્યંત ગર્વ અને ગૌરવ ભર્યું અભિમાન છે કે પોતાની પરંપરા વિશુદ્ધ તો હતી જ સાથે એણે અનેક પતિતોનો ઉદ્ધાર કરી એમને પણ વિશુદ્ધ કર્યા હતા

પતિતોને—ફસાનેનાઓને પરંપરાએ શરણ આપ્યુ સાચવ્યા અને નભાવ્યા તથા ધીમે ધીમે એમને વિશુદ્ધ કર્યા એ શુ પરંપરાનો ગુનો છે? તો એવા ગુના માટે ગુનેગારના— ગુનો શે

અભિપ્રાયની એને મન કોઈ જ કિંમત નથી એ તો એની ગુના માટે વિજ્ઞાનનો ગર્વ અનુભવે છે કે જો કોઈનો ઉદ્ધાર કરવો એ ગુનો ગણાતો હોય તો આમ્રપાલી વેશ્યાને ત્યાં આવ-જા કરતા બુદ્ધદેવને માથે પણ એવો જ આક્ષેપ આવે

વિવેકની ખામી

આથી કહેવું પડે છે કે માંસાહારનું આવું બેહૂદું દૃષ્ટાંત મૂકી 'ભગવાન બુદ્ધ' અર્થને બેહૂદો અર્થ બનાવી દેવામાં આવ્યો છે આજના વિશ્વને જ્યારે અહિંસા અને સમભાવના સિદ્ધાંતોની જરૂર છે ત્યારે બુદ્ધનું દયા અને કરુણાથી ઝળહળતું જીવન ઊગતી પેઢીઓને બહુ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ હતું એથી એના લેખકે બુદ્ધે બે વાર માંસાહાર કર્યો હતો એ પ્રસંગો એ પુસ્તકમાંથી ગાળ્યા હોત તો બુદ્ધના જીવનમાં કઈ ઝાખપ આવવાની હતી ?

આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે એ જ કૌશાંબીજી બુદ્ધલીના સારસંગ્રહ માં જ્યાં 'સુક્કરમદ્દવ' શબ્દને મારફે પાછળથી ભ બુદ્ધ અર્થમાં ડુક્કરનું માંસ જણાવવામાં આવ્યું છે ત્યાં પોતે જણાવે છે કે 'આ પદાર્થ કઈ વસ્તુનો બનાવેલો હતો એ સંબંધમાં ટીકાકારોનો મતભેદ છે આથી આ વાક્યના પ્રશ્નમાં અહીં પડવાની આવશ્યકતા નહીં લાગવાથી મૂળ શબ્દ જેમનો તેમ રાખ્યો છે '

આમ 'બુદ્ધલીલાસારસંગ્રહ' માં કૌશાંબીજી સુક્કરમદ્દવ નો અર્થ 'સુક્કરમદ્દવ' જ રાખી આ પ્રશ્ન પર મૌન પકડે છે તે તેમને ઉચિત જ કર્યું છે તો પછી પ્રશ્ન એ ઊઠે છે કે ભગવાન બુદ્ધ અર્થમાં માંસની વાત લાવવામાં ક્યા નવા ટીકાકારનો પુરાવો મળ્યો ? નથી લાગતું કે આ નવા અર્થમાં મળતી અને તેની મિનુ પરંપરા પણ માંસાહાર કરતી હતી એવો જુનો પાંગળો આધાર મેળવ્યા પછી જ એમણે માંસની વાત ઉમેરી છે ? આથી સહેજે જ ફલિત થાય છે કે બુદ્ધના જીવનની એ ઝાખપ એમને ખટકી હશે જેથી એ

પ્રથમ પુસ્તકમાં મૌન ગ્રહ્યા હશે અને પછી મહાવીરનો સાથ મેળવી એમણે ક્રિમન કેળવી હશે આથી મ્હેતુ પડે છે કે એમણે એ બંને મહા પુરુષોની એ દ્વારા વગોવણી જ કરી છે એ બંને અહિંસા મૂર્તિ પુરુષોનો આવો અણુજાજતો ફજેતો કર્યો જ ન હોત તો શું બગડી જાત?

આથી જો એમણે એટલું જ કહ્યું હોત તો સારૂં હતું કે "એક વાર કેટલાક જૈન ભિક્ષુઓ પણ ભયંકર દુષ્કાળને મારણે જીવન ટકાવવા અર્થે માસાહાર છોડી શક્યા નહોતા પણ પછી તરત જ એમણે વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી જગતમાં અજોડ એવું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તો એનો દાખલો લઈ ભારતીઓએ-ખાસ કરી બૌદ્ધ જગતે માસાહારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને એ રીતે બુદ્ધના જીવનની દયા-કરુણાને ચરિતાર્થ કરી જોઈએ'

બાકી રેસિડેન્ટ મુનિઓનો ઉદ્ધાર કરવા આપેલા એવા પાઠો એ વિધાનના નથી પણ દયા અને કરુણાથી પ્લાવિત બની આપેલા હોઈ એ પાઠો 'ઉદ્ધાર પાઠો' બને છે કારણ કે એ સાર્વકાલિક આજ્ઞાઓ નહોતી પણ દુઃખાર્તનાઓ માટે આપેલી તત્કાળ પૂરતી અપવાદરૂપ હતી બાકી જો એ પાઠો વિધાનના હોત તો-સાર્વત્રિક આજ્ઞાઓના હોત તો-જૈન પરપરા આજે પણ માસાહારી જ રહી હોત તેમ જ શ્રમણ વર્ગોમાંથી આવેલા એવા મોકળા મુનિ આચાર્યોની પણ શ્રદ્ધા સ્થિર રહી શકી ન હોત

આ આશ્ચર્યની વાત છે કે દુઃખાર્તનાઓને પાલન કરવા માટે છેવટી જૈન ભિક્ષુ પરંપરાની જ નગોવણી કરવામાં આવે છે પણ જ્યારે અંધકાર વાદળ હટી ગયા પછી સત્યનો ભાનુ ઉદય પામશે ત્યારે જગત જોઈ શકશે કે જૈન પરંપરાની ત્યાગ ભાવના-ઉદ્ધાર ભાવના કેવી ઉત્કૃષ્ટ કોટિની હતી?

બાકી અમુક પતિત વ્યક્તિઓને કારણે આખો સંઘ કે પરંપરા

ભ્રષ્ટ ગણાતી નથી બ ની જો એવું જ હોત હોત તો તાન્ત્રિક પ્રયોગોને નામે વિ ાસના અધમ ભ્રષ્ટાચારમા ઉતરી ગયેલા બૌદ્ધ ભિક્ષુઓને કારણે બુદ્ધથી વહેતી આવેલી સમગ્ર ભિક્ષુ પરપરા પણ તેવી જ હતી એમ કહી શકાય પણ એમ કહેવુ યોગ્ય છે? આથી કહેવુ પડે છે કે કૌશામ્બીજી આ પ્રશ્નમા વિવેક જાળવી શકયા નથી

પ્રકરણ ૮ મુ
વિધાન પાઠો કે ઉદ્ધાર પાઠો?

વિનોબાજીએ હમણા જ એક વ્યાખ્યાનમા કહ્યુ કે 'મારા એક વિદ્યાર્થીને બીડી પીવાની ટેવ પડેલી મે એ જાણ્યુ ત્યારે એને બોલાવીને કહ્યુ કે એક તો તુ જૂઠુ બોલે છે વળી ગુપ્તતાને કારણે ચોરી ને છેતરપિંડી પણ કરે છે તો બીડી પીવી હોય તો તુ ખુશીથી પી પણ તે મારી પાસે આવીને પી, પણ જૂઠ-ચોરીનુ પાપ ન કરીશ એમ કહીને મે એની પાસે જ બીડી બાક્સ મગાવ્યા એને મારા પર વિશ્વાસ આ યો એથી મે એને પ્રેમથી કહ્યું કે ભલે તુ બીડી પી પણ થોડે થોડે ઓછી કરતો રહે પરિણામે પછી એની બીડી પીવાની ટેવ છૂટી ગઈ

શુ આપણે એમ કહી શકશુ ખરા કે વિનોબાજીએ એ વિદ્યાર્થીને બીડી પીવાનુ વિધાન કર્યું હતુ! એમનો આશય તો એને એમાથી છોડાવવાનો જ હતો એથી 'ભલે તું બીડી પી પણ ઓછી કરતો રહેજે' એ વાકય વિધા ા નથી પણ તેના ઉદ્ધારનુ હતુ એટલે સતો કોઈને એના ઉદ્ધાર માટે કહે કે 'ભલે તને ઠીક લાગે તેમ વર્ત, પણ આટલી મર્યાદા રાખજે અને એમાથી પણ છૂટી જવાનો પ્રયત્ન કરજે તો એ વાકય વિધાન વાક્ય નથી બનતુ પણ ઉદ્ધાર વાકય બને છે બાકી જો એવા વા મરીના પાઠો વિધાનના હોત તો જૈન પરપરા પણ બૌદ્ધોની જેમ માસાહાર તરફ જ ધસ ઈ ગઈ હોત

વળી પંડિતોએ એ પણ વિચારવું જોઈએ કે સિદ્ધાંત એક વસ્તુ છે અને આચાર બીજી વસ્તુ છે સિદ્ધાંતને જીવનમાં ઉતારવા માટે સમય અને શક્તિ મુજબ યુગે યુગે જે નવા પ્રયત્નો થતા રહે છે એથી એ જૂના આચારવિચારની આજ્ઞાઓ આજ્ઞાઓ ન રહેતાં ઇતિહાસ બની જાય છે અને એ સિદ્ધાંતોને પહોંચવા માટે ઘડાતા નવા આચાર વિચારો એ સામયિક સત્યો બની રહે છે કારણ કે પરિસ્થિતિ–સંયોગો તથા જનતાની શ્રદ્ધા રુચિ મુજબ એ સમયે સમયે બદલાતા રહે છે આથી જ્યારે નવા આચારો અમલમાં આવે છે ત્યારે એ સામયિક સત્યો બની રહે છે અને જૂના આચાર વિચારો કેવળ ઇતિહાસ બની શાસ્ત્રોમાં સંગ્રહિત થઈ જાય છે આ કારણે શાસ્ત્રોમાં નોંધાયેલા આવા પાઠો એ સનાતન સત્યો નથી પણ એ યુગની ઘટેલી ઘટના— ઇતિહાસ માત્ર જ છે પણ એ ઇતિહાસ માટે જૈન પરંપરાને શરમનું કોઈ જ કારણ નથી પણ ગર્વ છે જેને આવિભાવી પ્રભાવ થવાને માગળે એને વેગી રજ લાગી હતી મેઘ અંધારી વાદળી એના પર ઊતરી આવી હતી પણ ઘણીના જૂના ભાગમાં જ એણે અંધારા ઉલેચી નાખી ફરી નવા ઘાનો એવો તેજપુંજ પાથર્યો હતો કે જેના પ્રભાવે સમગ્ર ભારતમાં જૈન પરંપરા એક નવી હવા—નવું વાતાવરણ સર્જી શકી હતી

પ્રકરણ ૯મું

દોષ એ પણ એક સદ્ગુણ છે

પિતાજીના શબ્દોમાં કહીએ તો દોષ એ પણ એક મહાન ગુણ છે. દોષ ન હોત તો ગુણની કિંમત સમજાત પણ ક્યાંથી? પરાક્રમી પુરુષો પણ ક્યારેક દોષમાં ઘેરાય તો છે જ પણ એ તેમાંથી જ ઉપર ચઢવાનું એ અદ્ભુત સામર્થ્ય પેદા કરી લે છે. જેમ ગૌતમે અભિમાનને કારણે સમ્યક્ત્વ અને મોહને કારણે કૈવલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું તેમ. ફક્ત એટલી જ કે એ દોષ સમજાવો જોઈએ અને સમજાયા પછી ખટકવો જોઈએ અને ખટકયા પછી દૂર કરવાના પ્રયત્ન માટે દૃઢ સંકલ્પ પણ પેદા થવો જોઈએ.

સિંહ ફાળ ભરે છે પણ એ પહેલાં એને બે કદમ પાછા હટવું પડે છે. બે કદમ પાછા હટ્યા વિના એ ફાળ ભરી શકતો જ નથી. વીર્યવાન પરાક્રમી પુરુષો પણ આ જ રીતે જીવનના મહાન મોર્ચા કરી તો જાય છે પણ એ પહેલાં એમને પણ વિકૃતિ-વ્યથા કે વિરોધના ઝંઝાવાતોમાંથી પસાર થવું જ પડે છે અને તો જ એમની શક્તિઓ —જાગૃતિ હોય છે તો—પૂર્ણપણે ખીલી ઊઠે છે.

કાદવ-કાપમાં જ ફળદ્રુપતા રહેલી છે

પહાડમાંથી ફૂટેલું નાનું ઝરણું સ્વચ્છ જળયુક્ત હોય છે પણ પછી જેમ જેમ વિશાળ મોટી નદી રૂપે એનું સ્વરૂપ વિસ્તરવા લાગે છે તેમ તેમ પોતાની સાથે એ માટી-મગોડી કાદવ-કાપ પણ ઘસડી લાવે છે. પણ એ કાદવ-કાપમાંથી જ જમીન ફળદ્રુપ બને છે તેમ

અપાપાપુરીમાથી વહેતુ થયેલુ મગન ઝરણ વિશાળ સઘરૂપે વિસ્તરવા લાગ્યુ ત્યારે એમા માનવ સહજ દોષો–નિમળતાઓ પણ પ્રવેશવા પામે જ પણ નદીના કાપની જેમ એ દોષમાથી જ તેજસ્વી ઇતિહાસ નિર્માણ થાય છે આથી જૈન સપ્રદાયે મેળવેલો મહાવિજય એ એના દોષને જ આભારી છે એમ કહી શકાય એટલુ ખરુ કે એ દોષના ત્યાગ માટે દૃઢ સકલ્પ અને સતત જાગૃતિની પ્રથમ આવશ્યકતા રહે છે

પ્રકરણ ૧૦ મુ

પ્રાપ્ત કરેલો રાષ્ટ્રવ્યાપી મહાવિજય

થયેલો પશ્ચાત્તાપ

જ્યારે દુષ્કાળની આધિમા મુનિઓનો એક નાનો વગ સ્વા લાનમાનો લાભ ઉઠાવી રહ્યો હતો અને જૈન પરપરાએ પણ એવા ઓને કારણે ઠીક ઠીક મૂઝવણ અનુભવી હતી પણ જ્યારે ગુરુઓની સ્નેહ–કૃપાને કારણે એમને આવેલા દોષનુ ભાન થયુ ત્યારે એ માટે એમને શરમ ઉદ્‌ભવી સાથે શૂન્યતાભરી તેજહીનતાનો અનુભવ થયો વળી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પર પણ ઝાખપ ફરી વળેલી જોઈ આથી એ જાગ્યા અને ઘોર પશ્ચાત્તાપના તાપે તપી વિશુદ્ધ થયા વિશુદ્ધ તો થયા પણ માથે લાગેલુ કલક ખટક્યુ જ હતુ એથી એ કલક ધોઈ નાખવા ગુરુઓની પ્રેરણાથી અનેક ગણા ઉત્સાહથી વીર્યવાન બની જે રોગમા એ સપડાયા હતા એ રોગમા ડૂબેલાઓનો ઉદ્ધાર કરવાની એ અદમ્ય ઝખના સેવતા થયા એમને મન એ જ સાચુ પ્રાયશ્ચિત્ત હતુ

પ્રાયશ્ચિત્તની સાધના

આથી કેવળ નિષ્કામ ભાવે જનતાનુ નૈતિક ધોરણ ઊચે

લાવવાના ભગીરથ પ્રયત્ન માટે એ કટિબદ્ધ થયા પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એમને ગરમી, શક્તિ અને દૃઢ આપી રહ્યો હતો આ કારણે એમનામાં અપ્રતિમ વીર્યતેજ ઊભરાવા લાગ્યું સમગ્ર ભારતનો ખૂણે ખૂણો ખૂંદી વળવાની મહેચ્છા સાથે એમના પગમાં કોઈ અનેરું બળ થનગનવા લાગ્યું સાથે અજ્ઞાનતામાં અટવાયેલી જનતાને નવપ્રકાશ આપવાનો અદમ્ય ઉત્સાહ પણ ઊછળી રહ્યો હતો આથી એમણે જાતે જ પોતાની વ્યવસ્થા ગોઠવી લીધી અને જુદા જુદા સમૂહે દેશના ભિન્ન ભિન્ન વિભાગોમાં પોતાને સમજાયેલા સત્યનો અમર સંદેશ પ્રચારવા નીકળી પડ્યા અત્યાર સુધી પૂર્વમાં મગધ દક્ષિણમાં કૌશામ્બી પશ્ચિમમાં થુણાવિસય અને ઉત્તરમાં કોસલ-કુણાલાવિસય સુધી જ આર્યદેશની સીમા ગણાતી હોઈ (નિ ગા ૫૭૩૩) અમુક પ્રદેશ પૂરતો જ એમનો વિહાર હતો નવા નવા દેશોનો અનુભવ નહોતો મોટે ભાગે અનાર્ય, અજ્ઞાન અને અસંસ્કારી પ્રજા વચ્ચે માર્ગ કરવાનો હતો મુનિધર્મના આચારવિચારના પાલનનો પ્રશ્ન પણ મૂંઝવે તેવો હતો ઉપરાંત માર્ગમાં ઉત્તુંગ પહાડો, વિશાળ કાય નદીઓ અને અંધારી ગીચ અટવીઓ માર્ગ રોકી પડી હતી પણ એ વીર મુનિઓનો સંકલ્પ દૃઢ હતો મન મજબૂત હતું અને પગમાં સમગ્ર ધરતી ખૂંદી વળવાની તાકાત ઊભરાઈ રહી હતી એથી જુદા જુદા કાફલા રૂપે કોઈ પૂર્વમાં કોઈ પશ્ચિમમાં તો કોઈ દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં એમ સૌ કોઈ નવી જાગેલી તેજ પ્રતિભા સાથે નીકળી પડ્યા એમણે જ્યારે વિજયપ્રસ્થાન આરંભ્યું ત્યારે સર્વત્ર હિંસાનું પ્રાબલ્ય હતું માંસાહાર ઘરઘર વ્યાપી રોગ હતો અસરકારિતાના મૂળો જામ્યા હતા વળી સર્વત્ર ઊંડા મૂળ નાખીને પડેલી બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિ સામે ટક્કર લેવાની હતી તેમ જ બૌદ્ધોની સામે પણ હરીફાઈમાં ઊતરવાનું હતું આમ છતાં એ પરાક્રમી મુનિઓ ન ગભરાયા ન નિરાશ થયા કે ન ઢીલા પડ્યા અદમ્ય ઉત્સાહ, અપાર આશા અખૂટ ધૈર્ય અને અખંડ વિશ્વાસના બળે વિજયપ્રસ્થાન આરંભી વિહાર-અંગ-બંગ

વગેરે પ્રદેશો વગની એ અહિંસક મુનિઓની એક સેના કલિંગમા ઊતરી આવી સામે મુશ્કેલીઓના પહાડ અડગાના હતા જ્યા થો ા જ સમયમા વિજયો પર વિજયો પ્રાપ્ત કરી એમણે સમ્રાટોને પણ પોતાના ધમ ધ્વજ નીચે ખ ા કરી દીધા પરિણામે ત્યા જૈન ધમ એ પ્રજાધર્મ થઈ પડ્યો આથી જગન્નાથપુરીના મહાતીથ ની એ શ્રમણોએ સ્થાપના કરી ભોજન ટાણે ઊચનીચના ભે ભાવોને આજે પણ ત્યા ત્યાજ્ય ગણવામા આવે છે માનવસમાનતાના સિદ્ધાતને વ્યવહારુ રૂપ આપવાનો યશ એ શ્રમણોને જ ફાળે જાય છે (વાચો વિવેકાનદ ભા ૧ પા ૨૯૩)

પાછળથી એ સસ્કાર વારસો પામેલા મહામેઘવાહન મહારાજા ખારવેલનો પ્રકાશમા આવેલો જીવન ત ઇતિહાસ એ જૈનધર્મનો જ અતિ ગૌરવવંતો ઇતિહાસ બન્યો છે એણે ઉદયગિરિની ટેકરીઓમા આવેલી હાથી ગુફામા કોતરાવેલો લાબો લેખ એ સમયના જૈન ધર્મના ઇતિહાસ પર મોટો પ્રકાશ પાથરે છે જૈન ધર્મે ત્યારે ત્યા ઊડા મૂળ નાખવા મા ચા હતા પરિણામે પટણા પછી ત્યા બીજુ મુનિ સમેલન ભરવામા આ યુ હતુ જેમા ભગવતીજીનો ઉદ્ધાર કરવામા આવ્યો હતો એ સમેલનમા સેકડો સાધુ-સાધ્વીઓ એકત્ર થયા હતા

પ્રાપ્ત કરેલો દિગ્વિજય

બીજી બાજુ અનાય દેશ હોવાને કારણે શાસ્ત્રકથિત સાડી પચીસ આર્ય દેશોમા જેનુ નામ નહોતુ એ આનર્ત અને લાટ દેશમા (ગુજરાતમા) બીજો કાફલો ઊતરી આ યો અગી ત્યારે કાળી ભીન શક હૂણ વગેરે અનાર્ય પ્રજાઓ જ વસતી હતી આર્યોનો વસવાટ ત્યા સુધી ખાસ થયો નહોતો આવી અજાણ્યા અને અસસ્કારી પ્રજા વચ્ચે ઊતરી આવી—ન ઊતરવાનુ ઠેકાણુ ન ગોચરી પાણીની અનુકૂળતા, વિરાધનો કોઈ પાર નહી આ—એ બધી આપત્તિઓ સામે ઝઝૂમીને એમણે માર્ગ કર્યો પ્રજા મિનકુન અનાર્ય હોવાને કારણે

પ્રચંડમાં પ્રચંડ વિરોધ અહીં થયો હતો પણ જેટલા પ્રમાણમાં વિરોધ ઉગ્ર હોય છે તેટલા જ પ્રમાણમાં ત્યાગસાધના પણ તીવ્ર બને છે એથી જેમ જેમ વિરોધ ઉગ્ર બનતો ગયો તેમ તેમ મુનિઓનો સંકલ્પ પણ બળવાન બનતો ગયો શૌર્ય એમનું ભભૂકી રહ્યું હતું પરિણામે કરેંગે યા મરેંગેનો નિશ્ચય કરી મુનિઓ પણ તેટલી જ પ્રચંડ તાકાતથી ઝઝૂમ્યા અને દિનપ્રતિદિન એ જ તાકાતથી આગળ વધતા ગયા સફળતા નિષ્ફળતા મળવા છતાં એમણે સિંચેલા એ જ શૌર્યભર્યા સંસ્કારોથી એમની શિષ્ય પરંપરાએ પણ એ જ મિશન ચાલુ રાખ્યું પરિણામે અહિંસા માંસત્યાગ સંસ્કારિતા અને પ્રાણીદયાનો પ્રચંડ મંત્ર ગૂંજતો કરી એ મુનિઓએ જે ઊંડા મૂળ નાખેલા એથી આજ સુધી ગુજરાત જૈન ધર્મનો અતૂટ કિલ્લો બની ટકી રહ્યું છે અહિંસા-પ્રાણીદયા માંસત્યાગ અને સંસ્કારચારિત્ર માટે એની જે આજ સુધી જગમશહૂર પ્રતિષ્ઠા પ્રશંસાતી આવી છે એના મૂળમાં એ વીરવ્રતી મુનિઓની જ તપશ્ચર્યાઓ અને આત્મમંથનો ધરબાયા છે પાછળથી ઉદ્ભવેલા અહીંના ધર્મોએ પણ આ જ ભૂમિના સંસ્કારોનું પાન કરીને અહિંસાને જ પ્રાધાન્ય આપ્યું છે વિશેષ ગૌરવની વાત તો એ છે કે જે ભૂમિમાં એ મુનિઓએ ઊંડા પાયા નાખ્યા હતા એ ગુજરાતમાં [illegible] જાહેર સ્થળો પર માંસ-મચ્છી વેચવાની દુકાનો કે નથી વેશ્યાગૃહો જ્યારે ભારતના અન્ય પ્રાંતોમાં તો એ સામાન્ય વસ્તુ છે આ બતાવે છે કે એ વીર મુનિ વર્ગોએ પ્રજામાં કેવું ઊંડું ઘડતર કર્યું હશે ? એ ઘડતરને કારણે ગુજરાત આજ પણ જગતનો એક પવિત્ર ખૂણો મનાતો રહ્યો છે

શ્રી વિનોબાજી જણાવે છે કે ગાંધીજી ગુજરાતમાં પાક્યા એ કોઈ અકસ્માત નથી પણ જે ભૂમિમાં અહિંસાનું ખેડાણ થયું છે એ ભૂમિમાંથી જ ગાંધીજી જેવો ફાલ ઉપજી આવ્યો ,' અને એ ખેડાણ જૈન મુનિઓને જ આભારી છે એ તો ઇતિહાસ વિદિત વાત છે

એ અહિંસક મુનિ સેનાએ પેદા કરેલા અનુકૂળ વાતાવરણને કારણે પાટણથી શ્રીમાળ, ભિન્નમાલ વગેરે શહેરોમાંથી હજારો વણિક કુટુંબો અહીં ખેંચાઈ આવેલાં જેઓ આજ પણ ગુજરાતમાં સારી સારી સ્થિતિમાં પથરાયેલા છે શરૂઆતમાં એ મુનિઓએ—જો એક ભાટને ચોપડે લખાયેલી નોંધ સાચી હોય તો માત્ર અને વનરાજને પોતાના કેન્દ્રો બનાવ્યા હશે અને આનર્તમાં વિજય મેળવ્યા બાદ નર્મદા અને તાપી સુધીના સમગ્ર લાટ પ્રદેશમાં પથરાઈ ગયા હશે ત્યાં એમણે ખંભાત અને ભરૂચમાં નવા કેન્દ્રો સ્થાપ્યા હશે એમ એ શહેરોની પ્રાચીનતા તથા ઐતિહાસિક નોંધો ઉપરાંત શાસ્ત્રોમાં થયેલા એના ઉલ્લેખો પરથી કલ્પી શકાય છે

પ્રગટેલા વિવેકાનંદો

પ્રસિદ્ધ બંગાળી સંતોની જેમ દેશ-દુનિયાને ગમે કહેવાય છે કે સ્વામી વિવેકાનંદ માંસ-મચ્છી વાપરતા આ એક જ દોષ ખાતર જો વૈદિક સમાજે એમને ફેંકી દીધા હોત તો જે પુરો ભારતના યુવાનોમાં રાષ્ટ્રભક્તિનો જુસ્સો પેદા કર્યો હતો દેશ પરદેશમાં આર્ય-વૈદિક સંસ્કૃતિનો પ્રચાર કર્યો હતો તેમજ આજે ૬૫ વર્ષ પછી પણ જેમના લખાણો લાખો યુવાનોને પ્રેરણા આપ્યા કરે છે એવી સમર્થ શક્તિનો લાભ જ ભારત ખોઈ બેસત. કેટલીક બાબતોમાં એમનાથી પણ વિશિષ્ટ ગુણ ધરાવતા વીરચંદ ગાંધી કે એવા કોઈ જૈન વિવેકાનંદમાં આવો દોષ હોત તો શું જૈન સમાજ એમને ફેંકી દેત? સવાલ એ ઊઠે છે કે જૈન સમાજમાં આવો એક વિવેકાનંદ પાક્યો છે?

હા, એક નહીં, બે નહીં પણ એકી સાથે સેંકડો વિવેકાનંદો પાક્યા છે એક બંગાળી વિવેકાનંદે ભારતીય પ્રજામાં નવચેતના પૂરી છે પણ નજરે દેખાય એવા ચારિત્ર્ય ઘડતરની દૃષ્ટિએ કેટલી સફળતા મેળવી છે એ એક પ્રશ્ન છે પણ સેંકડો જૈન વિવેકાનંદોએ ઘા ગાધી

એમણે તો જીવનની વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી ચારિત્ર્ય ક્ષેત્રે ભારતીય પ્રજાના ઉત્થાનનું હિમાલયને પણ અદ્ધર ઉઠાવવા જેવું જે મહાભારત કામ કર્યું છે એમને પ્રતાપે જ આપણા પુનિત ભારત દેશમાંથી માંસાહાર એકવાર નામશેષ થયો હતો છતાં બીજી બાજુ એમના પૂર્વજીવનના દોષને કારણે શરમ અનુભવવામાં આવે છે એ કેવી વિચિત્ર વાત છે! ને તેથી એમનો તેજસ્વી ઇતિહાસ અંધારામાં રાખી એમની કેવી અવગણના કરવામાં આવી રહી છે?

'કોઈ કાળે બાપ ગરીબ હોય કાળા વાજિયા કરી દીકરાને ભણાવે ને દીકરો પછી એ વિદ્યાના બળે ધન મેળવી મોટરમાં મહાલે એથી એ દીકરો ગરીબ બાપનો તિરસ્કાર કરે ખરો? ગરીબ બાપ માટે શરમાય ખરો? અને જો એ એમ કરે તો આપણે એને કેવો દીકરો કહીશું? તો જે પિતાતુલ્ય પૂર્વજોએ ચારિત્રની આપણને અખૂટ સંપત્તિ આપી એ પૂર્વજો એક વાર ચારિત્ર્ય ક્ષેત્રે ગરીબ હતા એમ કહેવામાં આપણને શા માટે શરમ નડી જોઈએ? શા માટે આપણે એવા દીકરા બનવું જોઈએ?

આમ એક વારના જે પતિત મુનિઓ હતા એમના જ શૌર્ય અને પરાક્રમથી આજે ગુજરાત જગતનો એક પવિત્ર ખૂણો રહી શક્યો છે. શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવના જણાવ્યા પ્રમાણે અશોકના પૌત્ર સંપ્રતિના સમયમાં જ અહીં જૈન ધર્મનો પ્રથમ પ્રવેશ થયો હતો (સિદ્ધાર્થ-ઓરિસ્સા રિસર્ચ જર્નલ ભા–૧ પૃ–૩૦) જે બતાવે છે કે એ કાળના કસાયેલા મુનિઓએ જ પ્રાયશ્ચિત રૂપે અહીં ગુજરાતમાં ધર્મધ્વજ લહેરાતો શરૂ કરી દીધો હતો.

બીજો કાંઈ નહિ તો વિંધ્ય અને સાતપુડાના પર્વતો પાર કરી નર્મદા અને ગોદાવરી જેવી નદીઓ ઓળંગી ઠેઠ દક્ષિણમાં સેતુબંધ રામેશ્વર સુધી અને ત્યાંથી પણ આગળ સાગરો પાર કરી ઠેઠ લંકા સુધી ધર્મધ્વજ લહેરાતો કરી વળ્યો હતો. 'મહાવંશ કાવ્ય' નામના બૌદ્ધ

આ જ સમયમાં આજથી ૨૩૦૦ વર્ષ પહેલાં મહાત્મા માનીના હાથે ઍબિસીનિયામાં અહિંસાવાદી ધર્મની સ્થાપના થઈ એ ધર્મ ફૂલ, વનસ્પતિ અને ધાતુમાં પણ જીવ માને છે ને તેથી કોઈ પણ જીવને મારવામાં પાપ માને છે ઉપવાસનું પણ એ ધર્મમાં મહત્ત્વ છે આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે મહાત્મા માની પર પણ જૈન ધર્મની જ અસર પહોંચી હશે તેમ જ ઈજિપ્ત સુધી પણ એની અસરો પહોંચી હશે એના પુરાવાઓ પ્રાપ્ત થતા જાય છે ભારતના પ્રવાસે આવેલા ઈશુખ્રિસ્ત પર પણ એમનો ઊંડો પ્રભાવ પડ્યો હતો પંડિતો તો એટલે સુધી કહે છે કે એ સિંધમાંથી ઓરિસાનાં જગન્નાથ પુરી તરફ ચાલ્યો ગયો નહોત તો એ ત્યાં જ જૈન દીક્ષા પામી ચૂક્યો હોત

"ઇતિહાસવેત્તા પંડિત સુંદરલાલજીએ હિંદી ભાષામાં 'હજરત ઈસા અને ઈસાઈ ધર્મ' નામનું પુસ્તક લખેલું છે તેના ૧૬૨મા પાને લખેલું છે કે ઈશુ જૈન સાધુઓ પાસેથી ધાર્મિક શિક્ષા પામ્યો હતો

હિંદી વિશ્વકોશ પૃષ્ઠ ૧૨૮—લખેલું છે કે ઈશુ જૈન-બૌદ્ધ સાધુઓના પરિચયમાં રહેતો હતો

મેજર જનરલ જે સી આર ફર્લાંગે Science of comparative Religions નામનું પુસ્તક લખ્યું છે તેના ૪૬મા પાને કહ્યું છે કે 'યુનાની વિદ્વાન એરિસ્ટોટલ ઈ સ પૂર્વે ૩૩૦ પર કહેલું કે યહૂદીઓ પ્રગટ સાધુ હતા જે ખરી રીતે જૈન-બૌદ્ધ હતા પાછળથી તેઓ જુડિયામાં રહેવાથી યહૂદી સંજ્ઞા પામ્યા હતા !' એ જ પુસ્તકના પાના ૧૪ મા જણાવેલું છે કે જૈન યતિઓ સમસ્ત પૃથ્વી પર વિહાર કરવા લાગ્યા હતા જેઓ સંસારનો ત્યાગ કરી ઘણું ખરું જંગલમાં કે પર્વતની ગુફા જેવી એકાંત જગ્યામાં રહેતા જેમની પાસેથી ઉચ્ચ અધ્યાત્મના ભાવો બીજાને મળ્યા હતા

ફર્ગ્યુસન નામના શિલ્પશાસ્ત્રીએ 'વિશ્વની દૃષ્ટિ' નામનું પુસ્તક

લખ્યું છે તેના ૨૬મા પાને નોંધ્યું છે કે મક્કામાં પણ જૈન મંદિરો હતાં.'

આ બધા પ્રમાણો બતાવે છે કે એ કાળના સાધુઓ સમગ્ર ભૂમંડળ પર ફરી વળ્યા હતા (જૈન સિદ્ધાંતમાંથી)

આર્યકાલક નામે લેખમાં મુનિ શ્રી કલ્યાણવિજયજી પણ જણાવે છે કે

हिंदुस्तान बाहर भी जैन साधुओं का विहार होता था

આસામ વિશે કંઈ પણ માહિતી ઉપલબ્ધ થઈ શકી નથી એમ છતાં ત્યાંના ઘણાં ગામ નગરોનાં નામ તીર્થંકરોનાં નામ ઉપરથી પડેલાં હશે એ આજ પણ જાણી શકાય છે એથી આસામનો કોઈ ઇતિહાસ સંશોધન માંગે છે પણ ૧૨ વરસના બારમા દુષ્કાળમાં ઘણા મુનિઓ ઈશાન-પૂર્વ તરફ ચાલ્યા ગયેલા એવી દંતકથાના આધારે કહી શકાય છે કે આસામ જેવા પ્રદેશમાં પણ એક કાળે જૈનધર્મ ખાસો ફૂલ્યો હશે

જનતા પર જૈનોનો પ્રભાવ

આમ આ કાળમાં કોઈની પણ મદદ કે સાથ વિના અને તે પણ નામ કે યશની કશી પરવા વિના આમ જનતાનું નૈતિક ધોરણ ઊંચું ચડાવવા જે મુનિઓ દેશના ચારે ખૂણે ફરી વળ્યા હતા તેમ જ હિંદ બહાર પણ પહોંચી જઈ વિજયો પર વિજયો પ્રાપ્ત કરી એમણે એક પછી એક કિલ્લા સર કરવા માંડ્યા હતા અને એ રીતે અહિંસા ધર્મના પ્રચાર દ્વારા જનતાની કાયાપલટ કરી નાખી હતી અને પછી તો એમના જોર ઉપર અને જૈનધર્મી પ્રજાને કારણે એવી હવા જામી હતી કે ત્યારથી હિંસક યજ્ઞો જ બંધ પડી ગયા હતા અને ધીરે ધીરે તેના માંસાહારનું પ્રમાણ પણ ખૂબ ઘટી ગયું હતું કેટલાક પ્રદેશોએ તો એનો ત્યાગ જ કર્યો હતો જોકે કેટલાક ભાગોમાં ગાઢ સંસ્કારોને લીધે જનતા પૂર્ણપણે માંસાહાર છોડી શકી નથી એમ છતાં એમાં દોષ તો જરૂર છે એમ તે માનવા લાગી હતી આમ જૈનોએ આપી

યુગમાં તેમ જ પાછળના યતિયુગમાં તો લગભગ આખી સાધુ સંસ્થા જ ગૃહસ્થ જેવી બની ગઈ હતી ત્યારે અદ્દભુત ઝળહળતું વિશુદ્ધિનું મૂળ બીજ એટલું પ્રગટ હતું કે એના પ્રકાશે જ અંધારા ઉલેચાઈ ગયા હતા પણ એ સત્ય વસ્તુ પ્રગટ કરવામાં જૈન પરંપરાને સહેજ પણ થ મારો થતો નથી તો એ કાળના અ પમખ્ય મુનિઓ કે જે બિચારા કશી પથા જ નથી, એમને તો માન ચ વાનુ જ કાર્ય કરવાનું હતું છતાં એમને માટે કેમ આજે આપણે શરમ ઉદ્દભવે છે? અને એ કારણે ઉજ્જ્વળ આરો જ્વનત અને ગૌરવપ્રદ ઇતિહાસ શા માટે સંતાડી રાખવો પડે છે?

છતાં બનાવેલો ઉપેક્ષા ભાવ

મૂળ વાત એ છે કે બ્રહ્મચર્યના શિખરો સર કર્યાં ન હોત અરણિક-નંદિષેણ જેવાઓનું ઉત્થાન આપણને ભવ્ય લાગે છે ત્યારે માંસાહારની બાબતમાં આપણે એ એ સૌ ટચ ઉચ્ચ શિખરો સર કર્યાં હોત એવા મુનિઓનું ઉ_યન આપણને આ નીં વસ્તુ નથી લાગતું એમના પ્રથમના દોષ પર જ આપણી દૃષ્ટિ ચોંટી રહે છે માનવ સ્વભાવ જ એવો છે કે પોતાનાથી આગળ વધેલાઓનું એ ગૌરવ ગીત ગાય છે પણ પાછળનાઓનો ગમે તેટલો ભવ્ય પુરુષાર્થ અને પરાક્રમ હોય છતાં એ એની કિંમત આંકી શકતો નથી આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે બ્રહ્મચર્યને તો ભગવાને એકાંતિક ધર્મ કહ્યો છે છતાં એક વારના વિલાસીઓ પાછળથી પૂજાતા આવ્યા છે જ્યારે અન્ય વ્રતોમાં તો અપવાદને સ્થાન આપવામાં આવ્યું હોવા છતાં એક વારના પતિતોએ એવો તે કયો ભારે ગુનો કરી નાખ્યો હતો કે એમની વાત જ આપણે ગુપ્ત રાખવા માગીએ છીએ ને તેથી એમણે સર્જેલો ઇતિહાસ પણ અંધારામાં જ રહે એમ ઇચ્છીએ છીએ?

લીધેલી નોંધ

જોકે પ્રસ્તાવનું પ્રતિ સુખલાલજી એ જૈન ધર્મનો પ્રાણ

પુસ્તકના પાના ૧૧૯–૧૨૦ પર મુનિઓએ સર્જેલા આ ઇતિહાસ વિષે સારી એવી નોંધ લીધી છે એઓશ્રી લખે છે કે

'અશોકના પૌત્ર સંપ્રતિએ કેવળ પોતાને આધીન રાજ્ય પ્રદેશોમાં જ નહીં બલ્કે પોતાના રાજ્યની સીમાની બહાર પણ જ્યાં અહિંસક જીવન વ્યવહારનું નામનિશાન પણ નહોતું ત્યાં અહિંસાની ભાવનાનો પ્રચાર કર્યો અહિંસા ભાવનાના એ ઝરણાને વ્યાપકરૂપ આપવાનું કાર્ય નિર્ગ્રંથ અણગારોએ જ કર્યું તેઓ ભારતના પૂર્વ–પશ્ચિમ ઉત્તર–દક્ષિણ જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં જેમ શંકરાચાર્યે ભારતના ચારે ખૂણાઓમાં મઠોની સ્થાપના કરીને અદ્વૈતનો વિજયસ્થંભ રોપ્યો હતો તેમ એમણે અહિંસા દ્વૈતની ભાવનાના વિજયસ્થંભો રોપ્યા હતા

અહિંસા પ્રચારક એ મુનિ સંઘોએ પોતાના કાર્યમાં એટલી પ્રગતિ સાધી હતી કે જેની અસર મહાન સમ્રાટો સુધી પણ પહોંચી હતી ને તેથી જ એમણે એ કાર્યને વેગ આપવામાં મદદ કરી હતી તેમ જ સામાન્ય જન પણ રુચિભાવ ધરાવી એ અહિંસા તત્ત્વને સ્વીકારવા લાગી હતી અને તેથી જનતા અહિંસાની આવી ઘોષણા કરનારા રાજાઓને માન આપતી થઈ હતી આમ એ કાળમાં જૈન ધર્મના પ્રચારને જે ભારે વેગ મળ્યો એમાં એ વીર મુનિઓની તપશ્ચર્યા અને પ્રચાર સંકલ્પનું જ અતૂટ બળ પુરાયું હતું

વાચકો જોઈ શકશે કે ભગવાનના નિર્વાણ બાદ લગભગ ૨૦૦ વર્ષ સુધી જે જૈન ધર્મ મોટે ભાગે બિહાર અને બિહારની આજુબાજુના પ્રદેશ પૂરતો જ સીમિત બની રહ્યો હતો એ પ્રબળ હુંકાર કરી ઊઠ્યો, જાગ્યો અને ભારતના એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી પ્રસરી જઈ સમગ્ર દેશને એણે ખળભળાવી મૂક્યો એની પાછળનું બળ માંસાહારના આવેલા અલ્પદોષને કારણે પ્રગટેલી જાગૃતિનું જ હતું

આ નિબંધના પાના વાંચી એક વિદ્વાન મુનિશ્રીએ મને જણાવેલું કે સંપ્રતિએ જ એવા બનાવટી સાધુઓને ગૃહસ્થોમાંથી તૈયાર કરી ધર્મપ્રચાર માટે ભારતના ભિન્ન ભિન્ન ભાગોમાં મોકલ્યા હતા એવું વર્ણન શાસ્ત્રમાં આવે છે જો આ કથન બરાબર હોય તો બનાવેલા વેશધારી મુનિઓ બને વિશુદ્ધ થયેલા એક વાગના એ વેશધારી મુનિઓ હતા એમ કહેવું એ જ યથાર્થ લાગે છે કારણ કે અંદરથી રંગાયા વિના બીજાને રંગી શકાતા નથી, પોતે જાગ્યા વિના બીજાને જગાડી શકાતા નથી છતાં આનંદની વાત છે કે આમ જાગેલા જૈન મુનિઓએ જ કરેલા ધર્મપ્રચારની વાત બીજી રીતે પણ શાસ્ત્રોમાં ઊતરી છે એ ઊતરે આ પ્રકારના મંતવ્યને વધુ પુષ્ટ કરે છે અનાર્ય દેશોમાં જૈન મુનિના આચાર કેવી રીતે પાળી શકાય એની પાબંદીથી બધારની નિયમ મનો શાખે મળે આ વાત બીજી રીતે સૂચવામાં આવી હોય એ વિશેષ સંભવિત લાગે છે પણ જાગેલા વીર્યવાન મુનિઓ માટે એવો ભય રાખવાની કશી જ જરૂર હોતી નથી જૈનશાસ્ત્રોના પ્રખર અભ્યાસી અને સંશોધક મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીએ પણ અનાર્ય દેશોમાં અને તે પણ ભારત બહાર જૈન મુનિઓના વિહારને પ્રમાણભૂત ક્યાં નથી માન્યો ?

પ્રકરણ ૧૧ મું

શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીનો આધાર

આપણે જોઈ ગયા કે શંકાસ્પદ પાઠોના અર્થો પંડિતોએ માંસ પરક કર્યા છે, જ્યારે પરંપરાગત લોકોએ વનસ્પતિપરક કર્યા છે માટે બાકી તો એ બધા પાઠો દ્વિ અર્થક હોઈ પરંપરાની દૃષ્ટિએ વનસ્પતિ અર્થ સૂચવનારા છે જ્યારે નિર્ગ્રંથ સાધુઓ માટે અપવાદરૂપ હોઈ ઉદાર પાઠો છે આથી એ મૂળના વિચારો એ દોરી કલ્પના નથી પણ યુગપ્રભાવક શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીનો પણ એને ટેકો છે એમ સહેજે કહી શકાય છે

જ્યારે મહાસંગીતિ મળી ત્યારે શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી નેપાળમાં હતા ૫-૭ વર્ષ પછી એ પટણા આવ્યા ત્યારે શ્રી સ્થૂલિભદ્રજી એમની સાથે હોઈ એમની યક્ષા વગેરે બહેનો ભાઈને વાંદવા આવી ત્યારે યક્ષાએ જણાવ્યું કે, 'તમારા ગયા પછી મેં મોટાભાઈ શ્રીયકને ઉપવાસ કરાવ્યો પ્રકૃતિ ખૂબ નાજુક હોઈ ભાઈનું એથી મરણ થયું અને એથી પારાવાર દુઃખ થયું જેથી સંઘે અઠ્ઠમ તપ કરી શાસન દેવીનું આવાહન કર્યું તે મને મહાવિદેહ ક્ષેત્રે પ્રભુ પાસે લઈ ગઈ પ્રભુએ મને નિર્દોષ જાણીને ૪ અધ્યયનો આપ્યાં જેમાંથી ૨ દશવૈકાલિક પાછળ અને ૨ આચારાંગના દ્વિ. શ્રુતસ્કંધ પાછળ જોડી દીધાં છે'

આ કથા ઉપરથી જણાય છે કે મુનિઓના આચારવિચાર માટે જે નવો શ્રુતસ્કંધ મળ્યો તથા અધ્યયનો મળ્યાં એની ત્યાં સુધી શ્રી

ભદ્રબાહુસ્વામી કે શ્રી સ્થૂલિભદ્રજીને ખબર જ નહોતી

શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ જ્યારે આ બધી બીના જાણી તેમ જ મુનિઓના આચાર માટે નવી આજ્ઞાઓ નિર્માણ થયાની વાત સાંભળી ત્યારે એમણે એ આજ્ઞાઓ, ઊભા કરેલા નવા અર્થો તથા પતિત મુનિઓએ ક્રમે ક્રમે ચલાવેલા આપેલા અપવાદના પાઠો વગેરેને સંમતિ આપી હશે એમ સહેજે કલ્પી શકાય છે કારણ કે એમણે પણ એ જ વિચારો વ્યક્ત કર્યા છે—એટલું જ નહીં એમણે પોતે પાછળથી રચેલા કલ્પસૂત્રમાં પણ એ જ વિચારોનું ભાષ્ય કર્યું છે એમાં એમણે પૂર્ણ સ્પષ્ટતાથી જણાવ્યું છે કે—

પાઠ ૯ મો

वासावास धाव भत्त पडिग्गाहि हि भत्त एत्र कप्पइ दावित्त ए वि पडिगाहित्त ए ति हट्ठाण आरुग्गाण बलिय सरीराण इमाओ नवरस विगइओ अभिक्खण अभिक्खण आहारित्तए तजहा १ खीरं २ दहिं ३ नवणीअ ४ सप्पि ५ तिल्ल ६ गुड ७ महु ८ मज्ज ९ मंस — वासावास पज्जोसविआण अत्थे गइयाण एव वुत्त पुव्व भवति अट्ठो भंते ! गिलाणस्स ? से अवएज्जा !

મુનિએ જો તે હૃષ્ટપુષ્ટ હોય શરીરે બળવાન હોય, તો નેણે આ નવ વિગઈઓ જેવી કે દૂધ દહીં, માખણ ઘી, તેલ ગોળ મધ-મદિરા અને માંસ—ઘડીએ ઘડીએ ન વાપરવી ચોમાસામાં તો ન જ વાપરવી તરુણ હોવા છતાં ગ્લાનને કારણે કે નિર્બળતાને કારણે જરૂર હોય તો જ અપવાદ દશામાં એણે એ વસ્તુઓ વાપરવી બાકી નહીં

આમ એ વસ્તુઓ ઘડીએ ઘડીએ ન વાપરવાનું કહેવા પાછળ હેતુ તો એ જ હતો કે એવા મુનિઓએ શરીરે બળવાન અને તંદુરસ્ત હોવાને કારણે વિગઈઓ લેવાની જરૂર ન હોય ત્યાં જો સ્વાદલાલસા વળગેલી હોય તો ધીરે ધીરે એમાંથી છૂટી જવું જોઈએ

શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીનું આ કથન આ રીતે નિષેધાત્મક રીતે પૂર્ણ-પણે બંધ બેસે છે એમણે જ એમણે ચાતુર્માસમાં કહેલાઓ માટે ધીરે ધીરે છૂટી જવા અર્થે જ આવો અપવાદ માર્ગ મૂકેલો જણાય છે જ્યાં ચોમાસામાં એનો પ્રતિબંધ મૂક્યો છે જ્યારે રોગી કે નિર્બળ માટે તો ચોમાસામાં પણ અપવાદરૂપ છૂટ આપી છે તેથી જ રીતે (નિ ભા ૩૧૭૦ મુ) પણ જણાવે છે કે રોગ શમન ન થાય તેમ રોગ તેવા રોગમાં જ એ સર્વ સમાપન—આણી નથી

આમ આ મહાવિગઈઓ અપવાદે લઈએ તો સર્વ સામાન્ય એમ ન કહેતાં સૌપ્રથમપણે નવરસ વિગઈઓ ત્યારે પણ એને વાપરવાનું કહ્યું કે એનું કારણ એ છે કે એમ કહેતાં જતાં એમ મુનિ આસક્ત પણ થઈ જાય

સ્વભાવે આ પ્રશ્ન મુંઝવે છે કે દૂધ-દહીં તો ઠીક પણ શું મધ-માંસ લેવાથી કે નિર્દોષ ગણાતા દૂધ-દહીં પણ મુનિઓએ એનું બહુમાન આગળ ધર્યું હશે સમજાય છે કે તેનાથી એનું મહાત્મ્ય ધર્યું પણ તેમ પણ એ રીતે જોતાં એમાં ત્યાગ કરવો જ ઉચિત છે

ઉપરોક્ત નિયમની દૃષ્ટિએ વિગઈઓના ભક્ષ્યનું જો અહિંસામાં જો આગળ વધશે તો એ આખું દૂધનો પણ ત્યાગ કરશે કારણ કે એ વનસ્પતિ તો નથી જ પ્રાચીન કાળના ભગવાન બુદ્ધનો શિષ્ય દેવદત્ત કે જે વનસ્પત્યાહારી હતો એણે તથા એના મત દૂધ અને દૂધની બનાવટોનો પણ ત્યાગ કર્યો હતો આજે પશ્ચિમના દેશોમાં શાકાહારીઓનું પ્રમાણ ઘણું વધ્યું છે પણ એમાં કટ્ટર શાકાહારીઓ તો દૂધને પણ એનિમલ પ્રોડક્ટ (animal product) ગણી માંસાહારની કોટિનું ગણે છે આથી જ બ્રિટનમાં એવા ગુણવાળું દૂધ મળે તેવા વૃક્ષોની તેમણે શોધ કરી છે અને 'મોરી' નામના નિસર્ગોપચારી ડૉક્ટરે તો આવા વૃક્ષો વાવવાની પણ શરૂઆત કરી દીધી છે પણ આપણે આજે જ જો દૂધનો ત્યાગ કરીએ તો

આપણા આરોગ્ય પર અસર થયા વિના રહે જ નહિ ગાંધીજીએ દૂધને ત્યાગ કર્યો હતો પણ દૂધ વિના આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય તેવી કોઈ સભાવના જ નહોતી ત્યારે એમણે બકરીના દૂધનો અપવાદ સ્વીકારવો પડ્યો હતો તેમ એ કાળમા પણ સેંકડો પેઢીઓના સસ્કારો કોઈ એના કુટુ બોમાથી ભિક્ષુ સઘમા જોડાવા ઇચ્છનારાઓને એ અગે ભારે પુરુષાર્થ કરવો પડતો અને તેમા સ્થિર થયા બાદ જ એ સઘમા જોડાતા પણ દુષ્કાળના સમયમા એ વ્યવસ્થા તૂટી પડી કોઈ એવી સાવના સાધ્યા વિના જ ઘણા સઘમા ઘૂસી ગયા હતા, જેથી પૂર્વ સસ્કારોને કારણે શુદ્ધીકરણની કડકાઈ આવી ત્યારે ઘણાની તબિયત પર અસર થવા લાગી હશે અને એટલે જ પાઠોમા કે આચારોમા ગુરુઓએ ઉદાર દૃષ્ટિ રાખી હશે કારણ કે એ દ્વારા એમને તો એમના નિમા પ્રવેશ કરી એમને વિશુદ્ધ કરવા હતા અને એ રીતે પોતાના પ્રિય શિષ્યોને આધ્યાત્મપદેથી સુવિપદે પહોચાડવા હતા બાકી ગુરુઓ કરતાથી કે ધર્મો માસથી રોગ કઈ મટતો નથી એ એ બરાબર જાણતા હતા પણ ૨૫૦૦ વર્ષોના સસ્કારોને કારણે માસની વાત સાભળતા જ આપણે અકળાઈ જઈએ છીએ ને તેથી કોઈ એવો શાસ્ત્રાધાર રજૂ કરે છે તો એના પર જ રોષ ઠાલવીએ છીએ પણ જો એ ગુરુઓ આપણી જેમ અસહિષ્ણુ બની ગયા હોત તો એમણે પાછળથી સમગ્ર ભારતના ખૂણે ખૂણે વિહરી માંસાહારી કોમોની કોમોને જૈનદીક્ષા આપી ધીરે ધીરે એમને ચારી હતી એ ઉત્થાનનુ મહાકાર્ય એ કરી શક્ત જ નહી

આજે વતિતા સૂત્રની ૨૦ મી ગાથા मज्जमिंस मसमिर જે મદ્ય-માસના લાગેલા અતિચાર અગે રોજ પ્રતિક્રમણમા મોનમામા આવે છે એ શુ બતાવે છે ? એ એ જ બતાવે છે કે માસની સ્વાદનાનસા મા ફસાયેલાઓને બહાર લાવવા ગુરુઓએ કેવી સહિષ્ણુવૃત્તિ અને ધીરજથી કામ લીધુ હશે ? આજે તો મદ્ય-માસનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી એનુ નામ જ આપણે સાભળી શકતા નથી પણ એ ગુરુઓએ

એ યુગમા બતાવેલી ભવ્ય ઉદારતાનુ જ એ ગાથા દ્વારા રોજ સ્મરણ કરાવામા આવે છે

એક બીજી દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો જે પુરુષોએ આપણા માટે વ્યવહાર સુગમ ધોરી માર્ગ બનાવી આપ્યો છે એમણે એ અજાણ્યા જગનો સાફ કરવા ઝાડી ઝાખરા દૂર કરતા, કાટા-કાકરા કાઢી નાખતા કેટલો પુરુષાર્થ ખેડ્યો હશે? ને એમ કરવા જતા એમના પગમા શું નહી ભોકાઈ હોય? કાટા-કાકરા નહી ખૂચ્યા હોય? ઝાડી-ઝાખરા એથી શરીર નહી ઉઝરડાઈ ગયુ હોય? છતા એમ માનવુ કે એ પણ આપણી જેમ જ એ પથી સરળ રીતે એ માર્ગ પર દોડતા હતા તો એ આપણી સમજની ખામી બતાવે છે ખરી રીતે તો ગાઢ ધુમ્મસ વચ્ચે તેઓના સૂર્યની માફક તો એ બધા અધકાર વાદળાની નવ પ્રકાશ પાથરતા છે તેમ એ મુનિઓ પણ માફક પણ આવા જ કારણે છે

ગાધીજી સુસ્ત વનસ્પત્યાહારી હતા એમના આશ્રમમા માસાહારી લોકોને પણ સુસ્ત વનસ્પત્યાહારી બનીને જ રહેવુ પડતુ આમ છતા અન્ડ્રુઝ સાહેબ ખાન પીપુરીને માસ વિના ચાલતુ જ નહી તરત જ એની તબિયત પર અસર થતી આથી માનવ અહિંસાને પ્રાધાન્ય આપનાર ગાધીજી એને એક મુસ્લિમ મિત્રને ત્યા માસ ભોજન માટે મોકલી આપતા તેમ ગુરુઓએ પણ ખૂબ જ ઉદારતાપૂર્વક કામ લીધુ હતુ

આથી હરકોઈ પ્રશ્ન આજની દૃષ્ટિએ નહી પણ તે તે સમયની દૃષ્ટિએ જ વિચારવો જોઈએ સાથે એ પણ ધ્યાનમા રાખવુ જરૂરી છે કે એ કાળની કેટલીક વાતો આજે ન ચાલે

અ ચાલુ પ્રમાણ ?

उत्तरोत्तर ऋषाणाम् प्रामाण्यम्

આપણી આર્ય પરપરામા એ મીમાસામા આવ્યુ છે કે સનાતન સિદ્ધાંતો બદલી ન શકાય પણ આનાગવિચારા-વિધિવિધાનો તો

સમય-સંયોગાનુસાર બદલવા જ પડે આ કારણે પૂર્વના યુગપ્રધાનોની અપેક્ષા પાછળના યુગપ્રધાનોનું જ વચન પ્રમાણભૂત મનાય જેમ આજે કેટલીક બાબતોમાં આપણે કાલકાચાર્યની અને કેટલીક બાબતોમાં આર્યરક્ષિત સૂરિની આજ્ઞા નીચે છીએ તેમ હરેક યુગપ્રધાનને પોતાના યુગનો પણ વિચાર કરવો પડે છે આ કારણે શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીની સામે અમુક પરિસ્થિતિ હતી એથી એમણે નવ વિગઈઓ માટે મર્યાદિત છૂટ મૂકી પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ ત્યારે પછીના યુગપ્રધાનોએ ચાર મહાવિગઈઓ માટે અપ્રશસ્ત વિગઈઓ કહીને (નિ ચૂ ગા ૩૧૬૭-૬૮) સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ મૂક્યો આજે આપણે પાછળના યુગપ્રધાનોની આજ્ઞા નીચે હોઈ કોઈને હવે એવો અપવાદ ન મળી શકે વળી એ જ મહર્ષિઓએ એ પણ આજ્ઞા આપણને આપી રાખી છે કે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઈ પરિવર્તન કરવાની જરૂર લાગે તો [illegible] સંઘ એકત્ર થઈ [illegible] દ્વારા વિધિવિધાનોમાં પરિવર્તન કરી શકે છે પણ કોઈ પ્રશ્નમાં પોતાની વાત સાચી [illegible] ચાલી આવતી આજ્ઞાનો ભંગ કરવાનો કોઈને પણ અધિકાર નથી જો આ પ્રશ્ન બરાબર સમજાય તો શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીનું કથન એ સમય માટે કેવું યોગ્ય હતું અને જરૂરી પણ હતું એ સહેજે ધ્યાનમાં આવે પણ આપણે હરેક પ્રશ્નો બદ્ધ પૂર્વગ્રહથી જ જોઈએ છીએ અને એથી જ આપણે સત્ય રહસ્ય સમજી શકતા નથી

પ્રકરણ ૧૨ મુ
શાસ્ત્રો વિષે બાંધેલી કલ્પના

ઘણા પૂછે છે કે 'પતિતોનો ઉદ્ધાર કર્યો એ તો ગૌરવની વાત છે પણ આવા પાઠો મ ગ આગમ ગ્રથમા જ હોય ત્યા કયા મો? આપણે માસત્યાગની વાત બીજાને ગળે ઉતરાવી શકીએ?

આપણે પાછળ જોઈ ગયા છીએ કે જૂની આચારવિધિઓ ઇતિહાસ બની શાસ્ત્રમા સગૃહિત થઈ જાય છે અને નવી વિધિઓ નિર્માણ કરવી પડે છે ૨૫૦૦ વર્ષના ઇતિહાસમા તો આવુ હમેશા બનતુ જ આવ્યુ છે

તો પ્રશ્ન એ ઊઠે છે કે જો ૧૫૦ વર્ષ બા નવી વિધિઓ લખવી પડી છે તો આજ સુધીમા તો એની કેટલીયે આવૃત્તિઓ કાઢવી પડત પણ એમ બન્યુ છે ખરુ?

'નથી બન્યુ એ હકીકત છે કારણ કે નવુ આચારાગ લખવા જેવા સમર્થ જ્ઞાનીઓ—પૂર્વ ધરોનો પાઠના સમયમા એમાસાથે યોગ ન સાપડ્યો હોઈ મ ગ આચારાગને જ આચાર બનાવી જરૂર પડી ત્યારે પટ્ટો દ્વારા આપણે સુધારાવધારા તો કરતા જ ગયા છીએ

બાકી આ ગ ગનો કિ શ્રુતસ્કંધ એ કોઈ ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાનનો —દ્રવ્યાનુયોગનો ગ્રથ નથી પૂર્વાચાર્યોએ પણ એને ચરણકરણાનુયોગમા જ મૂક્યો છે

આમ છતા આવા પાઠો ન ગમતા હોય તો જેમ નિશીથ એક કાળે આચારાગની પ મી ચૂલિકા ગણાતી હતી છતા એને અલગ

કરવામા આવી છે તેમ દ્વિ શ્રુતસ્કધ જેનુ નામ જ અગ્રશ્રુત સ્કંધ છે એ પાછળથી ઉમેરાયેલી ચૂલિકાઓ હોઈ એને પણ સ્વતંત્ર ગ્રંથ રૂપે અલગ કરી શકાય

સાથે એ પણ કહેવુ જરૂરી લાગે છે કે પ્રથમ શ્રુતસ્કધ જેનુ મૂળ નામ આચાર શ્રુતસ્કધ હતુ એમા પાછળથી ૨ ચૂલિકારૂપ અગ્ર શ્રુત વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે ઉમેરવામા આવેલ) એમ આચારાગની ટીકામા જ જણાવેલુ છે વળી પાછળથી વધારેલી ૪ ચૂલિકાઓમાની ૨ ચૂલિકા આચારાગ પાછળ અને ૨ ચૂલિકા શારેકાન્તિ પાછળ જોડી દેવામા આવેલી હોઈ આજ માગમા સ્થવિરોએ એની રચના કરી હતી એ પણ આથી સિદ્ધ થાય છે

મૂળ વાત એ છે કે પ્રાચીન આચારવિધિઓની અપેક્ષાએ આજે ઘણી બાબતોમા ઠીક ઠીક પરિવર્તન—પુરાણાચાર્યોની આજ્ઞાથી—થતુ રહ્યુ છે જેથી જૂની આચારવિધિઓ જેમ ઇતિહાસરૂપે શાસ્ત્રોમા સગ્રહાઈ રહી છે તેમ આવા પાઠો એ પણ જૂનો ઇતિહાસ જ છે કે જે દ્વારા આપણે ભવ્ય પ્રગતિ સાધી શકતા હતા બાકી આજે એ વિધિવિધાનોથી કોઈ જ મતલબ નથી

પ્રકરણ ૧૩ મુ

વહેમી માન્યતાઓ અને ધર્મઘેલછાઓ

જગતના લગભગ બધા જ ધર્મોના મૂળભૂત તત્ત્વો સમય જતા એની અવાંતર શાખાઓના પરિવર્તન પામી ગયા છે જ્યારે એક માત્ર જૈન ધર્મ જ એવો એક ધર્મ છે કે ભગવાન મહાવીરે તત્ત્વનું જે સ્વરૂપ પ્રરૂપ્યું એમા કિંચિત માત્ર પણ ફેરફાર થયા નથી

શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર શાખાઓ એકબીજાના શાસ્ત્રોને પ્રમાણભૂત માનતી નથી છતા મૂળભૂત તત્ત્વ માન્યતામા બધી જ શાખાઓ એકરૂપ જ છે જે જૈન ધર્મ માટે એક વિશેષ ગૌરવની વાત છે જૈન ધર્મ આજે અનેક મત-પંથ-ગચ્છ કે ફિરકાઓ વચ્ચે વહેંચાઈ ગયા છતા એમના વચ્ચે જે ભેદ છે તે વિધિવિધાનો કે માન્યતાઓ અંગે જ છે છતા એને અંગે પણ કહેવું જરૂરી લાગે છે કે જે જે કંઈ અન્ય વાતો શાસ્ત્રોમા નખાઈ ગઈ હોય એ બધીને વગર વિચારે જિનભાષિત ધર્મ માનવાની જો આપણે શ્રદ્ધા કેળવતા હોઈએ તો તે એક પ્રકારની ધર્મઘેલછા જ છે એથી જ્યારે આપણે આ પ્રશ્ન વિચારવા બેસીએ ત્યારે આ ક્રમા પાઠ વિષે પણ કેટલીક સ્પષ્ટતા કરવાની જરૂર લાગે છે

પાઠ ૧૦ મો

એ પાઠ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિના ૧૦ મા પ્રાભૃતના ૧૭મા પ્રતિપ્રાભૃતમા આવેલો છે જે આ પ્રમાણે છે

ता कहते भोयण आहिते ति वत्तेज्जा। ता एते सिणं अट्ठावी, साए न करत्ताण कतियाहिं

दहिणा मोच्चा कज्ज साहेति

भरणी हिं ति° तत्तुल्य भोच्चा कज्ज साहेति इति।

શ્રી ગૌતમસ્વામી ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન પૂછે છે કે, "હે ભગવન્! કાર્યસિદ્ધિ માટે પ્રયાણ કરવામા કેવી માન્યતાઓ છે?"

ભગવાન જવાબ આપે છે કે 'હે ગૌતમ! રોહિણી નક્ષત્રમા વૃષભનું ઉત્તરાફાલ્ગુનીમા પશુનુ, મૃગશીર્ષમા મૃગનુ અશ્લેષામા ચિત્રક મૃગનુ પૂર્વાફાલ્ગુનીમા મેંઢાનુ ઉત્તરાભાદ્રપદ મા સૂવરનુ, રેવતી મા જલચર મચ્છનુ અને અશ્વિનીમા બતકનુ માંસ ખાઈ યાત્રા કરવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે

જે ભગવાન મહાવીરે દેવ દેવી, ઈશ્વર કે ઈશ્વર સુદ્ધાની કૃપા-યાચનાનો ઇન્કાર કરી કેવળ પુરુષાર્થ પર જ ભાર મૂક્યો છે અને સુખદુઃખના કારણરૂપ કર્મનો મહાસિદ્ધાંત પ્રસ્થાપિત કર્યો છે એ પુરુષ કાર્યસિદ્ધિનુ ફળ સુખદુઃખના કારણરૂપ કર્મ-ભાગ્ય સાથે નહીં જોડતા જુદા જુદા માંસભોજન સાથે જોડે એવા એ એક સામાન્ય વહેમી માણસ હતા કે એ આવુ કહે?

મૂળ વાત એ છે કે શ્રી ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નનો ભગવાને વાળેલો આ જવાબ તો કેવળ લોકોમા કેવી કેવી માન્યતાઓ ચાલે છે એ બતાવવાનો જ ઉદ્દેશ છે ઉપગત પ્રજા-માનસમા વણાઈ ગયેલા એ પ્રકારના વહેમો-અંધશ્રદ્ધાઓ તથા ખોટી માન્યતાઓનુ ભાન કરાવી એમાંથી પ્રજાસમૂહોને છોડાવવા માટે ગૌતમને જાગ્રત કરવાનો પણ આશય રહેલો છે બાકી ભગવાનની પોતાની માન્યતાનો તો આ પ્રશ્ન જ નથી કારણ કે ભગવાનની અહિંસક વિચારધારા અને કર્મના મહા સિદ્ધાંત સાથે એનો સહેજ પણ મેળ બેસી શકે તેમ નથી એ તો અજૈન કુટુંબમા જન્મેલો એક સામાન્ય માનવી પણ સમજી શકે છે.

અને જો કાર્યસિદ્ધિનું ફળ આવા સહેલા માર્ગથી પ્રાપ્ત થતું હોત તો જપ-તપના કઠિન માર્ગની જરૂર જ શી રહેત? એટલે ભગવાને તો કેવળ લોકોમાં કેવી માન્યતા પ્રવર્તે છે એનું જ કથન કર્યું છે.

જોકે ભયંકર દુષ્કાળ પાડનારો આક્રમણકારી યુગ તેમ જ વિરોધીઓએ પ્રથમ ઠરી રાખેલી દ્વેષ કરેલો વિનાશ—એ બધાને કારણે આ પાઠ અંગેની નિમ્નાઓ—ટિપ્પણીઓ તથા પૂર્વાપર સંબંધ બતાવતી પ્રસંગ કથાઓ ઘણી ખરી નષ્ટ થઈ ગઈ છે પણ એનો હેતુ —અર્થ વગેરે મુખપરંપરાએ જળવાઈ રહ્યા હોઈ એ કાળના લોકોની કેવી કેવી માન્યતાઓ હતી એ આપણે ગુરુગમ દ્વારા જાણી શકીએ છીએ.

શાસ્ત્રોમાં તો શબ્દો હોય છે પણ એનો વાસ્તવિક અર્થ તો પૂર્વાપર સંબંધ યા ટિપ્પણીઓથી જ જાણી શકાય છે અને એના અભાવે કાં તો ઉત્પત્તિની પ્રજ્ઞા કાં તો ગુરુગમથી એ સમજી શકાય છે.

ગુરુગમનું મહત્ત્વ

શ્રી સ્થૂલિભદ્રજી શ્રુતકેવળી ગણાય છે. ૧૦ના ૪ પૂર્વના શબ્દો તો એમની સામે જ હતા, છતાં ગુરુગમ વિના એ અર્થ નહોતા બેસાડી શક્યા જેથી ૪ પૂર્વો વિચ્છેદ ગયા તો આપણું જ્ઞાન તો નથી બરો બર છે. એથી ગુરુગમ વિના શાસ્ત્રરહસ્ય સમજી શકાતું નથી. આગમો સામાન્ય ગૃહસ્થો કે મુનિઓને ન વાંચવાનું ફરમાન પણ એટલા જ માટે છે. નહિ તો એ ઊંધું જ બાફી મારી ધર્મશ્રદ્ધા જ ગુમાવી બેસે.

પણ સદ્ભાગ્યે સચવાઈ રહેલી અર્થપરંપરાને કારણે આપણે આ પાઠનું રહસ્ય જાણી શકીએ છીએ. શ્રી વિજયચંદ્રસૂરીશ્વરજીએ પણ આ પાઠનો હેતુ લોકમાન્યતા શી હતી એ બતાવવાનો જ છે એમ કહ્યું છે (શાસ્ત્રો ની અસંગત બાને, પાનું ૧૯૯) તેમ જ એક પ્રસિદ્ધ આચાર્ય મહારાજે પણ આનો અર્થ સમજાવતાં મને કહેલું કે જેટલી પાપજન્ય હિંસા છે એનો ભગવાન ન ઉપદેશ આપે ન એનું સમર્થન કરે કે ન એને રૂડું માને. એ તો ફક્ત પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર જ આપે. આથી જેમ કોઈ બ્રાહ્મણ પંડિત જૈન મુનિઓને

ભણાવતા ઈશ્વરકર્તૃત્વના ખંડનનો પાઠ સમજાવે એથી એ ઈશ્વરવાદી બ્રાહ્મણ મટી જતો નથી તેમ ભગવાન પણ એ કાળમાં પ્રવર્તતી લોકમાન્યતાઓનું જ વર્ણન કરે છે અને પછી એ વ્યવહારમાં પ્રવર્તતી માન્યતા હોય જ્યોતિષ સંબંધી માન્યતા હોય કે વૈજ્ઞાનિક નિયમો વિશે અધૂરી માન્યતા હોય એથી એનો અર્થ એ નથી કે ભગવાન એનું સમર્થન કરે છે યા એને મંજૂર રાખે છે

ધર્મઘેલછાના પ્રકારો

અકબરના દરબારમાં બદાઉની (?) કરીને એક મુસ્લિમ પંડિત હતો સંસ્કૃતનો પણ એ પ્રખર વિદ્વાન હતો બાદશાહના હુકમથી એ રામાયણ મહાભારતનો ફારસીમાં અનુવાદ કરતો અને રાતે પોકેપોક મૂકી રડતો કે કાફરોના શાસ્ત્રો વાંચવાથી કોણ જાણે ખુદા મને કેવી ભયંકર શિક્ષા કરશે આ જેમ એક પ્રકારની ધર્મઘેલછા હતી તેમ જો કોઈ શાસ્ત્રોના શબ્દો પર (મૂળ વિચારધારાથી વિસંગત હોવા છતાં) વળગી રહેવા જેટલી શ્રદ્ધા ધરાવતો હોય તો એ બીજા પ્રકારની ધર્મઘેલછા છે જે કારણે રૂઢિગ્રસ્તતામાં પડેલા આવા લોકો ધર્મનું રહસ્ય જ પામી શકતા નથી

શીખવેલી કસોટી

આવી પરિસ્થિતિમાં ગુરુગમના અભાવે શાસ્ત્ર વાંચીએ તો આપણને એક જ એવી કસોટી બતાવી છે કે જેનો **શબ્દાર્થ ભગવાનની મૂળ વિચારધારા સાથે સુસંગત નથી એ અર્થ — અર્થ જ નથી એ અર્થ જ ખોટો છે એમ માનવું ભલે પછી કદાચ કોઈ આચાર્યોએ એવી વ્યાખ્યા આપી હોય (વિ. ગા. ૫૪૭૨)**

આથી જો વચ્છરાજ સિંઘીએ પોતે લખેલા 'શાસ્ત્રો કી અસંગત બાતેં' પુસ્તકમાં આ પાઠનો મૂળ હેતુ-ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં રાખ્યો હોત તો માંસસિદ્ધિનું ફળ માંસાહાર સાથે જોડતા ઉપરના વચનોને અનુલક્ષીને શાસ્ત્રો પર પ્રહાર કરવાની એ ઉતાવળ ન કરત ને એ રીતે સમાજને એક બૂરો દાખલો આપવામાંથી એ બચી જાત.

પ્રકરણ ૧૪ મું

નિબંધનો ટૂંક સાર

જૈનધર્મ એ મુખ્ય અહિંસા પાલનનો ધર્મ છે એટલી હદે કોઈ પણ ધર્મ હજુ પહોંચ્યા નથી

આમ છતાં એક વાત એવી આવી કે જેથી કેટલાક શિથિલ સાધુઓને આચારાનું એક બહાનું મળી ગયું હતું, કારણ કે તેઓ એ રોગ સાથે જ આવ્યા હતા

પાછળથી એ એના પક્ષકાર બની ગયા ને શાસ્ત્ર પાઠો જડી કરી પોતે કરેલા અર્થ પ્રમાણે એનો પ્રચાર કરવા લાગ્યા

એવાઓમાં અનેક શક્તિઓ પૂરી હોઈ એમને સંઘ બહાર ન કરતાં એમને સુધારવા માટે બહુ લાંબી દૃષ્ટિનો વિચાર કરી ગુરુઓએ ટિપ્પણામાં નવા પાઠો ઉમેરા કર્યા જે પરંપરાની વિશુદ્ધિનું સમર્થન કરતા હતા તેમ જ એવાઓને એમાંથી અપવાદ પણ મળતો હતો પણ એમનો એ અપવાદ કેવળ માંસના આગ્રહ માટે ન હોતો ફક્ત અન્ય વિગઈઓ જેટલો જ પ્રસંગવશ એ લેવાનો—આગ્રહ હતો

૫ સમય જતાં એ બધા પાઠો શા માટે કોને માટે, ક્યા સંજોગોમાં લખાયા હતા એનો ઇતિહાસ ભુલાવા લાગ્યો હતો પણ પતિતો પાછળથી વિશુદ્ધ બની ગયા હોવા છતાં એક વાર ચાલેલા થયેલ બન્ને પ્રમાણના અર્થો તો ચાલતા જ રહ્યા

૬ એ પતિતો વિશુદ્ધ ન બન્યા ત્યા સુધી એ સાવકો યા મુનિપ ના ઉમેદવારો જ ગણાતા હતા છતા વ્યવહાર દૃષ્ટિએ એ મુનિઓ કહેવાતા હતા

૭ આમ થવેની ગરજ છતા ન પાળ્યાથી કોઈએ એના પાઠોનુ સશોધન કર્યું ન પરિમાર્જન કર્યું

૮ એના તાત્કાલીન પાઠો ઉપ્ધાર પાઠો હોઈ એના મનિઓ તરત જ વિશુદ્ધ બન્યા હતા

૯ પરિણામે પશ્ચાત્તાપ ા પરિગ્રહથી વીર્યવાન બની એમણે સમગ્ર ભારતમા — માસાહારના ત્યાગની નવી હવા પેદા કરી ચારિત્ર્ય ક્ષેત્રે ભારતનુ બ્, અગ ઘડતર કર્યુ

૧૦ એમણે રજૈના નાતાવરણને મરણે ગુજરાત અહિંસા ભૂમિ બની જે માગે આ ભૂમિમા થવેની ઊડી સાધ ાા મરણે ગાધીજી જેવો હાન જગતને મળ્યો પરિણામે અહિંસા ા મગનમેર પ્રથમ અહીથી જ ઊગતા રહ્યા બાકી કહેવામા આવે છે તેમ એ સપ્રતિના નમી સાધુ હોત તો ન ધમ પ્રભાવમાન થ શબ્ત ન એના મૂળ ઊ । જઈ શબ્ત સ્વરૂપી કે ભા, ભવાયાઓથી ધમ ક્રી પ્રગતી શકતો જ નથી

૧૧ આમ ભગવાન મહાવીરનો સૂક્ષ્મ અહિંસા ધમ આ નિયમમા વ્યક્ત થાય છે પરપરાની વિશુદ્ધિ જળવાની રહે છે ભય અને ગૌરવપ્રદ ઇતિહાસનુ આમાથી નિર્માણ થાય છે અને એમ છતા એના શાસ્ત્રીય પાઠો અને આચાર્યોની ટીકાઓ પણ માન્ય રહે છે

પ્રકરણ ૧૫ મું

સમસ્યા જટિલ બનવાના કારણો

૧ પ્રાચીન ભાષા વનસ્પતિપરક અર્થ સૂચવનારી હોવા છતાં આજની દૃષ્ટિએ મત્સ્ય — માંસ વાચક મનાવા લાગી ગઈ હતી કારણ કે એમાં ક્રમે ક્રમે અર્થપરિવર્તનો થતા રહ્યા હતા

૨ એમાં વળી ભયંકર દુષ્કાળને કારણે પઠનપાઠન લગભગ બંધ થઈ ગયું હોઈ ઘણા પ્રાચીન ગ્રંથોનો નાશ થયો પરિણામે એ ગ્રંથોના અભાવે

૩ જૈન શાસ્ત્ર મુજબ અર્થપરંપરા પર ધ્યાન નહીં આપનાર પંડિતોએ કેવળ શબ્દો પર જ ભાર મૂક્યો.

૪ તર્કવાદનો પ્રવેશ બહુ મોડેથી થયો હોઈ એ યુગના ધર્મશ્રદ્ધાળુ ભલા-ભોળા ગુરુઓએ જે કંઈ શાસ્ત્રપાઠો બચ્યા હતા એને શ્રદ્ધાથી જ જાળવી રાખ્યા પણ એમ છતાં ઇતિહાસ ન જાળવી શકાયો

૫ એથી ભવિષ્યની પ્રજા તર્કના બળે પાણીમાંથી પોરા વીણી કાઢે એવો એમને વિચાર જ ન હોઈ ન એમણે એવા પાઠોનું સંશોધન કર્યું ન એમાં યોગ્ય પરિવર્તન કર્યું કે ન તર્કશુદ્ધ સ્પષ્ટતા કરી

૬ અધૂરામાં પૂરું પતિત મુનિઓને કારણે સંઘને કંઈક [illegible] લાગ્યો

૭ વળી એવાઓએ પણ પોતાના આચારના સમર્થન માટે કેટલાક જૂના શાસ્ત્રપાઠોનો અર્થ જ મરડી નાખ્યો

૮ પરિણામે પછીના આચાર્યોની ટીકાઓમા એનો રગ ઊતર્યાં વિના રહ્યો નહી

૯ આમ છતા બીજી બાજુ વિશુદ્ધ ધર્મ પણ વહેતો રહ્યો હતો

૧૦ એ ધર્મવિશુદ્ધિને કારણે જૈનમુનિ સાથે માસાહાર કદી સભવે જ નહી એવો દૃઢ વિશ્વાસ હોઈ આપણે એક અર્થને જ ચીપળી રહ્યા

૧૧ બીજી બાજુ આચાર્યોની એવા અર્થની ટીકાઓ હોઈ એ ગૂચ વાડો ઊકેલી શકાય તેવો જ નથી એમ માની એવા પાઠોને ગુપ્ત રાખવાનો જ આપણે આગ્રહ રાખ્યો

૧૨ આમ મૂળ સૂત્રના અર્થાગમમા રહેલ ટોઈ એ ભૂલ ન સુધરે ત્યા સુધી એ પ્રશ્ન હલ કરવાના જે જે પ્રયત્નો થયા એથી એ ગૂચવાડો ઊલટો વધતો જ રહ્યો, કારણ કે અહિસાના–માસ ત્યાગના સમર્થ ન સામે આચાર્યોની ટીકાઓ રજૂ કરવામા આવતી

૧૩ અને જો કોઈ આચાર્યોની ટીકાઓને પ્રમાણભૂત માની સૂઝતા આહારને નામે માસાહારનુ સમર્થન કરતા તો અહિસક સસ્કૃતિ તૂટી પડવાનો ભય ઊભો થતો

૧૪ આથી જ્યા સુધી આ પ્રશ્ન હલ થતો નહોતો ત્યા સુધી એક ભૂલ અનેક ભૂલોને જ મ આપતી તૂટેલી એક કડી બીજી કડીઓને સાધી શકતી નહી એથી કોઈએ માસ શબ્દના અર્થો જ બદલી નાખ્યા કોઈએ શાસ્ત્ર પાઠોમાથી નવા અર્થો ખેચવા માડ્યા તો કોઈએ રજૂઆત જ અવગણી કરી કોઈએ કઈ ગોપવી રાખ્યુ, તો કોઈએ અમુક પાઠને જ અપ્રસ્તુત ગણ્યા પણ એથી એક સાધે ન તેર તૂટે એમ બન્યા કરતુ પરિણામે પડિતોને આપણુ કહેવુ ગળે ઊતરતુ જ નહી.

આમ લિપિ અજ્ઞાનના ઉપરાન્ત લેખન દોષને કારણે ક્ષતિઓ રહી પણ આવી ગરબડો ઊભી થઈ હોય તો તે અસંભવિત નથી લાગતી

૨૦ આમ જ્યાં જે કંઈ બન્યું છે, પરંપરાએ જળવાયું છે તેમ જ આવી બધી ગરબડો ઊભી થવાનાં કારણો, મૂળ આધારો તેમ જ એને અનુરૂપ પુરાવાઓ જ્યાં ત્યાં છૂટક છૂટક વેરાયેલા પડ્યા હોઈ એ બધાને આધારે મૂળ રહસ્ય આજે પણ શોધી શકાય છે

૨૧ એથી આશા રાખું છું કે મેં કરેલા આમિષ પ્રયત્નની ભૂમિકા પર જ જો કોઈ શાસ્ત્રોમાં ખૂટતી કડીઓ મળશે એ ઉમદા ગ્રંથોની પ્રાપ્તિ સાથે આ પ્રશ્નો હલ કરવાની યા વિશેષ સ્પષ્ટતા કરવાની ભરપૂર સામગ્રી મળી રહેશે આથી મારો પ્રયત્ન તો કેવળ દિશા સૂચન કરવા પૂરતો જ છે

૨૨ આમ હોવા છતાં હું ફરી ભારપૂર્વક જણાવું છું કે આ ગૂઢ ભેદનો મૂળ ઇતિહાસ ભુલાઈ જવાથી સૂક્ષ્મ અહિંસા ધર્મની સાથોસાથ પતિત મુનિઓના ઉદ્ધારની વાત જોડાઈ જવાથી મૂળ આચારધર્મ વિરોધી શંકા-કુશંકાઓ તથા ગરબડ ઊભી થઈ ગઈ છે અને એ કારણે આપણે વર્ષો સુધી ભારે કુસ્તી જંગ ખેલે છે પણ છેવટ તો મેચ ડ્રોમાં જ પરિણમી છે કારણ કે બંને પોતપોતાનો જ વિજય શંખ ફૂંકતા હતા જેથી કોઈ કોઈને પરાસ્ત કરી શક્યું નથી એકની પાસે અર્ધ પરંપરાનું શસ્ત્ર હતું ત્યારે બીજા પાસે શાસ્ત્રોનો આધાર હતો પણ જો બંનેએ એક બીજાના દૃષ્ટિબિંદુને સમજવા પ્રયત્ન કર્યો હોત તો આ સમસ્યા આટલી બધી ગૂંચવાઈ જઈ ગહન કોયડો ન બની જાત

પ્રકરણ ૧૬

પંડિતોને નમ્ર વિનંતી

[illegible] ધર્માનંદ કૌશાંબીજી તથા મહાવીર [illegible] ના લેખક શ્રી [illegible] ભગવાન મહાવીર પર [illegible] કરીને [illegible] જૈન ભિક્ષુ પરંપરા [illegible] હતાં [illegible] તથા [illegible] [illegible] પાસે [illegible] [illegible] ઉત્તમ [illegible] [illegible] [illegible] પોતાના [illegible] માનું છે [illegible] [illegible] સાધની [illegible] ભગવાન [illegible] [illegible] તો તેઓ [illegible] ભગવાનને [illegible] ગુજરાતી [illegible] નથી [illegible] છે કે [illegible] [illegible] [illegible] પર એમનું [illegible] જૈન સમાજની [illegible] આપ્યું છે શ્રી ધર્માનંદ કૌશાંબી [illegible] [illegible] તેઓ [illegible] એમના [illegible]

ધ રનારાઓ તે કે વિચારવાનુ ભળી છે એ માટે કેટલાક પ્રશ્નો રજૂ કરુ છુ

(૧) કૌશામ્બીજી ભ બુદ્ધ' પાના ૪ થામા નમે છે કે 'આ શબ્દનો મૂળ અર્થ દાના—C ાર (Noble) એવો હતો જે પાછળથી 'ગુલામ—તાોર એવો થઈ ગયો છે આવા બીજા પણ દાખલા તેમણે પૂરા પાડ્યા છે શબ્દોના અર્થો સમયના વહેણ સાથે આમ બદલાતા જાય છે એવુ મતવ્ય એમણે જાહેર કરેલ ત્યા—ભગવાન મહાવીર માટે વપરાયેલ શબ્દોના એ કાળના અર્થો પર ધ્યાન નહી આપતા— આજના રૂઢ થયેલ અર્થો પર જ ભાર મૂકી ભગવાન મહાવીરને માસાહારી ઠેરવવા એમણે કેમ પ્રયત્ન કર્યો હશે એ એક પ્રશ્ન છે

(૨) વળી એમણે જ તેમના 'બુદ્ધ ધર્મ અને સઘ' પાના ૮૧ મા અશોક લખેલા ધર્મપ્રવાસથી ભાબ્રેના પાસ સ્થવિરોના સબધમા જે ૭–૮ ગાથાઓ ઉતારી છે તેમા જણાવ્યુ છે કે,

> एका दीपे मनुजोरि मनुजा जिन शासनम्
> गतिस्पेव दुद्याति पच थर जनपदि ॥

'તમે સુદ લકા એવા મનોરમ જૈન શાસનની સ્થાપના કરો

આમ અશોક જૈન હોવાનો અને જૈન ધર્મના પ્રચાર માટે જ ભિક્ષુઓ લકામા મોકલ્યાનો સ્પષ્ટ લિખિત પુરાવો હોવા છતા આપણે જાણીએ છીએ કે એ ભિક્ષુઓએ એ બધા દેશોમા બૌદ્ધ ધર્મનો જ પ્રચાર કર્યો હતો ને આજે પણ એ દેશો બૌદ્ધધર્મી છે આમ લખાણના સ્પષ્ટ શબ્દો હોવા છતા પ્રત્યક્ષ પુરાવો જ પ્રબળ પ્રમાણ બને છે તેમ મહાવીર માટે પણ ભલે તે શબ્દો વપરાયા હોય છતા એમનો સદ્દન અહિંસાધર્મ—નિર્મળ આચારવિચાર એટલો પ્રબળ અને તેજસ્વી હતો કે જેના પ્રતાપે વહેતુ થયેલુ એ મગન ઝરણુ અનેક ઝાડીઝાખરા–વનસ્પતિઓ તથા અનેક જગતો વચ્ચેથી પસાર થઈ એક સ્વચ્છ નિર્મળ નદીરૂપે આજ પણ અપાટ વહે છે પર

થાય એ એ યુગમા સહજ હતુ, પણ એથી પાડાના વકિ પખાળીને કામ ન દેવાય

(૫) કોશામ્બીજી ભ બુદ્ધ પાના ૧૪૩મા કહે છે કે દો [illegible] ગુનો કરે તો એને સઘ બહાર ક વામા આવતો જૈનસઘમા પણ સુધરવાની આશા ન રહે ત્યારે તેની જ વ્યવસ્થા છે એમ છતા [illegible] વનણ રાખી ગુરુઓએ એનાઓને સુધાર્યા તો બીચારા ગુરુઓ જ નિંદાયા ગોળ-ખોળને એક કરી નાખ્યો

(૬) મહાત્મા ગાધીજી કહેતા કે એક સપ્રદાયની ગમે તેવી વિદ્વાન વ્યક્તિ પણ અન્ય સપ્રદાયના રહસ્યને જ પામી શકતી નથી એ માટે તો એણે એ સપ્રદાયના ધર્માચાર્યો પાસે બેસીને જ એનુ રહસ્ય જાણવુ જોઈએ નહિ તો એ ઊધુ જ વેતરી નાખે અહી પણ તેવુ જ થયુ છે

(૭) ભગવાન મહાવીરને ૬ માસથી લોહીના ઝાડા હતા શરીર છેક જ નખાઈ ગયુ હતુ એવી સ્થિતિમા માસ પચે ખરુ ? અને તે પણ વાસી ? જૈનઆચાર પ્રમાણે વાસી વસ્તુ ખપે જ નહિ સમજાય છે કે પડિતોને ત્યાર ગ્રૅજ્યુએટની વ્યવસ્થા માની લીધી હશે એથી જે માટે તો બીજોરુ જ ઉત્તમ ઔષધ છે એ સામાન્ય માનવી પણ સમજી શકે છે જેથી પડિતોએ જો [illegible] વિચાર કર્યો હોત તો એ માસ અર્થ કરાત નહિ

(૮) ધમાનદ કોસાબીજી બુદ્ધલીલાસારસગ્રહ પાના ૩૮૦ના લખે છે કે 'ભિક્ષુમાનાદ ને ચાતુર્માસમા ભ બુદ્ધ ભય [illegible] વેના થવાથી એમણે નિશ્ચય [illegible] કે મારા આયુષ્યમા મારે જીવન કેટલાક દિવસો વધા ના જોઈએ, કા૨ણ કે ભિક્ષુસઘને જોયા વિના મારુ પરિનિર્વાણ થાય એ ઠીક નથી

આમ ભગવાન બુદ્ધમા ભિક્ષુસઘ પ્રત્યે કઈક રાગદૃષ્ટિ હતી અને તેથી જીવનનો મોહ પણ હતો એ સહેજે કલ્પી શકાય છે

જ્યારે મહાવીર વીતરાગ હતા તેથી તો એમને સંઘ પ્રત્યે મોહ કે નહોતો દેહ પ્રત્યે મોહ—એ નીચેના પ્રસંગો ઉપરથી જાડી બુદ્ધિનો માણસ પણ સમજી શકે છે

(અ) અંતકાળે ઇન્દ્રે ભગવાનને પ્રાર્થના કરી કે હે ભગવન્! આપ થોડી ક્ષણોનું આયુષ્ય વધારો તો આપના નક્ષત્રને સ્પર્શતા ભસ્મગ્રહને કારણે આપના સંતાનિયા સુખી થશે પણ જેમણે મોહનો જ નાશ કર્યો હતો એવા ભગવાને એનો ઇનકાર કર્યો એટલું જ નહિ—

स्वाम्यथा चन काप्यायु शक्र सन्धातुमीश्वर
विदन्नपि वदस्यत्र किं तीर्थप्रेम मोहित (त्रि श पर्व
૧૦ સ ૧૩ શ્લો ૨૦૨)

ઇન્દ્રના સંપ્રદાય-મોહની પણ ઊલટી ટીકા કરી

(બ) તેમ જ એક વાર ભગવાન મહાવીર ૧૫૦૦ શિષ્યો સાથે સિંધુ દેશમાં જતા હતા ત્યારે વચમાં ભયંકર રણ આવ્યું વાટ લાંબી હતી. જેથી મુનિઓ ક્ષુધાપીડિત બન્યા હતા અચાનક ત્યારે વચમાં તલના ગાડાઓ પસાર થઈ રહ્યા હતા કોઈ માલિકોએ તલ વાપરવાની ઇચ્છા બતાવી વળી તલ પણ નિર્જીવ હતા પણ ભગવાને વિચાર્યું કે જો આજે રજા આપીશ તો પછી ભવિષ્યમાં સજીવ-નિર્જીવનો વિવેક જ નહિ રહે જેથી પરમ કારુણિક હોવા છતા કડક કઠોર થઈ એમણે એ લેવાનો જ ઇનકાર કર્યો કારણ કે સિદ્ધાંતની રક્ષા અર્થે [illegible] કે અપવાદિક છૂટમાં એ માનતા જ નહોતા

ક્ષુધા તો સહન થઈ શકે પણ મુનિઓ હવે તરસે મરતા હતા જેથી એ ચાલવા પણ અશક્ત બન્યા હતા ત્યાં અચાનક એ અચિત (નિર્જીવ) પાણીનું સરોવર આવ્યું બધાએ એ પાણી પીવાની અનુમતિ માગી પણ ભગવાને કહ્યું કે 'ભિક્ષામાં મળેલા જ અન્નપાણી આપણાથી લઈ શકાય' આમ જો એક વાર પાણીની રજા મળે તો

પરિણામે જાતે જ ભિક્ષા લેવાનું એક નવું પ્રકરણ ઊઘડતાં પરિગ્રહ ની લાલસા ઊભી થશે ને તેથી અપરિગ્રહી જીવનનો આદર્શ જ તૂટી પડશે આથી એમણે મુનિઓને વીર બનવા કહ્યું (ભગવતી શતક ૧૩, ઉદ્દેશ ૬)

ઘટનાકાને અંતે તરસથી મૃત્યુ નજીક આવ્યું જાણી ઘણા મુનિઓએ અનશન આદર્યું ને એ સ્વર્ગગમન કરી ગયા કહેવામાં આવે છે કે ફક્ત ત્રીજા ભાગની સંખ્યા સાથે જ મહાવીર એ રણમાંથી બહાર આવ્યા હતા આમ જેમને સંઘ કે જીવન પ્રત્યે મોહ નહોતો એવા પુરુષની હૃદયભાવનાને અને ગગનચુંબી ઊંચાઈને સમજવા આપણે ખૂબ જ વામણા પુરવાર થતા છીએ નહીં તો શિષ્ય મોહ અને જીવનની લાલસાને કારણે આયુષ્ય વધારવાની ઇચ્છા ધરાવનાર બુદ્ધને ધ્યાનમાં રાખીને તેમ જ આનાપાનને વિશ્વાસ ગણી કેવળ પોતાની જ સલામતીનો વિચાર કરનારી વ્યવહારુ બુદ્ધિને પ્રાધાન્ય આપીને પંડિતોએ જે રીતે બંનેને એક કાટલે તોળી ગોળ-ખોળ એક કરી નાખ્યો છે એવું બનવા જ ન પામત

પંડિતો જો એમના બન્નેના માનસનો આ ભેદ એ સમજી શક્યા હોત તો પોતાનો જીવ બચાવવા ખાતર મહાવીર માંસાહાર કરે એ વાત જ એમને વિસંગત લાગી હોત

પણ એથી મહાવીરને તો કશી જ હાનિ નથી પહોંચી એ તો નિર્વાણ પદ પામી ચૂક્યા છે પણ એમના વિશે આવું લખીને પંડિતો પોતે ક્યાં ઊભા છે એનું માપ એમણે પોતે જ આપ્યું અને સમજુ જગત સમક્ષ રજૂ કરી દીધું છે

(૯) "વૈશાલીનો સિંહ સેનાપતિ નિર્ગ્રંથોનો ઉપાસક હતો પાછળથી એ બુદ્ધનો ઉપાસક બન્યો હતો તેણે ભગવાન બુદ્ધને અને ભિક્ષુ સંઘને ભોજન માટે આમંત્રણ આપ્યું નિર્ગ્રંથોને આ વાત ગમી નહીં. તેમણે વાત ફેલાવી કે સિંહે મોટું પશુ મારીને બુદ્ધને ભિક્ષાની

આપી સિંહે આ જાણ્યુ ત્યારે કહ્યુ કે બુદ્ધની નાનેથી કેલામા નિર્ગ્રંથોને આનંદ આવે છે હુ ભિક્ષુઓની માટે જાણી જોઈને પ્રાણીની હિંસા કરુ એ અસંભવનીય છે (ભ બુદ્ધ પાનુ ૨૫૪) ભગવાન પાસે આવો પ્રશ્ન આવતા એમણે પણ કહ્યુ કે, "આ આરોપ તદ્દન ખોટો છે આપણે પોતાને માટે મારેલુ પ્રાણી આપણે જોઈએ સાંભળીએ કે તેવી શંકા આવે તો તે અન્ન નિષિદ્ધ છે" (ભ બુદ્ધ પાનુ ૨૫૪)

પણ બીજી બાજુ ઉગ્ર ગૃહપતિ ભગવાન બુદ્ધને આમંત્રણ આપે છે ત્યારે એ કહે છે કે હે ભન્ત! ઉત્તમ ડુક્કરનુ સારી રીતે સીઝીને તૈયાર કરેલુ આ માંસ છે તે મારી ઉપર કૃપા કરીને ભગવાને લેવુ ભગવાને કૃપા કરીને તે માંસ ખાધુ" (ભ. બુદ્ધ પાનુ ૨૪[illegible])

ાગરમા જ અને રેવતી નામની ગૃહસ્થ પત્નીએ
ા ફેળો સકમાર ભીને તૈયાર કર્યા છે એનુ માટે
ાુ તેના ઘરમા માળાર નામના વાયુની નિવૃત્તિ
ા વિરોષથી ભાવિત એવો બીજોરાના ફળનો પાક
ા'

મણુ નિર્ગ્રંથ પર પરામા દાખલ થ ઈ મદ્ય-માસ-સુરાનો
ાે બુદ્ધને-એ દયા-કરુણાના અવતારને-પણ શાથી
શુ સ્વાદ લાગ્યો હતો કે જેથી એમણે ઉગ્ર ગૃહપતિને
ન્ય પ્રસ ગે પણ એ જ વાપર્યુ હતુ ? અને એમને તથા
ામ તણુ આપ્યુ હો ઈ એમના નિમિત્તે જ એવુ ભોજન
ા ? આ કોઈ અણધાર્યા ઘરે આવી પહોચી ભિક્ષા
થી એમને જે મ ઈ ભોજન કે માસ મળતુ હતુ એ
ભેશુ સવના માટે જ બનતુ હતુ એ સામાન્ય માનવ
કે તેવી વાત કે બુદ્ધ પણ શુ એ ન જાણતા હોય?
માટે જ હિંસા થતી હો ઈ જેમા એમ ઘેમને ખાતર
મુમાનો નિષેધ કરેનો એમનો મન હ કરતી કઈ જ
? આવા આવા અનેક પ્રશ્નો ઉદ્ભવી શકે છે જે
ટીણુપત લગા નાગ છે એથી આવા પ્રમ ા ગાત્યા
મેથી સત્યનુ કયુ ખૂન થઈ જવાનુ હતુ ?
નની સાધના સત્ય ની પ્રાપ્તિ અને હોઈ સત્ય એ વિશ્વ
ત્ર બને છે આથી જ્યારે આજનુ ભારત માસાહાર
સા તરફ વળતા લા ગુ છે ત્યારે બુદ્ધના જીવનનો માસા
ાને માટે એક પ્રબળ આધાર બની જશે અને જો
થી આ માન્યતાને વેગ મળશે તો એ બુદ્ધને નામે કઈક
ાઓનો ઘાણુ નીકળી જશે આ જે બુદ્ધનો કરુણાનો
ા છે કે એના સત્ય સશોધનની અપેક્ષા એ બાબતનું
ુ હોત તો જનતાનુ વિશેષ કલ્યાણ થાત અને જ્યા

તિથ્ય કરી તેમને સંતોષપૂર્વક જમાડયા ' (બુદ્ધલીલાસારસંગ્રહ પાનું ૨૦૬-૭)

ભગવાન બુદ્ધના પોતાના એકરારથી માંડી ધર્માનંદ કોશાંબીજી સુધીનાઓએ એકરાર કર્યો છે અને જગત પણ જાણે છે કે જૈન ભિક્ષુઓ સદા ભિક્ષાવૃત્તિ પર જ નભે છે કદી પણ કોઈનું આમંત્રણ સ્વીકારી ગૃહસ્થને ત્યાં જમવા જતા નથી.

પણ મિત્ર થોની નિં ા કરવાની લેશમાં એવી વાતોના ઘડવૈયાઓને એટલું પણ ભાન નથી રહ્યું કે એથી પોતાની જ નિંદા થશે મશુ બૌદ્ધ ભિક્ષુઓના આચાર પરથી જૈન મુનિઓની પણ તેવી જ વાતો બનાવી કાઢી

આપણે આવી વાતોના તથ્યાતથ્યમાં કે ચર્ચામાં ઊતરવા નથી માગતા પણ આપણે તો એટલું જ કહેવાનું છે કે સાંપ્રદાયિક રાગદૃષ્ટિથી લખાયેલી આવી વાતો ભલે પછી એ જૈનોની હોય, બૌદ્ધોની હોય કે વૈદિકોની હોય—એ સત્યસંશોધનનો આધાર ન બનાવી શકાય

(૧૧) બાકી ચુંદ લુહારને ત્યાં બુદ્ધે જે સુકરમદ્દવ' વાપર્યું એનો અર્થ ડુક્કરનું માંસ કરી ઉપરાંત બુદ્ધઘોષાચાર્ય એક જાતનું પક્વાન પણ આપે છે એની નોંધ કોશાંબીજીએ લીધી છે (ભ બુદ્ધ પાનું ૨૪૮) જ્યારે પૂર્વાપર સંબંધ વિચાર્યા વિના અને ભગવતી ના એક માત્ર ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિજીએ કરેલા અર્થ આપ્યા વિના મહાવીર માટે કેવળ માંસનો એકપક્ષી અર્થનો જ આગ્રહ કોશાંબીજીએ શા માટે રાખ્યો હશે? આ ન્યાયોચિત પગલું કહેવાય? આનું નામ સત્યનું સંશોધન? એ વાચકો જ વિચારી લે અભયદેવસૂરિજીએ આપેલા શબ્દો આ પ્રમાણે છે ભગવાન મહાવીર પોતાના શિષ્યને કહે છે કે

तत्र रेवत्याभिधानया गृहपतिपत्न्या मदर्थं द्वे कूष्माण्डफले शरीरे उपस्कृते न च ताभ्यां प्रयोजनं [illegible] अभिधानस्य वायोर्निवृत्तिकारकं कुक्कुट [illegible]

અર્થાત્ 'તું નગરમાં જા અને રેવતી નામની ગૃહસ્થપત્નીએ મારે માટે બે કોળાના ફળો સમારીને તૈયાર કર્યાં છે એનું મારે પ્રયોજન નથી. પરંતુ તેના ઘરમાં માર્જાર નામના વાયુની નિવૃત્તિ કરનારી વનસ્પતિ વિશેષથી ભાવિત એવા બીજોરાના ફળો પાક કે તે તું લઈ આવ'

જે બુદ્ધે શ્રમણ નિર્ગ્રંથ પરંપરામાં દાખલ થઈ મદ્ય-માંસ-સુરાનો ત્યાગ કર્યો હતો એ બુદ્ધને-એ મહાકરુણાના અવતારને-પાપથી ડુક્કરના માંસનો શું સ્વાદ લાગ્યો હતો કે જેથી એમણે ઉગ્ર ગૃહપતિને ત્યાં તેમ જ અન્ય પ્રસંગે પણ એ જ વાપર્યું હતું? અને એમને તથા ભિક્ષુસંઘને આમંત્રણ આપ્યું હોઈ એમના નિમિત્તે જ એનું ભોજન પણ રંધાયું હોય? આ કોઈ અણધાર્યાં ઘેર આવી પરોણાને નિ- મિત્તોની વાત નથી. એમને જે કંઈ ભોજન કે માંસ મળતું હતું એ

તિથ્ય કરી તેમને સંતોષપૂર્વક જમાડ્યા ' (બુદ્ધલીલાસારસંગ્રહ પાનું ૨૦૬-૭)

ભગવાન બુદ્ધના પોતાના એકરારથી માંડી ધર્માનંદ કોશાંબીજી સુધીનાઓએ એકરાર કર્યો છે અને જગત પણ જાણે છે કે **જૈન ભિક્ષુઓ સદા ભિક્ષાવૃત્તિ પર જ નભે છે કદી પણ કોઈનું આમંત્રણ સ્વીકારી ગૃહસ્થને ત્યાં જમવા જતા નથી**

પણ જૈનોની નિંદા કરવાની હોંશમાં એવી વાતોના ઘડવૈયાઓને એટલું પણ ભાન નથી રહ્યું કે એથી પોતાની જ નિંદા થશે પણ બૌદ્ધ ભિક્ષુઓના આચાર પરથી જૈન મુનિઓની પણ તેવી જ વાતો બનાવી મારી

આપણે આવી વાતોના તથ્યાતથ્યમાં કે ચર્ચામાં ઊતરવા નથી માગતા પણ આપણું તો એટલું જ કહેવાનું છે કે સાંપ્રદાયિક રાગદૃષ્ટિથી લખાયેલી આવી વાતો ભલે પછી એ જૈનોની હોય બૌદ્ધોની હોય કે વૈદિકોની હોય—એ સત્યસંશોધનનો આધાર ન બનાવી શકાય

(૧૧) આ ચુન્દ લુહારને ત્યાં બુદ્ધે જે સૂકરમદ્દવ વાપર્યું એનો અર્થ ડુક્કરનું માંસ કરવા ઉપરાંત બુદ્ધઘોષાચાર્યે એક જાતનું પકવાન્ન પણ આપે છે એની નોંધ કોસાંબીજીએ લીધી છે (ભ. બુદ્ધ, પાનું ૨૪૮) જ્યારે પૂર્વાપર સંબંધ વિચાર્યા વિના આ 'ભગવતીજી'ના એક માત્ર ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિજીએ કરેલો અર્થ આપ્યા વિના મહાવીર માટે કેવળ માંસના એકપક્ષી અર્થનો જ આગ્રહ કોશાંબીજીએ શા માટે રાખ્યો હશે? આ ન્યાયોચિત પગલું કહેવાય? આનું નામ સત્યનું સંશોધન? એ વાચકો જ વિચારી લે. અભયદેવસૂરિજીએ આપેલા શબ્દો આ પ્રમાણે છે. ભગવાન મહાવીર પોતાના શિષ્યને કહે છે કે

तत्र रेवत्याभिधानया गृहपतिपत्न्या मदर्थं द्वे कूष्माण्डफले शरीरे उपस्कृते न च ताभ्यां प्रयोजनं तथाऽन्यदस्ति तद्गृहे परिवासितं मार्जाराभिधानस्य वायोर्निवृत्तिकारकं कुक्कुटमांसकं बीजपूरकं कटाहमित्यर्थः ।

અર્થાત્ 'તુ નગરમાં જા અને રેવતી નામની ગૃહસ્થ પત્નીએ મારે માટે બે કોળાના ફળો સરસ કરીને તૈયાર કર્યાં છે એનું મારે પ્રયોજન નથી પરંતુ તેના ઘરમાં માર્જાર નામના વાયુની નિવૃત્તિ કરવાવાળી વનસ્પતિ વિશેષથી ભાવિત એવો બીજોરાના ફળનો પાક છે તે તું લઈ આવ'

જે બુદ્ધ શ્રમણ નિર્ગ્રંથ પરંપરામાં દાખલ થઈ મદ્ય-માંસ-મધુનો ત્યાગ કર્યો હતો એ બુદ્ધને—એ દયા-કરુણાના અવતારને—માંસાહારથી સૂકરના માંસનો શું સ્વાદ લાગ્યો હતો કે જેથી એમણે ઉગ્ર ગૃહપતિને ત્યાં તેમ જ અન્ય પ્રસંગે પણ એ જ વાપર્યું હતું? અને એમને તથા ભિક્ષુસંઘને આમંત્રણ આપ્યું હોઈ એમના નિમિત્તે જ એવું ભોજન નહીં રંધાતું હોય? આ કોઈ અણધાર્યા ઘેર આવી પહોંચીને ભિક્ષા લેવાની વાત નથી એટલે જે કંઈ ભોજન કે માંસ બનતું હતું એ એમના અને ભિક્ષુસંઘના માટે જ બનતું હતું એ સામાન્ય માનવ પણ સમજી શકે તેવી વાત છે બુદ્ધ પણ શું એ નહીં જાણતા હોય? અને ખાવાને માટે જ હિંસા થતી હોઈ જેમણે એક ઘેટાને ખાતર જીવનને હોમી મૂકવાનો વિચાર કર્યો એમને મન સૂકરની કંઈ જ કિંમત નહોતી? આવા આવા અનેક પ્રશ્નો ઉદ્ભવી શકે છે જે બુદ્ધના જીવનને હીણપત લગાડનારા છે એથી આવા પ્રસંગો ટાળ્યા જ હોત તો એથી સત્યનું કશું ખૂન થઈ જવાનું હતું?

ધર્મો માનવની સાધના સત્યની પ્રાપ્તિ અને કોઈ સત્ય એ વિશ્વ કલ્યાણકારી તત્ત્વ બને છે આથી જ્યારે આજનું ભારત માંસાહાર અને પ્રાણી હિંસા તરફ વળવા લાગ્યું છે ત્યારે બુદ્ધના જીવનનો માંસાહાર એવા લોકોને માટે એક પ્રબળ આધાર બની જશે અને તે ભવિષ્યમાં આથી આ માન્યતાને વેગ મળશે તો એ બુદ્ધને નામે કંઈ નિર્દોષ પશુપક્ષીઓનો ઘાણ નીકળી જશે આ છે બુદ્ધનો કરુણાનો સંદેશ! ખરેખર છે કે એવા સત્ય સંશોધનની અપેક્ષા જે આમજનનું અજ્ઞાન જ રહ્યું હોત તો જનતાનું વિશેષ કલ્યાણ થાત અને જ્યાં

कल्याण छे त्यां ज सत्य छे अने जे बीजाने पीडाकारी छे ते असत्य छे

यत्प्राणि पीडाकर तद सत्य, यल्लोक हित मत्यन्त तत् सत्यमिति मे मति

आम जो तथ्य शुं अने सत्य शुं एनो विवेक करवामां आव्यो होत तो सत्य सशोधनने नामे सत्यनुं ज खनिखनन थाई रह्युं छे ए ध्यानमां आवत

वास्तविक घटना तथ्य कहेवाय अने जे प्रिय होय पथ्य होय, बीजाने कल्याणकारी होय ते सत्य कहेवाय काणाने काणो कहेवो ए तथ्य कहेनार पण एथी कड्ड-द्वेषनी होळी सळगे तो एथी ए असत्य बनी जाय छे तेम कोई सत-पुरुषना जीवनमां घणी खामीओ होय पण तेना जीवनने पूज्य बनावी एनी पूजा भक्तिथी घणानुं कल्याण थतुं होय तो ए अतथ्य होवा छतां पण सत्य बनी जाय छे आम सत्य संशोधनने नामे तथ्य शुं अतथ्य शुं सत्य शुं अने असत्य शुं एनो विवेक नहीं करवाने कारणे भनभना पडितो पग भूरो आ शं लीखथी जगतनुं भारे अहित करी जाय छे

(१२) तपस्या एक वस्तु छे अनुभव बीजी वस्तु छे तपस्या थी धर्म अने सत्यनुं भजन थई शके छे तेम ख न पण थई शके छे पण मानव जिमा मुक्त प्रगटे छे तेम ज एने अनुभव थाय छे त्यारे ए तपस्या ने पडतो मूकी हृदयने ज अनुसरे छे भगवान बुद्ध रात्रिभोजन करता महावीरना रात्रिभोजन त्यागनो एमणे हिंसा-अहिंसानी दृष्टिए विरोध पण कर्यो हश पण ज्यारे एमने पोताने अनुभव थयो त्यारे एमणे पोते ज रात्रिभोजननो त्याग कर्यो हतो भगवान कहे छे के 'हे भिक्षुओ! मे रात्रि भोजन छोडी दीधुं छे अने तेथी मारा शरीरमां व्याधि ओछो थयो छे मारुं जाड्य घटयुं छे मारी शक्ति वधी छे अने मारा चित्तने स्वास्थ्य मळ्युं छे माटे हे भिक्षुओ! तमे पण तेम ज वर्तजो (भ बुद्ध, पानुं २६७)

(१४) धर्मानंद कौशाम्बीजी पण बुद्धनी जेम जैन तपश्चर्यानो

ભારે વિરોધ કરતા એના પર પ્રહારો કરવામાં એ પ્રસિદ્ધ હતા પણ જ્યારે એમને આ જીવનનો કટાક્ષ આવ્યો ત્યારે જૈન ધર્મમાં સૂચવેલી મૃત્યુ પર્યંતના અનશનની જ તપશ્ચર્યા શરૂ કરી ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યાથી દેહાધ્યાસ મોળો પડે છે તેમ પોતાના જાત અનુભવથી તપનું મહત્ત્વ વધારનારા મહાત્મા ગાંધીએ એક વાર એમને એમાંથી પાછા વાળ્યા હતા પણ એમાં જ એમને શાંતિનો અનુભવ થતો હોઈ છેવટે બીજી વાર ગાંધીજીની આનાકાની મેળવીને એ દ્વારા જ એમણે પોતાનો જીવનદીપ બુઝાવી નાખ્યો હતો

આમ સૂત્ર અને અનુભવ પછી ભ બુદ્ધ અને કૌશામ્બીજીએ જેમ જૈન આચરો અપનાવી લીધા હતા તેમ જો શાંત ચિત્તે એમને માંસાહાર પ્રકરણ પર ફરી વિચાર કરવાની અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ હોત તો એ માંસાહાર વિષે પણ પોતાના વિચારો કદાચ બદલી નાખત પણ ચર્ચા-પ્રતિચર્ચાના તુમુલ ઘર્ષણોમાં એ એવા અટવાઈ ગયા હતા કે એમને ન એવી અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ ન કોઈએ એમને એ વાત ગળે ઊતરાવી કારણ કે ઉંડે તો તેમને જૈન ધર્મ પ્રત્યે અત્યંત પ્રેમ અને માન હતું તેમ તેમણે જ એ પુસ્તકના પાના ૨૫૨ મા જણાવેલું છે એટલું જ નહી એ એમ પણ માનતા કે ભગવાન પાર્શ્વનાથમાંથી જ મહાવીર અને બુદ્ધની બે ધારાઓ વહેતી થઈ છે એ અંગે એમણે ભ પાર્શ્વનાથનો ચાતુર્યામ ધર્મ લખી પોતાના વિચારો સ્પષ્ટ કર્યા છે અને એ રીતે બૌદ્ધ ધર્મ પર જૈન ધર્મની ઉપકારકતા બતાવી એ દ્વારા જૈન ધર્મનું જ ગૌરવ ગાયું છે (ભ બુદ્ધ પ્રસ્તાવના પાનું ૧૪)

આ કારણે કહી શકાય છે કે એમને કાં તો મિસલીડ (Mis lead) કરવામાં આવ્યા હોય કાં તો અર્થો જ ખોટા આપવામાં આવ્યા હોય નહિ તો ભગવાન બુદ્ધના પોતાના એકરાર પછી જૈન ભિક્ષુઓને માંસાહારી ઠેરવવાની ઉતાવળ ન જ કરત આશા છે કે એમના અનુયાયી પંડિતો આ પ્રશ્ન પર ફરી વિચારણા કરશે

ઉપસંહાર

આજે તો આપણે વૈજ્ઞાનિક સંશોધનોને કારણે પૂર્ણ વૈભવ અને એશઆરામની સુખભરી સગવડોથી મહેલાતોમાં માણી રહ્યા છીએ અને અમનચમન ઉડાવીએ છીએ. નથી આપણને ખાનપાનની કોઈ તંગી કે નથી પથારી પાગરણની કોઈ મુશ્કેલી કે નથી પ્રવાસયાત્રાની કોઈ હાડમારી. ઉપરથી સેંકડો દાસદાસીઓ હાજરાહજૂર બની ઊભા પગે સેવા કરવા તૈયાર રહે છે અને જે ઇચ્છીએ છીએ તે હાજર કરે છે. પાણી માગતા દૂધ આવે છે ને રેટના માગના મેવામીઠાઈ હાજર થાય છે. તંગીક અને દુઃખ શું એ શબ્દ જ આજે ભુલાયો છે એમ કહીએ તોય ખોટું નથી. અને એને જ આજે ગામેગામ હજારો લાખોના ખર્ચે અનાથહિતૈષી ઊજમણા, ઉપધાન, પ્રતિષ્ઠાઓ અને પૂજા સાનનાઓના ભવ્ય મહોત્સવો ઊજવાઈ રહ્યા છે. દેશમાં આજે પૂર્ણ શાંતિ છે. વિહાર માર્ગો સલામત છે. દેશમાં બળવા કે સંગ્રામનું નામ નથી. વેર ઝેર દુનિયા સાથે સંપર્ક રાખી શકાય છે અને ઇચ્છીએ તેવી રીતે જીવી શકાય છે. ઉપરથી જ્યાં જ્યાં જઈએ છીએ ત્યાં ત્યાં ધર્મના હોય કે પરાયા સહુ કોઈ આપણને માન–સન્માન અને આ ગૌરવથી વધાવી લઈ આપણને ઘેરી વળે છે.

આપત્તિઓની ચડતી ભરતી

પણ એ યુગ તો અંધકારનો હતો. મહાનિશીથ સૂત્ર જેનો શબ્દાર્થ પણ એ ઘોર અંધકાર જ થાય છે, એમાં એ યુગનું હૂબહૂ ચિત્ર જોવા મળે છે ત્યારે શક–હૂણ, સેકિટ્રયન, પાર્થિયન તથા ગ્રીક

વગેરે આક્રમણકારોથી દેશ પર આફતો પર આફત ઊતરતી હતી. ઉપરથી સિકંદર સેલ્યુકસ તથા મગધના આન્તરવિગ્રહોથી પ્રજા હેરાન પરેશાન બની ગઈ હતી. આથી "લોકો પોતપોતાની ચીજો લઈને નાહુનોમાં કે ઘરો ચાલીને આમતેમ ભાગતા ભાગતા. આવી પરિસ્થિતિમાં ભિક્ષુઓને ભિક્ષા પણ મળતી નહીં" (ભ. બુદ્ધ, પાનું ૩૧૧) જોકે પરદેશી ધાડાંઓને હાંકી કાઢવા ઠીક ઠીક પ્રયત્નો થતા રહેતા હતા પણ એમને તગડે ત્યાં ફરી ટોળીઓ ઊતરી આવતી. એવો એ આક્રમણનો કાળ હતો. રસ્તાઓ સહિસલામત નહોતા. ખેડૂતો ભયભીત હતા. થોડુંઘણું એ વાવતા તો તેનો પાક એ આક્રમણખોર લુંટારાઓ લઈ જતા. ઉપરથી અનાવૃષ્ટિ, મારફાડ અને લૂંટફાટને કારણે દેશ ભરમાં થઈ રહ્યો હતો. ઉપરાઉપરી દુકાળો ઊતર્યા કરતા હતા. પરિણામે માનવ માનવ મટી દાનવ બની જતો. લૂંટ, ચોરી કે મારફાડ કરીને પણ પેટ ભરવા એ ટાણાં મારતો. ઝાડ, વનસ્પતિ, પશુ-પંખી કે માણસ મુડદાને પણ એ છોડતો નહીં. આમ જ્યાં જીવન ટકાવવું જ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું હતું ત્યાં ધર્મ કે આચારવિધિઓની તો વાત જ શી કરવાની હોય? એની ઉપેક્ષા કરનાર ત્યારે હિંસાના વૈદિયા જ ગણાતા હશે. કારણ કે ભૂખ્યું પેટ ધર્મને પણ સ્વાહા કરી જાય છે.

આવી કઠિન પરિસ્થિતિમાં ધર્મ અને શાસ્ત્રોને બચાવી લેવા શરીરને સલામત રાખવાની પહેલી જરૂર હતી. આ કારણે એ કાળના એવા મુનિઓના આચાર અને કંઈક હાનિઓ આવતી હોય તો એમનો શો દોષ કાઢી શકાય? **એથી એમની ટીકા નહીં, પણ એમને માટે તો આંસુ જ વહાવવાનાં હોય.** એથી જેઓ આજની દૃષ્ટિએ એમને માપી એમનામાં દોષ જોવાનો પ્રયત્ન કરે છે એવા જ લોકો માટે શું કહેવું? પથારીમાંથી ઊઠતાં વેંત જ જેમની પાસે ચાહ-દૂધ અને પાંઉ બિસ્કિટ હાજર થાય છે એ એમની વેદના કે એ કાળની પરિસ્થિતિ ક્યાંથી સમજી શકે? કારણ કે ભરેલું

પેટ ભૂખ્યાની વેદના સમજી શકતું જ નથી

અને એ વેદના અધૂરી હોય તેમ પછીના કાળમાં પણ સંઘે એક યા બીજા પ્રકારની એવી વેદનાઓ કંઈ ઓછી નથી ભોગવી ક્યારેક દેશનિકાલ થવું પડ્યું, તો ક્યારેક અન્ય સમાજોના જુલમનો ભોગ બનવું પડ્યું એથી ક્યારેક ટકવા માટે અન્ય સમાજોની જનોઈ હવનહોમ તથા લગ્નજોગના ફેરા જેવી વિધિઓ પણ અપનાવવી પડી છે તો ક્યારેક જૈન મંદિરોની રક્ષા કાજે રાવવિધિઓ પણ મંદિરમાં દાખલ કરવી પડી છે અનેકવાર સેંકડો હજારોની સંખ્યામાં મુનિઓ-ગૃહસ્થોની કતલ પણ થયેલી છે જેની કરુણ બનાવની કહાનીઓ આજ પણ ચિત્રરૂપે ભીંતો પર આલેખાયેલી નજરે પડે છે કેટલીક વાર તો શ્રાવકોને જીવતા પણ સળગાવી દેવામાં આવ્યા છે અને મંદિર તોડવાનો તો કોઈ પાર જ નથી રહ્યો

જુલમની પરાકાષ્ઠા

આટલું અધૂરું હોય તેમ અંતરકલહમાં સંઘ છિન્નભિન્ન થઈ રહ્યો હતો ત્યારે ધર્મચુસ્ત ગણાતા કેટલાક જૈન ધનિકો અને વ્યાપારી-ઓ ગુંડાઓનું કામ કરી ભિક્ષુ સંઘને મિટાવવાનું કામ કરી રહ્યા હતા અત્યંત ભક્તિભાવ બતાવી ભિક્ષાર્થે આવેલા નગરોમાં પધારવાનું આમંત્રણ આપી અને પછી પોતાના વહાણોમાં પગલાં કરવાનો આગ્રહ કરી એ કેવળ સાધુઓને જ નહીં સાધ્વીઓને પણ ત્યાં તેડી જતા અને પછી વહાણમાં દાખલ થયે તરત જ એ હાંકી મૂકી અરબસ્તાન વગેરે દેશોમાં એમને વેચી દેતા જૂની ઓળખાણ પરથી એક ગુજરાતી વેપારીએ આવા ગુલામ બનેલા એક સાધુને છોડાવી દેશમાં પાછો મોકલ્યો હતો જેણે ફરી મુનિવેશ ધારણ કર્યા બાદ એ ગુંડાઓને ઉઘાડા પાડ્યા હતા પણ તે પહેલાં એમણે કેટલા સાધુ-સાધ્વીઓને વેચી માર્યાં હશે એ કોણ જાણે છે? (પ્રાચીન કથા સંગ્રહ'માંથી) માંસાહારી દેશોમાં જીવનભર ગુલામ બનેલા એ સાધુઓ અને જંગલી-ઓની પત્નીઓ બનેલી એ સાધ્વીઓએ જે દુઃખો ત્રાસ અને

જુદમાં સર્જન કર્યાં હશે એની કલ્પના જ હૈયાને રડાવી મૂકે છે, ત્યારે ઉપર કરતા છ નૈકિટ્રૂ૫ મા નીચે મોક્ષ સેટમા પડેના આપણે માણુસો 'આમ ન ×રે ને તેમ ન કરે' ની છિદ્રશુકીભરી સમાલોચના ગીએ છીએ ત્યારે એમ જ કહેવું પડે છે કે મિથ્યાભિમાની કઠોર હૈયું જ એવું દાપણું ડોળવાની હિંમત કરી શકે

---

૧ ટીપ્પણ આ નિબંધ છપાતો હતો ત્યારે જૈન આગમ સાહિત્યમાં ભારતીય સમાજ નામનો નિબંધ લખી પી એચ ડી થયેના શ્રી જગદીશચંદ્ર જૈનનો ૬૦૦ પાનાનો એ ગ્રંથગ્રંથ થયેનો નિબંધ શ્રી કસ્તુરમલ બાંઠિયાજી સાહેબે મારા આ નિબંધમાં કંઈક ઉપયોગી થઈ શકશે એ હેતુથી વાંચવા મોકલી આપ્યો એમાં એ સમયમાં લખાયેલા છેદસૂત્રાદિ ગ્રંથો એની ટીકાઓ ભાષ્યો તથા ચૂર્ણિઓના ગહન અધ્યયન પછી શ્રી જૈને એ સમયના જૈન મુનિઓની હાડમારીઓ તથા વેઠવા પડેલા ત્રાસો અંગે આધારો આપી અનેક પાના રોક્યા છે જે વાંચીને આજ પણ રૂવાં ઊભા થઈ જાય છે એઓશ્રી લખે છે કે

વિહારમા ઘોર અટવીઓ આવતી રસ્તો જડે નહીં માણસ કોઈ મળે નહીં જેથી વાર નર ઘા ઘિવાર એમને ફાડી ખાતા હાથીઓ પણ કયારેક રસ્તો રોકી ઊભા રહેતા આથી કો વાર સાર્થવાહોની સાથે વિહાર કરવાની સવ ગોઠવણ કરી દેતા પણ ત્યારે સાર્થવાહોની ઇચ્છા પ્રમાણે જ ચાલવું પડતું અનાજની તંગીમા કંદમૂળ વહોરાવે તો મુનિઓ લેતા નહીં જેથી એમને દોરડે બાંધી ઝાડે લટકાવતા આથી લાચાર બની એ બધું ખાવું પડતું જ મ રાજ્યાભિષેક કે એવા ઉત્સવ પ્રસંગે બ્રાહ્મણોની જેમ શ્રમણોને પણ આશીર્વાદ દેવા રાજદરબારમા જવું પડતું ન જાય તો રાજા ક્રુદ્ધ બની એમને ફટકારતો જેલમાં નાખતો તો કયારેક દેશનિકાલનો હુકમ પણ ફરમાવતો એ જમાનામા નાના નાના રાજ્યો હોઈ ઘણીવાર એમને જાસૂસ માની વાત કઢાવવા ભારે કષ્ટ વામા આવતા કયારેક પીડીને મારી નાંખતા

પણ નાખતા રાત્રિ જલસામા બીજાઓની સાથે મુનિઓને પણ રાજદરબારે જવુ પડતુ ને ત્યારે રાત્રિભોજન પણ કરવુ પડતુ ન કરે તો અપમાન થયુ માની રાજા ક્રૂર સજા કરતો આ કારણે ભોજન ન ખાતા સતાડી દેવાની આચાર્યોએ સૂચના આપી હતી તે છતા ખાવુ પડે તો પછી વમન કરી નાખવાની આજ્ઞા ફરમાવી હતી આમ છતા જે પ્રદેશમા લોકો રાત્રિભોજન જ કરતા અને દિવસે ભોજન બનતુ નહી તેવા પ્રદેશમા રાત્રિએ પણ ગોચરીએ જવાની અપવાદ રૂપે છૂટ આપવી પડેલી જૈન સઘ જ્યા નિબળો હોય ત્યા મુનિનુ દર્શન અમગળ ગણાતુ ને તેથી લોકો એમને લીપી નાખતા નદી ઊતરતા નાવમાથી ફેકી દેતા તો ત્યારે કોઈ તરીને પાર ઊતરતા કોઈ જળચર પ્રાણીનો ભોગ બનતા કોઈ જમણવારમા બ્રાહ્મણો પહેલા મુનિઓને કોઈ વહોરાવી દેતુ તો બ્રાહ્મણો ઝઘડો કરતા, ક્યારેક મુનિઓને મારી મારીને અધમુઆ કરી નાખતા વિહારમા વળી ચોર-લૂટારા ખૂબ પજવતા વસ્ત્રો-કબળ પણ ઉપાડી જતા જેથી અતિશય ટાઢમા શરીર બચાવવા તાપણુ કરી તાપવાની છૂટ ભરપુર અટવીઓમા જેમ પટેરવાની તેમ જ કેટલીક જગ્યાએ વરસાદ ખૂબ પડતો હોઈ છત્રીઓ વાપરવાની પણ આચાર્યો તરફથી છૂટ આપવામા આવતી આ પણ અધૂરુ હોય તેમ ઉપાશ્રયમા રાત્રે વેશ્યાઓ ઘૂસી જતી અને એમને પજવતી મુનિઓ આથી ભાગી જગલમા ચાલ્યા જતા પણ ત્યા હિમ વરસાદ તથા સર્પ વિછી જેવા પ્રાણીઓનો ત્રાસ હોઈ પાછા આવતા વેશ્યાઓ ત્યા જ પડી રહી હોઈ એમને ચાલ્યા જવાની વિનતી કરતા પણ એ માનતી નહી જેથી આચાર્યની રજા મેળવી મલ્લ જેવા સાધુ એમને પકડીને બાધતા અને પછી ઉપાડીને રાજદરબારે લઈ જઈ રાજા સમક્ષ હાજર કરતા જગલમા હિંસક પ્રાણીઓના ભયે રાત્રે મડદાની વાડ બનાવી લેવી પડતી તો ક્યારેક લૂટારાઓ સામે પૂર્વના ધનુર્ધારી-મુનિને ધનુષ્ય બાણ મેળવી લડવાની પણ સમ્મતિ આપવી પડતી કેટલીક

વાર ઉપદેશ આપવાના બહાને મુનિઓને રાજે રાણીવાસમાં લઈ જવામાં આવતા ને પછી વૃદ્ધ મુનિઓને રજા આપી યુવાન મુનિઓને રાણીઓ સાથે ભોગ ભોગવવાનું દબાણ કરવામાં આવતું જો ઇન્કાર કરતા તેમનું તો આવી જ બનતું આથી જીવન બચાવવા જો એમાં પડતા એમને નિર્દોષ માની અલ્પ પ્રાયશ્ચિત્ત આપવામાં આવતું તો કોઈ વાર અંતેઉર દોષ જણાતા મુનિઓના હાથ-પગ કાપી નાખવામાં આવતા આ વાંચીને તો હૈયું જ કમકમી ઊઠે છે આવી ભયંકર પરિસ્થિતિઓમાં મંત્ર તંત્ર જાદુ જ્યોતિષ મૂઠ, મારણ દેવદેવીઓની આરાધના વગેરેને પાપશ્રુત કહેવામાં આવેલ હોવા છતાં—એનો આશ્રય લેવો પડતો ને એ રીતે શ્રમણ-શ્રમણીઓનું તથા સંઘનું રક્ષણ કરવું પડતું

અને સાધ્વીઓને તો જે ત્રાસ આપવામાં આવતો એ વાંચીને તો આજ પણ હૈયું રડી પડે છે ગુંડાઓ-લૂટારાઓ રસ્તામાં એમની સામી ઊભતા ને ખૂબ પજવતા ક્યારેક એમને નગ્ન કરી વસ્ત્રો પણ ઉપાડી જતા આવી પરિસ્થિતિમાં હાથ નખ તથા પાંદડાંઓથી ગુહ્યાંગ ઢાંકવાની એમને સલાહ આપવામાં આવતી કેટલીક વાર ગુંડાઓ ઉપાશ્રયોમાં પણ ઘૂસી જતા અને કેટલીક વાર સુંદર સાધ્વીઓને ઉપાડી પણ જતા જેથી ઉપાશ્રય એમને આખો દિવસ બંધ જ રાખવો પડતો આવા કારણે મુનિઓ તેમની સાથે રહેતા અને તક આવે ગુંડાઓને સારી રીતે ફટકારતા એક વાર એક સુંદર રાજકુમારીને ગુંડાઓ હેરાન કરતા હોઈ તેના મુનિ બનેલા બે મહારથી ભાઈઓએ તેમના ઉપાશ્રયમાં રહી ગુંડાઓને એવા ટીપી નાખેલા કે જેથી પછી એ એની તરફ લમણો વાળવાનું જ ભૂલી ગયેલા કોઈ કોઈ વાર સાધ્વીઓને પણ સ્વરક્ષણ અર્થે મારામારીમાં ઊતરવું પડતું એક સાધ્વીએ રસ્તા વચ્ચે દંડાથી ગુંડાઓને સીધા કરેલા પણ પછી એ ગુંડાઓના આગેવાનને ત્યાં જ એ સાધ્વી ગોચરી અર્થે જઈ ચડી તો એ ગુંડાએ એનું ખૂબ સ્વાગત કર્યું પોતાના બા-

એના ચરણે નમાવ્યા ને આમ ખૂબ ભક્તિભાવ બતાવી આકર્ષણ જમાવ્યું પરિણામે એ ગાઢ ભક્તિ-અંધ બનેલી ગુંડાએ સાધ્વીને ફસાવી ને પછી એ એની પત્ની બનીને જ રહી ગઈ ' અને સાધ્વીઓને દૂર દૂર અનાર્ય દેશોમાં વેચી દેવાની તો આપણે વાત કરી ગયા છીએ

આવા કારણોએ જ શાસ્ત્રકારોને આજ્ઞા દેવી પડી હતી કે આમ રક્ષણની રાત્રિભોજનની કંદમૂળ વાપરવાની રાજાની ખુશામત કરવાની, રાત્રિએ બહાર જવાની અગ્નિએ તાપવાની તેમ પરેશાની કે એવા પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં મૂકાવું પડ્યું હોય તો પ્રથમ એવી પરિસ્થિતિને અનુકૂળ બનીને પણ શરીર બચાવવું એ બને તો પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ વિશુદ્ધ બની શકાય ને ફરી સંયમધર્મનું પાલન થઈ શકશે બાકી સમભાવપૂર્વક ઘોર કષ્ટ આવે મૃત્યુને ભેટવા જેટલા જે વીર હોય એ ઉત્સર્ગ માર્ગને જ વળગી રહે

આવી પરિસ્થિતિમાં સ્થિર બનેલા મુનિઓ જીવનના ભોગે પાર ઉતરી શક્યા હતા પણ જેઓ પેટ અર્થે જ ઘુસ્યા હતા એ માંસ ન ખવાય એમ માની નહોતા ખાતા પણ પછી પરિસ્થિતિએ એમને લાચાર બનાવ્યા અને એનો સ્વાદ લાગતા એ એના પાશથી પક્ષકાર બની ગયા હતા જેમ ગુંડાઓને પીગળાવનાર એવી સાધ્વી રોજના ભક્તિ સહવાસથી એમાં ફસાઈ ગઈ હતી તેમ ત્યાં એ સાધુઓનો શો દોષ કાઢી શકાય ?

આજે ભલે ક્રૂર મોંઘવારી છે ને તેને અંગે કેટલાક દૂષણો ઊભા થયા છે પણ એ બધા કરતાં આજે સભ્યતા સમજ, સન્મતિ સંસ્કાર ભાવના સગવડ સુગમ ગમનનાં સાધનો વિહાર-પ્રવાસની સુગમતા અને સ્વતંત્ર વિચારણા ઉપરાંત આજે હિંસાનું પ્રમાણ વધ્યું હશે એ માની લઈએ તો પણ કરુણા-દયા અને માનવતાનો જે વિકાસ થયો છે એ દૃષ્ટિએ આજનો યુગ ઘણો ચડિયાતો છે ને એથી જ વિહારમાં સેવનારી હોવા છતાં કોઈ પણ સાધ્વી સામે

કોઈએ ઊચી આખે જોતુ હોય એવા ભાગે જ કોઈ ઇખને શોધી લગાશે ત્યારે એ યુગ માની લઈએ કે જ્ઞાન-ચરિત્રની દૃષ્ટિએ કેટલાક ઉચ્ચ શિખરે પહોચ્યા હશે બાકી અન્ય રીતે તો એ કાળ ભયકર હતો ક્રૂર હતો અનાર્યતા અને જગલીપણાનો મહુ અરે અસભ્ય યુગ હતો વિરોધો-અગડોનો કોઈ પાર નહોતો

આમ છતા એ યુગમા અપાર દ્રો ભયકર નામો સર્જન કરીને પણ જેમણે અનાર્યોને આર્ય-સભ્ય બનાવ્યા દેશમાથી માસાહારનો અતુ અગે ઉચ્છેદ કર્યો યજ્ઞહિસાનો નિર્મૂળ કરી તથા બૌદ્ધો પર પણ પ્રભાવ પાડ્યો એ કાળના મહાપુરુષોએ જે રીતે કામ લઈ આપણને આજે ગૌરવ શિખરે પહોચાડ્યા છે એમા જ એમની પરમ મહત્તા છે બાકી ત્યારે એમણે આમ કેમ કર્યું ને આમ કેમ ન કર્યું એવો પ્રશ્ન ઉઠાવવો એ એ યુગને ન પિછાણનારી જ તાની-વૈજ્ઞાનિકતતાની નિશાની છે ના તો સમય ભાષામા એમની ક્રૂરતાભરી કડી છે એમ હુ માનુ છુ

જનતો રહેલો દીવડો

આમ ત્યા એક પછી એક ઊતરી રહેલી આવી આપત્તિઓમા ઘોર અધકાર વચ્ચે પણ જેમણે નિર્મો દીવડો જલતો રાખી પ્રકાશ પાથર્યો છે અને ભયકર વમળો વચ્ચે પણ નાવને સહિસલામત પાર લાવી બધાને હેમખેમ પાર ઉતાર્યા છે એમને પ્રતાપે જ ઉજ્જ્વળા મોટ અને ઉન્નત શિર સમૃદ્ધિના શિખરે બેઠી આપણે આજે મહાલી રહ્યા છીએ એથી ખરેખર એ પુરુષોએ ભગવાન મહાવીરના અમર વારસાને જીવત રાખવા અને વિશુદ્ધ બનાવવા કેટલી ધીરજ ખત અને સમતા રાખી હશે તેમ જ એ માટે પરાક્રમપૂર્વક કેટકેટલા આત્મભોગો આપી કામ લીધુ હશે એનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણી મતિ સ્થભી જાય છે અને એમના વિવેકના તર્ક-વિતર્કના બધા જ પ્રશ્નો બેસી જાય છે કારણ કે એથી એમણે

શું કર્યું અને શું ન કર્યું એ વાત મહત્ત્વની નથી પણ સમય સંયોગો વિચારી ઠીક લાગ્યા તે ઉપાયો અજમાવીને અને ઠીક લાગ્યા તે આચાર-વિચારો ઊભા કરીને પણ ચારે બાજુ જૈનેતરોના વાતાવરણ વચ્ચે પણ જેમણે પરંપરાને સુરક્ષિત રાખી ઉજ્જ્વળ બનાવી છે એટલું જ નહિ, સમગ્ર દેશને ઊંચે ચડાવવામાં—નિર્માંસપણાને અદ્ભુત ઉદારતા જેટલી જે પ્રચંડ તાકાત બતાવી છે તેમ જ પાછળથી ઠેઠ સુધી પશ્ચિમ-દક્ષિણ ભારતમાં પોતાની પરંપરા દ્વારા સુવર્ણ યુગ પણ સ્થાપી બતાવ્યો છે, એ જ મહત્ત્વની વાત છે.

આપણી ઊણપો

એથી આશા રાખું છું કે વાચકો આજની નહિ પણ તત્કાલીન પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જ એમને જોવા પ્રયત્ન કરશે ત્યારે જ એમની મહત્તા-ભવ્યતા અને વીરતાનું દર્શન થઈ શકશે પણ જૈનસમાજનો ઘણો મોટો ભાગ એટલો સ્થિતિચુસ્ત છે કે પોતાના વાડા બહાર એ જોવાની દૃષ્ટિ જ ગુમાવી બેઠા છે વળી ઘણાના મનમાં એક ગૂંચ પણ છે કે આગળનું શોધવું શા માટે કરવું? જે કોઈ નથી જાણતા એમની આગળ આવી વાતો પ્રગટ કરવાથી લાભ પણ શો? એથી તો ઊલટો આપણો જ ફજેતો થશે ને લોકો પણ એમાંથી બૂરો જ અર્થ જ પકડી લેશે.

બંધાયેલો ભય સંસ્કાર

પણ આપણો એ ખોટો ભય સંસ્કાર છે. એથી નીચું થવાનો ભય સેવવાની કશી જ જરૂર નથી કારણ કે એથી તો સંશોધનનો માર્ગ જ બંધ થઈ જાય. બાકી આપણા પક્ષે જો કંઈ દોષ થયો હોય તો એને સંતાડી રાખવાથી પણ શો લાભ? છાનું છાનું રાખી ગૂમડું પકાવ્યા કરવાથી તો એ મોટું થાય મટે નહિ ને એથી તો ઊલટો આપણો જ દોષ સિદ્ધ થવાનો અને તેથી વળી એ બોજ સદા આપણી છાતી પર લટકેલો જ રહેવાનો, દા. ત. કે Secrecy

15 81n ગુપ્તતા એ તો મહાપાપ છે. બાકી જો ગુપ્ત રાખવા જેવું આપણે પાપ કર્યું હોય તો એવા પાપો પર હરતાલ મારી એને ૨ ઢાંકવા જોઈએ કાં તો સત્ય વસ્તુનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. પણ નથી આપણે એ પાપો છોડી શકતા, નથી સ્પષ્ટ બેટ રજૂ કરી શકતા. આ મૂંઝવણને કારણે નથી આપણા પ્રતિભામાં સામર્થ્ય જાગતું, નથી એનો બીજા પર પ્રભાવ પડતો. પણ હું પૂછું છું કે આપણે કોઈ અપકૃત્ય કર્યું છે! અને જો નથી કર્યું તો પછી સત્યનો સ્વીકાર કરી ખરું રહસ્ય પ્રગટ કરવામાં ડર શાનો? ભય કેવો?

હા, આપણે એક પાપ કર્યું છે જો એને પાપ કહેવાનું હોય તો! અને તે એ કે કેટલાક પતિત સાધકોને અધમતિરસ્કૃત ન કરતાં પાંખમાં દબાવી રાખીને ન એમનો કેવળ વિશદ જ કર્યો છે પણ ભારતવ્યાપી સમગ્ર પ્રજાનું ઉત્થાન કરવા જેટલું સામર્થ્ય પ્રગટાવવા એમનું ઘડતર પણ કર્યું છે. શું આ એક દોષ ખાતર ચીમળું થવાનો આપણે ભય સેવીએ છીએ અને તેથી આ વાત ગુપ્ત રાખવા ઇચ્છીએ છીએ? પણ એ દોષ આપણો દોષ નથી પણ આપણું ગૌરવ છે. આ કારણે સત્ય રહસ્ય પ્રગટ કરતાં આપણે કોઈ પણ જાતની કોઈની પણ બીતિ રાખવાની સ્હેજે જરૂર નથી.

પણ આપણે આજે સત્યની સાધના જ મોળી પાડી દીધી છે ને તેથી જ આપણામાં નિર્બળતાએ ઘર ઘાલ્યું છે. બાકી તે કાળના મુનિઓમાં રહેલા દોષને કારણે કોઈ ભૂરો આ શું પકડી લે એવો ભય રાખવા જેટલી આ દુનિયા હવે મૂર્ખ નથી રહી. આમ છતાં જેઓ પાપમાં પડેલા છે તેમ જ જેમને પોતાના પાપ ઢાંકવા બીજાઓનું પ્રમાણ જોઈએ છીએ એ તો ગમે તેવા સતના પૂત કાની (?) જીવનમાંથી એવું શોધ્યા જ કરો અને એવી વાતો તો સતયુગના સંતોમાંથી પણ શોધી શકાય. વામિકી દૃઢપ્રહારી સુદામ રોહિણેય અર્જુનમાળી, સ્થૂલિભદ્ર તથા વિદ્યાર્થી ગાંધીજીના દાખલાઓ આપણી સમક્ષ ક્યાં નથી! પણ એથી એવાઓને કારણે ગુરુઓની હસ્ય

ભાવના અને પ્રભાકીર ઉત્થાનનો ગૌરવભર્યો ઇતિહાસ શા માટે આપણે મારી રાખવો જોઈએ?

જો કે આજ સુધી આ ગૂઢ ભેદ અંધારામાં રહ્યો હોઈ હજુ અલ્પ સમય જેમની એક માત્ર ભાવના જનતાના ઉદ્ધારની જ હતી એ પૂજ્ય પુરુષો કદાચ દોષિત મનાયા કરે આથી જેમ વ્યભિચારના દોષમાંથી છોડાવવા વેશ્યાઓને પ્રતિબોધ આપવા માટે વેશ્યાવાડે ફરતા કોઈ સતજનને વ્યભિચારી ઠેરવવામાં આવે તેમ જગદ્ઉદ્ધારણનું કાર્ય કરનારાઓની પણ પેટ ભરીને નિંદા કરનાર હજુ યુગ-સમાજમાં કઈ ઓછા નથી પાકતા જો કે એથી ક્યારેક મૂંઝવણ થાય છે પણ છેવટે તો કાળદેવતાના સામ્રાજ્યમાં સ યતો જાનુ વહેનો મોગે પોતાનો ઝગઝગતો પ્રકાશ પાથર્યા વિના રહેતો નથી કારણ કે સત્ય પોતે જ એક સમર્થ શક્તિ હોઈ એ પોતે જ રૂકાવટની દીવાલોને તોડી પાડીને સ્વય પ્રકાશિત બની રહે છે કદાચ એના સમય લાગે એ એક જુદી વાત છે આ કારણે આજ સુધી આ પ્રશ્ન પર પ્રકાશ પડ્યો નહોતો પણ હવે છેના ૨૦-૨૫ વર્ષથી આ અંગે ક્રમિક સશોધન થવા લાગ્યું છે એમાં મેં પણ મારો સુર પુરાવવાનું દુસાહસ કર્યું છે અભ્યાસમાં હું નોન-મેટ્રિક છું જીવન ગામડાનું અને ગુજરાતી સિવા બીજી ભાષાનું ખાસ જ્ઞાન નથી જેથી હું પોતે તો કઈ જ નથી જ્યારે આવો બાલિશ પ્રયત્ન મારે હાથે થઈ રહ્યો છે એથી હું માનું છું કે કોઈ જ્ઞાન જ પરિબળ મને ધકકાવી રહ્યા હશે સભવ છે કે કુદરતે જ મને આ કાર્ય અંગે પોતાનું વાહન બનાવવા પસંદ કર્યો હોય યા એનો કોઈ બીજો જ હેતુ હોય જે હોય તે પણ છેના ૮-૧૦ વરસથી એના જ વિચારોમાં ડૂબેલો રહ્યો છું અને તેમાં પણ બે વરસથી તો હું આ પ્રશ્ન પાછળ પાગલ જ બની ગયો છું એમ કહું તોય ખોટું નથી કારણ કે જ્યારે જ્યારે કોઈ પ્રતિકાર કરે છે ત્યારે મગજમાં કોઈ અજબ જુસ્સો ઊભરાઈ ઊઠે છે અને એ વિચારોની તીવ્રતાએ એટલું બધું માનસિક દબાણ વધી જાય છે કે એથી રાતોની

ગનો અનિવાર્ય જ બનાવવી પડે છે ગોરીએ કહતાં એ જ વિચારો
—એનું જ વચન અને એનું જ પારાયણ થતું રહેતું હોઈ આજના
આ રશન અને યુદ્ધના વાતાવરણમાં મારી હસમયની વાતો ઘણીવાર
ગામી, અળગમો, તિરસ્કાર અને અપમાનો તથા વિગ્રહોને જ નોતરી
એમે છે પણ ધૂન છૂટની નથી સંકલ્પ તૂટતો નથી. વિશ્વાસ ડગતો
નથી મને સમજવા આ મારી મનસ્થિતિનું ચિત્રણ આપી જણાવું
છું કે આપણી વિશુદ્ધ પરંપરાએ પતિતોનો ઉદ્ધાર કરી એમના દ્વારા
ભારતના ઇતિહાસમાં જે ભાગ ભજવ્યો છે એ કેવળ આપણી જ
નહિ પણ ભારતના ઇતિહાસની એક ગૌરવપ્રદ મંગલ ગાથા છે *

* ટીપ્પણ દયા–કરુણા અપરિગ્રહ માનવસમાનતા તથા જીવન
શુદ્ધિ સાથે સાધનશુદ્ધિનો આગ્રહ રાગ બાબતોમાં મહાવીરને બુદ્ધનો અને
બુદ્ધને મહાવીરનો સાથ હતો પણ માંસાહાર મર્યાદિત સ્વરૂપે અપનાવી લઈ
બુદ્ધની કરુણા કંઈક જ ખવાઈ છે તેમ જ સ્ત્રી જાતિને ભિક્ષુણી
અવસ્થામાં હિચકિચાટ અનુભવી માનવસમાનતાના તત્ત્વને પણ એટલા
પૂરતી મોળપ સાંપડી છે જ્યારે કે જૈનધર્મે એ ભાવોને વિકાસના
મુદ્દે બીજાઓથી ખૂબ જ ઊંચાઈ પ્રાપ્ત કરી છે

પણ અહિંસા ત્યાગ તપશ્ચર્યા નર–નારી સમાનતા નિરામિષા
હારિતા રાત્રિભોજનત્યાગ ઉપરાંત બીજાઓના વિચારોને પણ સમજવાની
અનેકાન્તવાદી ઉદારતા જેવાં તત્ત્વોની બાબતમાં જૈન ધર્મે જે
ઊંચાઈ પ્રાપ્ત કરી છે એવી ઊંચાઈએ જગતનો કોઈ પણ ધર્મ હજુ
સુધી પહોંચી શક્યો નથી

પણ એ તત્ત્વોનો સમગ્ર ભારતવ્યાપી પ્રચાર કરવાનું અને
લોકમાનસમાં એને સ્થિર રૂપ આપવાનું કામ તો એ કાળના શ્રમણ
નિગ્રંથોએ જ કર્યું હોઈ એ આપણો જ નહિ પણ ભારતના ઇતિ
હાસનો પણ એક ગૌરવગાથાનો વિષય છે આજે પણ ભારતમાં ત્યાગ
તપનો જે આદર દેખાય છે, માંસાહાર પ્રત્યે પાપવૃત્તિ સમજાય છે,

આ કારણે વીર પિતાના વીર પુત્રો તરીકે સત્યનો સ્વીકાર કરવા જેટલું આપણે વીર્ય પ્રગટાવશું ત્યારે જ આપણું વીરત્વ અને સત્યની ઉપાસના સાર્થક બનશે

વિશુદ્ધિની લોખંડી દીવાલ

ભલે પછી આપણી કોઈ પેટ ભરીને નિન્દા-વગોવણી કર્યા કરે સૂર્ય સામે ધૂળ ઉડાડનારની જ આંખો ધૂળથી ભરાઈ જાય છે પથ્થરની દીવાલ સાથે માથું અફાળનારનું જ માથું તૂટી જાય છે દીવાલ નથી તૂટતી તેમ આપણી ધર્મવિશુદ્ધિની લોખંડી દીવાલ એટલી મજબૂત છે કે એની સામે જે ઇચ્છે એ પ્રહારો કર્યા કરે પણ એ દીવાલમાંથી એક પણ કાંકરી કોઈ ખેરવી શકવાનું નથી

એથી આશા રાખું છું કે પંડિતો તટસ્થભાવે આ પ્રશ્ન ફરી વિચારી યોગ્ય દૃષ્ટિબિંદુ સ્વીકારશે તેમ જ સાહિત્ય અકાદમી જેવી સંસ્થા પણ વગોવણીનો આ માર્ગ મૂકી જેમાંથી અન્યોને ચાલવાની પ્રેરણા મળે એ નીતિ દિશા બતાવવાનું વીર્ય તેજ બતાવશે અને તો જ સત્યના સંશોધક તરીકે એનું એ પગલું ન્યાયી ગણાશે તેમ જ સંસ્કૃતિની સેવા કરવાનો એનો અધિકાર પણ ત્યારે જ વ્યાજબી ઠરી શકશે

છેવટે જણાવું કે આ પ્રશ્ન અંગે કોઈ સાથે ચર્ચા કે વાદવિવાદ કરવાની મારી પોતીકી ગુંજાશ નથી, કારણ કે હું પોતે તો કંઈ જ નથી ફક્ત દિલમાંથી ઊઠતા આ વિચારો છે સમાજ સામે મૂકેલો એક પ્રશ્ન છે એનો જ એનો અર્થ કરવાનો છે જેનો હેતુ કેવળ આપણા આત્મસંતોષ ખાતર જ છે સ્થિરતા મેળવવા માટે જ છે નહીં ચર્ચા જગાડી કુસ્તીમાં ઊતરવા માટે નથી

તેમ જ યા-કરુણાના મર્મસ્થાનનું જે દર્શન થાય છે ઉપરાંત એક-ખીજાના વિચારોને સમજવાની જે ઉદારતા પણ કેળવાતી જાય છે એ એ મુનિઓએ સિંચેલા સંસ્કારોનું જ ફળ છે

આમ પ્તા ફરી કહેવુ પડે છે કે પરંપરાગત લોકોને કેવલ ન ગમે એમ બને કારણ કે એ પોતાની આજની ભૂમિકા પરથી વસ્તુને માપે તેમ જ બુદ્ધિવાદીઓને પણ કેટલુંક ૧ રૂચે કારણ કે એમને વગી કેવળ તર્કવા જ હાવ્યો હોય એમ લાગે પણ મૂળ વાત એ છે કે વિચારોની તીવ્રતા વધે છે ત્યારે એમાંથ બનતા સાચો ઉકેલ Comes from within અંતરમાંથી જ મળી રહે છે જેના પુરાવા મા મને પાછળથી ઠીક ઠીક શાસ્ત્ર વચનોનો આધાર મળી આવ્યો છે આ કારણે કેટલાક ઉકેલો અંતરમાંથી મળતા રહ્યા હોઈ સ્વતંત્ર દૃષ્ટિએ એ તપાસવામાં આવશે તો એને શાસ્ત્રોનો પણ આધાર મળી રહેશે તેમ જ બુદ્ધિવાદીઓને પણ એ તર્કસંગત લાગશે

પરિશિષ્ટ

આ નિબંધ અંગે કેટલાક વિદ્વાન મુનિ-આચાર્યો તથા પંડિતો સાથે વિચારોની આપ-લે કરતા જે જે પ્રશ્નો ઊભા કરવામાં આવેલા એનો પ્રત્યુત્તર વાળવાનો મે નમ્ર પ્રયત્ન કર્યો છે જે બીજાઓને પણ ઉપયોગી બને તેમ હોઈ અત્રે રજૂ કરવામાં આવે છે

પ્ર ૧ શાસ્ત્રોમાં માંસ શબ્દ હોવા છતાં વનસ્પતિ અર્થ ખેંચતાણ કરીને કાઢવો યોગ્ય છે ?

ઉ ૧ માંસ શબ્દનો મૂળ અર્થ ગીનો પોચો પદાર્થ હતો એટલે ગર્ભ પણ કહેતા વાસ્તે બી નેરાના ગર્ભ માટે માંસ શબ્દ જ વાપર્યો છે તરબુચને પણ આ જ કારણે મામફળ કહ્યું છે પણ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો પ્રશ્ન આવ્યા બાદ એક યા બીજા વર્ગમાં શબ્દોને સ્થિર કરવાની જે પ્રક્રિયા ચાલી એથી વનસ્પતિ માટે ગર્ભ અને પ્રાણીજ દ્રવ્ય માટે માંસ શબ્દો સ્થિર થયા છે એટલે પ્રાચીન ભાષામાં માંસ શબ્દ હોઈ એને આજની દૃષ્ટિએ રૂઢ થયેલો કેવળ પ્રાણીજ માંસ-આમિષનો જ અર્થ લગાવવો યોગ્ય ન ગણાય એટલું ખરું કે માંસ શબ્દ ભક્ષ્ય કે અભક્ષ્ય બંનેમાં સરખી રીતે જ ત્યારે વપરાતો હતો

પ્ર ૨ જો શાસ્ત્રપાઠોનો મૂળ અર્થ વનસ્પતિ હતો તો પાછળથી એનો માંસપરક અર્થ કેમ થવા લાગ્યો ?

ઉ ૨ ઉપરોક્ત પ્રક્રિયાનું જ પરિણામ છે દા ત 'શંખ' ધ્વનિ નો અર્થ શંખ નામના જીવાણુઓનો સમૂહ હતો એ હવે એક

જનની વનસ્પતિરૂપે સ્થિર થયો છે અને ખાસ પક્વાન્ન માટે વપરાતો 'આમિષ' નામ પ્રચલિત માંસના અર્થમાં સ્થિર થયો છે પણ શબ્દોના અર્થો આમ પાછળથી બદલાતાને કારણે નવા અર્થો એ જૂના શબ્દોને લગાડવાથી આ ગોટાળો થાય છે

પ્ર ૩ શાસ્ત્રકારોએ એવા શંકાશીલ શબ્દો વાપર્યા જ શા માટે હશે?

ઉ ૩ હસ્તોદ્યોગની વસ્તુ વાપરનાર ગાંધી ભક્તો — યંત્રોદ્યોગની વસ્તુ વાપરનારા આપણી જેમ જ આટો ને તેલ શબ્દ જ વાપરે છે એટલા અંગે એ ખાખરા માગી લે, કે આટો હાથ ઘંટીનો છે કે યંત્ર ઘંટીનો? તેમજ તેલ પણ હાથઘાણીનું છે કે યંત્ર ઘાણીનું? પણ એમ છતા એવા શબ્દો માટે અવાંતર નામ નથી અને આપણે પણ આ ? 'ઈંડુ' 'અમોમા અને સુપ જેવા શબ્દ બને અર્થમાં કયા નથી વપરાતા? છતા હજુ એ શબ્દો બદલવાનો આપણે વિચાર નથી કર્યો તેમ શાસ્ત્રકારોને પણ ત્યારે વાંધો લેવા જેવું નહિ લાગ્યું હોય એમ છતા અર્થપરિવર્તનની પ્રક્રિયા શરૂ થયા બાદ ગાંધીભક્તો ની જેમ એની સ્પષ્ટતા તો કરી લેવાનું રહ્યું જ છે, જેમ ભગવાનીરે સોમિલ બ્રાહ્મણ સાથેની ચર્ચામાં સ્પષ્ટતા માગી હતી તેમ.

પ્ર ૪ શાસ્ત્રપાઠો નિર્માણ થયા ત્યારે શાસ્ત્રકારોની દૃષ્ટિમાં તો એક જ સ્પષ્ટ અર્થ હોય ને તે માંસપરક ન હોય કે શાકાહારપરક; કાળમાં અપવાદ માર્ગે રહે એ સહજ છે તેમ જ એ કાળમાં માંસાહાર સામાન્ય વસ્તુ હતી મૂળ ખોરાક અતિ સામાન્ય હોઈ નહી પેઢીઓ નિરામિષાહારના સંસ્કાર પામી હશે જેથી આપણે નિરામિષાહારી છીએ, પણ મૂળમાં તો માંસાહાર હતો જ ને તેથી શાસ્ત્રપાઠોનો મૂળ અર્થ પણ માંસપરક જ ઘટે

ઉ ૪ વિનોબાજીના શબ્દોમાં કહીએ તો માંસાહારની બાબતમાં દેવ તાની માગણી છતાં બુદ્ધિ કદી વિધિનિષેધ દાખલ નહોતો કર્યો.

એ પોતાના સંપ્રદાયને સર્વજન સુલભ બનાવવા ઇચ્છતા હતા જ્યારે મહાવીર આત્યંતિક સત્યને વળગી રહેનારા હોઈ એ બાધછોડ કરવામાં નહોતા માનતા

આ કારણે મહાવીરની પરંપરામાં અપવાદને સ્થાન જ નહોતું રહ્યું એમણે તો પોતાની પૂર્વ પરંપરામાં પણ સંસ્કરણ અને શુદ્ધિનો જ આગ્રહ રાખ્યો હોઈ પ્રતિક્રમણ અને બ્રહ્મચર્ય વ્રતને પણ આગવું સ્થાન આપ્યું હતું આ કારણે નથી એમણે મગધરાજ શ્રેણિકના પુત્ર મેઘકુમાર માટે સંથારાની બાબતમાં પણ અપવાદ આપ્યો કે નથી મુનિઓને તરસે મરવા છતાં સરોવરનું અચિત પાણી પીવાનો પણ અપવાદ આપ્યો બુદ્ધનું ધ્યાન સંપ્રદાયને વ્યાપક બનાવવા તરફ હતું કે જેથી ઘણા એનો લાભ લઈ શકે જ્યારે મહાવીરનું ધ્યાન સંપ્રદાયને વિશેષ વિશુદ્ધ બનાવવા તરફ હતું કે જેથી ભલે થોડા પણ એ આ સંસારની જંજાળમાંથી મુક્ત બની શકે

આ પ્રકારના માનસને કારણે ખાનપાનની બાબતમાં મહાવીરને અપવાદ આપવાની કંઈ જ જરૂર નહોતી જેમને એમના માર્ગ પર ચાલવા જેટલું સામર્થ્ય હતું એવા જ લોકો પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થઈને ભગવાનના શરણે આવતા આ કારણે તો એમનો માર્ગ તલવારની ધાર પર ચાલવા જેવો ખૂબ જ કડક ગણાયો છે જ્યારે બુદ્ધનો સુખશીલિયો હતો એટલું ખરું કે આરંભનો સંક્રાંતિકાળ હોઈ સાધકો કદાચ નિર્બળ બન્યા હોય પણ એથી એ પુરુષ પોતે પોતાના માર્ગને એક તમાસો બનાવવા નહોતા ઇચ્છતા

આથી કોઈ પણ વિભૂતિ જ્યારે પોતાનું અવતાર કાર્ય હાથ પર લે છે ત્યારે એ પોતાના સિદ્ધાંત પર અત્યંત આગ્રહી હોય છે અને તો જ એ ઊંડાં મૂળ નાખી શકે છે બાકી પોતે સિદ્ધાંત નથી કદી પણ ઊંડાં મૂળ નાખી શકતો કે નથી એ વ્યાપકરૂપ ધારણ કરી શકતો. ભલે પછી બાહ્યદૃષ્ટિએ જનસંખ્યા એની વધી ગઈ હોય

પાત્રે મુનિઓને વહોરવાની બુદ્ધિએ પેલી રાજકન્યાએ જુદા જુદા માંસ ભોજન માટે કેટલી બધી વાનીઓ બનાવી રાખી હતી? આમ સર્વત્ર માંસાહાર હોઈ એવા કુટુંબોમાંથી આવેલા પૂર્વસંસ્કારોને કારણે આપત્તિ-વિપત્તિના પ્રસંગોએ પરવશ બન્યા હોય એ સ્વાભાવિક છે કારણ કે એમને આપણી જેમ સંગ નહોતો વળી એ ધર્મમાં સ્થિર પણ બન્યા નહોતા બાકી વે। પછી તો માન્યતા કઈ મુનિપણું પ્રમાણ નથી

(૨) ચન્મશરીરી ઘન જેવો ચુસ્ત શ્રાવક પોતાની દીકરીને ઉપાડી જનાર ગુંડાઓ પાછળ પુત્રો સાથે જ પડે છે ત્યારે એ દુષ્ટો એમનો પાછળ પડેલા જોઈ પુત્રીને મારી નાખીને ચાલ્યા જાય છે આ વખતે જંગલમાં કોઈ સાધન ન હોઈ એ બધા એ દીકરીનું જ માંસ ખાઈ ક્ષુધાતૃપ્તિ કરે છે એથી એ કાળના લોકોનું માનસ સમજવા માટે જ્ઞાતાધર્મકથામાં આપેલી આ વાર્તા ઘણી ઉપયોગી છે એવી માંસ પ્રત્યે ઘૃણા ન હોઈ એવા પ્રસંગોએ એ એ છોડી ન શક્યા હોય તો એમાં કંઈ આશ્ચર્ય પામવાપણું નથી

(૩) વૈદિકમાં મહર્ષિ વિશ્વામિત્ર મનિ પણ ભૂખના માર્યા ચંડાળના ઘરમાં કૂતરાનું માંસ ચોરવા પેઠા હતા એ પણ એ જ વાત સિદ્ધ કરે છે

(૪) શાસ્ત્રોના પ્રમાણે ઘઉં-ચાગાનો લોટ અમુક દિવસ પછી ખપે નહી ચોમાસામાં વગર ધોયેલી ખાંડ પણ ખપે નહી એમ છતાં રેશનયુગમાં ઘરે ઘરે અમેરિકન આટો વપરાતો હોઈ તેમ જ ખાંડ પણ અપરેશન હોઈ એ આપત્તિકાળમાં ઘણા મુનિઓને અપવાદ દશામાંથી ગુજરવું પડયું હતું જો કે ઉજ્જયિનીના કુબેર દત્તની જેમ ધનિકોએ મુનિઓને સાચવ્યા હશે પણ મોટે ભાગે તો એવા પ્રસંગે આપણી એ પ્રતિજ્ઞા છૂટી ગઈ હતી તેમ એ કાળમાં પણ ક્યાંક ક્યાંક એમ જ બન્યું હોય તો તેમાં નવાઈ જેવું શું છે?

(૫) આપણો ગમે તેટલો સ્વચ્છતાનો આગ્રહ હોય છતાં બાળક જ્યાં ને ત્યાં વિષ્ટા કરે છે શરીર પણ ક્યારેક ખરાબ થઈ જાય છે

છતાં આપણે એને ફેંકી દઈએ છીએ? તો તો કુળનો જ નાશ થાય એમ એ કાળના ગુરુઓએ શિષ્યોને બાળક તુલ્ય માની એમને સુધારવા ખાતર અલ્પ સમય ગંદકી નભાવી લીધી હતી જેમ પિતાને સુધારવા આર્ય સુહસ્તિ સ્વામીએ અલ્પ સમય માટે ધન ચામાદિ ઉપરાંત મલિન વેશને નભવા દીધો હતો તેમ એ આશાથી કે બાળક મોટું થતાં-સમજણું થતાં સ્વચ્છ રહેતાં શીખી જાય છે તેમ એ શિષ્યો પણ વાતાવરણની ઘેરી અસરમાંથી મુક્ત થતાં ફરી વિશુદ્ધ બની જશે. અને આપણે જોઈએ છીએ કે એમણે જ ભારતવ્યાપી વિશુદ્ધિનું આંદોલન ચલાવ્યું હતું બાકી જો તેવાને મારી જે એમને ફેંકી દીધા હોત (સંઘ બહાર મૂક્યા હોત) તો પરંપરાનો તો કદાચ નાશ ન થાત તો પણ એ નિષ્પ્રાણ-નિસ્તેજ બનીને જ જીવન યા તો દ્વિધાવૃત્તિ પેદા થતાં જે મહાન સિદ્ધિઓ આપણે હાસલ કરી શક્યા છીએ એ ન થઈ શકત અને શક્તિ અંદરઅંદર ટકરાવામાં જ ખતમ થઈ જાત પરિણામ એથી શું આવત એ જ કલ્પી શકાતું નથી આથી ત્રિશલાનંદન મહાવીરના કુળને જીવતું રાખવા અલ્પસમય ગંદકી નભાવવી પડી હતી પણ એથી ઊલટું એ પવિત્ર મુનિઓ અને ગુરુઓને જ દોષિત માની લેવામાં આવ્યા જેમ સ્વચ્છતાના આગ્રહી મહાત્મા ગાંધીજીની પ્રેરણાથી સફાઈકામ કરતા નીકળી પડેલા ભારતના શિક્ષિત સ્વયંસેવકોને કોઈ નાદાન મૂર્ખ લોકો ભંગી માની લેતા તેમ

ગંદકી કરવી એક વાત છે ગંદકી સાફ કરવી બીજી વાત છે એકમાં પડવાનું છે બીજામાં ચડવાનું હોય છે આપણા સહુનો અનુભવ છે કે ઘર વાળનારને થોડી રજ તો ચોંટે જ એથી પરંપરાને શિરે જે દોષ આવ્યો છે એ ગંદકી કરવાને કારણે નહિ પણ ગંદકી દૂર કરવાને કારણે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની વાત છે

પ્ર. ૬ શાસ્ત્રોમાં આવેલા આવા પાઠો એ નિર્બળ મનના–પોચા મુનિઓના ઉદ્ધાર માટે જ નિર્માણ થયા હતા કે એ કેવળ તમારી કલ્પના છે? એ શાસ્ત્રવચનોનો કોઈ આધાર છે?

ઉ. ૬ (૧) દુષ્કાળના સમય સુધી આચારવિચારમાં ભેદ પડ્યા નહોતા. સૌની આચારવિધિઓ–પ્રવૃત્તિઓ સરખી જ હતી. પણ આ કાળમાં જે ગરબડો ઊભી થઈ એના પરિણામે જ આચારાંગના ૧૦મા અધ્યયનને અંતે જે આવી આજ્ઞા મૂકી છે એ જ મારી કલ્પનાને સબળ ટેકો આપે છે કે આચારની બાબતમાં ભેદ પડ્યા હતા.

(૨) આ સિવાય નિશીથ ગાથા ૪૩૬–૪૮૮માં કહ્યું છે કે, કોઈ ખાસ કારણસર માંસ લેવાની જરૂર હોય તો પણ જે લોકો એમ જાણે છે કે જૈન મુનિ માંસભક્ષી નથી એવાઓને ત્યાંથી એ ન લેવું, કારણ કે એથી નિગ્રંથ વિશે આમ લોકનિંદાનો ડર જ બતાવે છે કે મૂળ આચાર ટકી ન રહેતો. આથી સિદ્ધ થાય છે કે પરંપરા વિશુદ્ધ જ હતી અને અમુક જ પતિત મુનિઓને કારણે લોકનિંદાનો ડર રહેતો. બાકી જો સમગ્ર મુનિ સમાજ ચુસ્ત વનસ્પત્યાહારી રહ્યો હોત અથવા તો બધા જ માંસાહાર તરફ વળ્યા હોત તો ડરનો પ્રશ્ન જ
1 ઉદ્ભવત

(૩) આમ શાસ્ત્રમાં માંસાહાર માટે જે કંઈ બે–પાંચ પાઠ છે એ પરિસ્થિતિવશ ફસાયેલા મુનિ–સાધકોની દુર્બળતાનો ઇતિહાસ માત્ર છે એટલું જ નહિ એમને એમાંથી છાગી ઉપર ઊઠાવવાના પ્રયત્નોનો પણ ઇતિહાસ છે અને એને જ બહુ સાચવી સાચવીને અને તે પણ આચાર્ય–ઉપાધ્યાયની અનુજ્ઞા મેળવીને તેમ જ લોકનિંદાનો ખ્યાલ રાખીને કોઈ ખાસ પ્રસંગે જ–અન્ય ઉપાય ન જણાય ત્યારે જ–એ લેવાની છૂટ મૂકવામાં આવી છે. મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી સંપાદિત કલ્પસૂત્ર સૂત્ર ૨૭૬માં ભદ્રબાહુ સ્વામી કહે છે કે નવમાંથી કોઈ પણ વિગઈ ગુરુ–આચાર્યની રજા વિના ન વાપરવી. આમ આચાર્ય ઉપાધ્યાયની અનુજ્ઞા મેળવવાનો હેતુ પણ એ જ હતો કે મુનિ આથી

મન છૂટ નથી મેળવતો પણ એમની દેખભાળ તળે ધીમે ધીમે એમાંથી મુક્ત થઈ શકે. આ કારણે આજ પણ મુનિ જે કંઈ વહોરી લાવે છે તે ગુરુ પાસે હાજર કરે છે. ગુરુ એ તપાસી લે છે ને પછી રજા આપ્યા બાદ જ એ વાપરી શકે છે. આની પાછળની આ પ્રથા એ કાળના ફક્ત નવા મુનિઓ ગુરુઓની દેખભાળ નીચે એ રોગમાંથી મુક્ત થાય એ જાતના ગુરુઓના પ્રયત્નોના ઇતિહાસની ઝાંખી કરાવે છે. બાકી તે પહેલાં આવો કોઈ નિયમ નહોતો જે પ્રાચીન આચારાંગ તથા દશવૈકાલિક જોતાં ખાતરી થાય છે. [illegible] નિમિત્ત નખાયેલી આચારાંગ સાથે જોડી દીધેલી ચૂલિકામાં શ્રી મહાવીરની બીજી ભાવનામાં જ આ અંગેનું સ્પષ્ટ સૂચન પ્રથમ વાર નજરે પડે છે કે ગુરુની રજા મેળવીને આહાર-પાણી વાપરવાં. રજા મેળવ્યા વિના ન વાપરવાં.

(૪) સાથે એ બીજી વાત પણ સમજી લેવાની જરૂર છે કે સ્વાદ ગમ્યા એને આપણે પાપ માન્યું છે પણ એમ છતાં સમૂળમાં મિષ્ટાન્ન ભોજન લેવામાં ધર્મ પણ માન્યો છે. કારણ કે પૂર્ણ સંયમની સાધનામાં સફળ થયા વિના જો ભૂખ જ્યારે ઉપડે છે ત્યારે માણસ વિહ્વળ બની જાય છે. આ કારણે અપવાદ મેળીને પણ માત્રને વધારે વિકૃત થતો અટકાવવા મિષ્ટાન્ન ભોજનને પણ પ્રમાણે સ્વીકાર્યું પણ છે. આ ભાન ટાપુમાં દેશનિકાલની સજા પામેલા કેદીઓને કદી મિષ્ટભોજન મળતું ન હોઈ ૩-૪ મહિને એની ભૂખ ઉપડે છે ત્યારે સાકરના એક ગાંગડા માટે—જેની પાસે એ હોવાની શંકા જાય છે એનું ખૂન કરીને પણ એ ગાંગડો પડાવી લઈ ખાઈ જાય છે ત્યારે જ એની જીભને કંઈક તૃપ્તિ મળે છે. કારણ કે બધી ઇંદ્રિયોમાં સ્વાદેંદ્રિય ઉત્પત્તિ ભાગે મુશ્કેલ છે. જીવનની આદિથી તે અંત સુધી એનું પ્રાધાન્ય એવું ને એવું જ ટકી રહેતું હોય છે. આથી પૂર્વાચાર્યોને કારણે આ પ્રકારની નામે ગાળે ઊભી સ્વાદવૃત્તિને સંતોષવા સૂઝતા આહારના [illegible] કે

નિર્બળતામાં માંસાહાર કરવામાં કર્યો હોય છે એમ માની જેમણે માંસાહારનો અમર્યાદિત આગ્રહ રાખ્યો એવા મુનિઓ દોષપાત્ર હોવા છતાં અન્યોની અપેક્ષાએ તો એમનો દોષ નહિવત્ જેવો જ હતો. બાકી જેમને માંસ વિના ચાલતું જ નહીં એ તો ધર્મ બહાર જ થઈ ગયા હતા. પણ આમ આ પતિત મુનિઓને કારણે આવી પડેલી આ પ્રકારની લાચાર પરિસ્થિતિમાં પરંપરામાં કોઈને ભ્રમ-કુશંકા પેદા ન થાય એ માટે દશવૈકાલિકની બીજી ચૂલિકામાં अमज्जमंसासि अमच्छरीआ શબ્દો દ્વારા **મુનિ મદ્ય-માંસનો ત્યાગી જ હોય** એવી એની બીજી પ્રતિજ્ઞાની અહીં ફરી ઉદ્ઘોષણા કરવામાં આવી છે. આમ જો આ સમયમાં આવી ઉદ્ઘોષણા કરવામાં આવી છે એ જ જણાવે છે કે પરંપરા તો વિશુદ્ધ જ હતી પણ નિર્બળ મુનિ-સાધકોને કારણે પરંપરાને ડાઘ ન લાગી જાય માટે જ અહીં એવી પ્રતિજ્ઞાનું ફરી સમર્થન કરવામાં આવ્યું છે. જો ચૂલિકા આ જ સમયમાં પક્ષને નિમિત્તે આચારની વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે નિર્માણ થઈ હતી બાકી તે પહેલાંના તો સૂત્રકૃતાંગ, ઠાણાંગ, ભગવતીજી જેવા આગમોમાં તો માંસત્યાગની અનેક સ્પષ્ટ આજ્ઞાઓ પડેલી હતી જ જે વિશે આપણે આગળ કહી ગયા છીએ.

(૫) આના પુરાવામાં એ બીજું પણ વધારાનું પ્રમાણ શ્રી અભયદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રી હરિચંદ્ર ગણિવરે પૂરું પાડ્યું છે. એઓશ્રી પ્રશ્નમાળામાં લખે છે કે मज्ज वा मंस वा भोच्चा वा पिज्जावा નો શો અર્થ?

ત્યારે ગુરુદેવ શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજ જણાવે છે કે "છેદ સૂત્રના અભિપ્રાયથી આ સૂત્રનો [illegible] કર્મના વશથી વિચિત્ર ગતિવાળા કેટલાક મુનિઓ હોય છે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી, પણ એ પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ થાય છે પરંતુ આ કરવા લાયક નથી."

([illegible] વર્ષ ૧૩—અંક ૧-૨ પાનું ૧૧)

આજથી ૮૦૦ વર્ષ પૂર્વે લખાયેલી આ પ્રશ્નોત્તરી સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે પ પા વિશુદ્ધ જ હતી આ જે કર્મ કહેતા લાયક નથી એમ કહ્યું છે એ કેટલાક શિથિલ મનિરાગી મુનિઓ માટે છે એ આથી સ્પષ્ટ થાય છે ઉપરાંત એમણે એ પણ કહ્યું છે કે એમ પતિત થતા હતા પણ એ છેવટે નાસ્તિત્તથી વિશુદ્ધ બની શકે છે અને આપણે જોઈએ છીએ કે જે ગામમાં એ ફસાયા હતા એ જેમાંથી જનતાનો ઉદ્ધાર કરવાની તપશ્ચર્યારૂપ મહાભાવના દ્વારા એ છેવટે વિશુદ્ધ પણ બન્યા હતા

આ કારણે મારાપણાના પાપે એ શાસ્ત્રાજ્ઞાઓ નથી બનતી પણ એમના કરેલા ઉદ્ધારની વિજય પ્રશસ્તિઓ બને છે અને એમાં જ જૈન ધર્મની જાગૃતિની ઉન્નતના અને ગુરુઓની માનવતા પરની શ્રદ્ધાના દર્શન થાય છે

(૬) જે કે બીજું કારણે અંગે આ પ વ્યક્તિઓનું શિથિલ થવું આગમિક હતું કલ્પના ભાષ્યના ગાથા ૪૯૫૫–૮ આધારે પ્રો. દીક્ષિત ર જણાવે છે કે દુષ્કાળમાં ભિક્ષા નહીં મળવાથી કેટલાક મુનિઓને આવશ્યકનો આગમિક ધર્મ તજી પાપીના પતિતનું પાપું તો એ અપેક્ષાએ એવા કુટુંબોમાંથી આવતા ને જે એની ધ્વજાધરાવના કેટલાક દેહ ટકાવવા માંસાહાર તરફ વળ્યા હોય તો એમનો શો દોષ માની શકાય? પણ એ શિથિલના પતનો મુખ્ય નાતોની પણ ભોગના અન્ય સંસ્કાર શાસ્ત્રાને મળ્યું ઉર્ધ્વમુખી નહીં બની એથી શાસ્ત્રનું કોઈ જ મારનું રહેતું નથી શાસ્ત્રનું માત્ર હોય તો તે ફક્ત આપણા એકાંગી અર્થના આગ્રહ માટે છે કારણ કે પતિતો માટે માંસાહારનો અર્થ છો તો સરકેન છે તેમ જ પરંપરાગત લોકો માટે એકમાત્ર વનસ્પતિ અર્થનો આગ્રહ છોડવો પણ સરકેય છે ખરું તો આ જ કારણે આ પ્રશ્ન વિરોધ ગૂંચવાયો એમ થવાનું મુખ્ય કારણ હતું કે બ્રાહ્મણોતાની મતામાં હતા આ ... ઓનો અર્થ પણ થાય છે તેમ જ

ટીકાઓ પણ સાચી છે પણ એમ છતા એ અપવાદોપને કારણે જે ભવ્ય અને ગૌરવપ ઇતિહાસ સર્જાયો છે એ જ મહત્ત્વની વાત છે —એ જ આપણા માટે ગર્વની વાત છે હુ તો માનુ છુ કે ભારતના ઇતિહાસમા ચારિત્ર્ય ક્ષેત્રે સમગ્ર દેશને ઊચ ઊઠાવવાના કાર્યમા આપણને નિમિત્ત બનાવવા માટે જ કુદરતે કોઈ અગમ્ય યોગ નિર્માણ કર્યો હશે જેમ સિર ટે કામ ભરવા માટે એ કમ પાગ કરવુ પડે છે તેમ સમગ્ર દેશને અહ ઉપાવા માટે જ આવો યોગ પ્રાપ્ત થયો હતો એટલુ કહીને વાચકોને પોતાનો સ્વતત્ર અભિપ્રાય બાવવામા કઈક સરારો મળે એ માટે એ ભય કર કાળમા કેવી કેવી આશાઓ છોડવી પડી હતી એ ર જૂ કરુ છુ

(१) 'માસાહાર જેવા અપવાદોથી શરમ અને અન્ય સમાજોમા થવા યોગ્ય અવહેલનાનો ડર એથી અપવાદ માર્ગનુ આલબન બહુ જ ગુપ્ત રાખવામા આવતુ

(નિ ચૂ ગા ૩૪૫-૩૪૭)

(२) 'માસ વહોરવાની બાબતમા સાધુવેશમા એ લેવુ કે વેશ છોડીને એની ચર્ચા કરવામા આવી છે

(નિ ગા ४३६-४३८-४४३-४४७)

આ પ્રશ્ન જ બતાવે છે કે પરપરા વિશુદ્ધ હતી પણ એવાઓને કારણે પરપરાને બાધ લાગવાનો સભવ હોઈ કહેવામા આવ્યુ હશે કે, ભાઈઓ! લાગે ગાઢ કયારેક તમને એવી સ્વા નાનસા ઊપની હોય તો ભલે તમને ઠીક લાગે તેમ કરો પણ એ મુનિવેશ છોડીને કરો મુનિવેશમા એ ન લો, કારણ કે એથી પરપરા વગોવાય છે

આમ આ ચર્ચા બતાવે છે કે એવાઓને સુધારવા માટે— એમના દિલમા પ્રવેશ મેળવવા ખૂબ જ ઉદારતાપૂર્વક કામ લેવામા આવ્યુ હોવા છતા પરપરાને પોતાની વિશુદ્ધિ

માટે કેટલી મોટી ચિંતા રહેતી હતી? બીજી બાજુ શાસનને સમૃદ્ધ, વ્યાપક અને ગૌરવશાળી બનાવવામાં એમનો ઉપયોગ કરવા માટે કેવી દીર્ઘતા ધીરજ અને સંયમથી કામ લીધું છે?

(૩) બાલ-વૃદ્ધ-રોગી—રોગમાં વિગઈઓ વાપરી શકે પણ તે રસ લોલુપતાથી નહી પણ કેવળ રોગશમન માટે જ

(નિ ગા ૩૧૭૦)

(૪) લદ્દવે જનારી પહોંચવા કલાન્ત સ્થિતિમાં વિશ્રામ લેવો પડે છે એ વિશ્રામ અપવાદ છે ચાલ ઉત્સર્ગ છે બંનેનો હેતુ પહોંચવાનો છે આ દૃષ્ટિએ વિશ્રામ ગતિને વેગ આપનારી ક્રિયા છે એથી સાધક તાજો બની બમણા વેગથી દોડી શકે છે ને એ રીતે વિનષ્ટતું સાટું વાળી નાખે છે વ્યવહારની ભાષામાં એ અગતિ છે પણ નિશ્ચયની ભાષામાં ગતિ છે (આચાર્ય સંઘદાસગણિ)

(૫) 'જે સાધક સ્વસ્થ અને સમર્થ છે એના માટે ઉત્સર્ગ સ્વસ્થાન છે અને અપવાદ પરસ્થાન છે પણ જે **અસ્વસ્થ અને અસમર્થ છે એના માટે અપવાદ સ્વસ્થાન છે અને ઉત્સર્ગ પરસ્થાન છે** અપવાદના મૂળમાં સંયમ ભાવના છે જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા છે (બૃહત્ક ૫ ભાષ્ય પીઠિકા ગા ૩૨૩)

(૬) 'સંયમના પાલન અર્થે મરણ થાય તેમ હોય તો અપવાદ સેવીને પણ જીવન બચાવવું જીવન હશે તો ફરી વિશુદ્ધ બની સંયમની સાધનામાં પ્રગતિ સાધી શકાશે (આચાર્ય ભદ્રબાહુ—ઓઘનિર્યુક્તિ)

જૈન ધર્મ સૂક્ષ્મ અહિંસા પાલનનો આગ્રહી ધર્મ હોવા છતાં પાછળથી માંસાહાર અને એને કારણે ચાલેલી ચર્ચાઓ—પ્રતિચર્ચાઓ. એના મૂળ કારણો તથા આપવા પડેલા અપવાદો ઉપરાંત એની સજીવતા—નિર્જીવતા આધાકર્મ દુષિતતા—રહિતતા અંગેની વિચારણા તેમ જ ... લોકનિ... તથા મુનિવેશ છોડી દેવાનો પ્રશ્ન એ બધુ

જે જે ગ્રંથો દ્વારા એ કાળનું ચિત્ર રજૂ થાય છે એ મના આ જ સમયમા લખાના હોઈ એ કાળ કેવો ભયંકર આવ્યો હશે એની સહેજે કલ્પના થઈ શકે છે અને એને કારણે જ શંકા કુશંકાભરી આવી બની ગરબો ઊભી થઈ છે

છે ના ૨૫–૩૦ વર્ષમા સાધુ સંસ્થામા પ્રવિષ્ટ થઈ ગયેલી કેટલીક અધમ વ્યક્તિઓ બૂરા કામો કરી ભાગી છૂટી છે એથી પરંપરા કંઈ ઓછી નથી વગોવાઈ પણ એથી પરંપરાની વિશુદ્ધિને આપણે શંકિત નકી ઠગરી શકીએ ને એવી વ્યક્તિઓ તો સત્યુગમા પણ પાકતી જ રહી છે

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોંફરંસ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલો શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દસાઈકૃત 'જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ' પણ આ જ વાતનું સમર્થન કરે છે

૧નુ છેદસૂત્ર નિશીથ છ આચારાગાદિ સૂત્રોમા મુનિઓના આચારનું નિરુપણ છે તે આચારથી પતિત થનારા માટે આલોચના લઈ પ્રાયશ્ચિત્ત કરી વિશુદ્ધ થવાનું બતાવ્યુ છે (પાનુ ૭૬)

મહા નિશીથમાં પણ આલોચના અને પ્રાયશ્ચિત્ત ૩ સારા–નઠારા સાધુઓના આચાર સંબંધે એમા કહેલુ છે (પાનુ ૭૯)

આમ પતિત અને નઠારા સાધુઓ માટે જે પ્રાયશ્ચિત્તની વિધિઓ કહી છે એ જ એ વાત સિદ્ધ કરે છે કે પરંપરા વિશુદ્ધ જ હતી છતા બીજી બાજુ કેટી આધિઓ ની હશે? અને એ આધિઓમાથી પસાર થતા છતા એણે અણ ગન રહેવા માટે કેવું ભવ્ય સત્ત્વ પ્રગટાવ્યુ હશે?

શ્રી પ્રભુદાસ બેચરદાસ પંડિત પણ શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રની પ્રસ્તાવનામા એ જ વાત જણાવે છે કે —

અસાધારણ પ્રસંગોમા અનિવાર્ય પ્રયોગોમા ચારિત્ર્યના પાલનની પેહેલા લક્ષ્યમાં રાખીને છેદ ના પ્રાયશ્ચિત્તની લાયકાત સુધી વ્યક્તિને ના આપવામા હરકત લેવામા આવતી નથી (પાનુ ૧૨૦)

પ્ર. ૭ મત્સ્ય-માંસવાચક જૂની ભાષાનું કારણ આપી મત્સ્ય-માંસાદિ અર્થ ઉપરાંત તમે વનસ્પતિપરક અર્થનું ઉમેરણ કરી આ વિવાદાત્મક કોયડો ઉકેલવાનો સારો પ્રયત્ન કર્યો છે પણ જૂના શાસ્ત્રોમાં એવી ભાષા વપરાઈ જ શા માટે હશે?

ઉ. ૭ આ પ્રશ્ન સમજવા માટે આપણે પ્રાગૈતિહાસિક કાળ સુધી દૃષ્ટિ લંબાવવી પડશે. આ અંગે આજ સુધીમાં જે કંઈ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનો થયાં છે એ આધારે આપણે કહી શકીએ છીએ કે આદિમાનવ જંગલી હતો, ગુફામાં એ પડી રહેતો અને કાચા માંસ-મચ્છી પર નભતો. પાછળથી એ કુટુંબ બાંધી રહેવા લાગ્યો. અગ્નિની શોધ આ પછીના સમયમાં થઈ હોઈ પછી એ રાંધતાં-પકવતાં શીખ્યો. જુદી જુદી વાનીઓ બનાવતાં પણ શીખ્યો. આથી એની પાસે શબ્દભંડોળ વધવા લાગ્યો હતો. પણ એક જગ્યાએ સ્થિર થવાથી રોજ રોજ પૂરો શિકાર મળતો નહીં, તેમ જ દૂર જવું હવે એને પાલવતું પણ નહીં. એથી હવે એણે વનસ્પતિનું ખોરાકમાં ઉમેરણ કરવા માંડ્યું. પણ એ અંગેના શબ્દો તો એની પાસે ત્યારે હતા જ નહીં. જેથી રૂપ-રંગ-આકાર તથા સ્વાદના સામ્યને કારણે મેળ ખાતી વનસ્પતિ માટે એણે પોતાના મત્સ્ય-માંસવાચક શબ્દોનો જ ઉપયોગ કર્યો અને ત્યારે એનો હેતુ કેવળ બોધક સૂચવવા પૂરતો જ હતો.

પરંતુ માનવજાતિની ભાવનાના વિકાસ સાથે એનામાં એક દિવસ કરુણાનો ઉદય થયો અને તેથી ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો નવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતાં એ હવે વનસ્પતિ તરફ ઝૂક્યો. પણ શબ્દો તો જૂના જ અર્થાત્ મત્સ્ય-માંસવાચક જ રહી ગયા. પણ પાછળથી જ્યારે એના તીવ્રતા આવી ત્યારે જોગજોગ થતો હોઈ એણે વનસ્પતિ માટે નવા શબ્દો ઊભા કરવા માંડ્યા. પણ શબ્દો એમ એક રાતમાં ઊભા કરી શકાતા નથી કે બદલી શકાતા પણ નથી, જેથી આ પ્રક્રિયા લાંબા સમય સુધી ચાલી. પણ ત્યાં સુધી તો જૂના શબ્દોથી જ કામ લેવાનું હતું. આ કારણે શરૂઆતમાં સ્પષ્ટતા કરી લેવી પડી [illegible]

મહાવીરે સોમિલ બ્રાહ્મણ સાથેની ચર્ચામાં સ્પષ્ટતા માગી હતી તેમ પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં મત્સ્ય–માંસવાચક શબ્દો શા માટે છે એનું મૂળ કારણ આ હતું.

કેટલીક વાર એમ પણ બનતું કે વનસ્પતિ માટે યોજાયેલા સ્વતંત્ર શબ્દો પણ ક્યારેક અર્થપરિવર્તન પામી માંસવાચક બની જતા તેમ જ ચોખ્ખા માંસવાચક શબ્દો પણ ક્યારેક વનસ્પતિવાચક બની એવું રૂપ ધારણ કરતા કે એનું મૂળ શોધવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડે. દા. ત. શષ્પાવનિ—કૂકવેન વગેરે. જુદા જુદા શબ્દોના અર્થો આમ બદલાતા રહેવાથી ભગવાન મહાવીરે પહેલેથી જ શબ્દો પર નહીં પણ અર્થ પર જ ભાર મૂક્યો હતો. આ કારણે જૈન શાસ્ત્રોમાં પહેલેથી જ અર્થ પર પગ પર ભાર મુકાતો રહ્યો છે. પણ સમય જતાં અર્થપરિવર્તનનો આ ઇતિહાસ તથા એનું મૂળ કારણ ભુલાઈ જવાને કારણે આ પ્રશ્ન ગહન કોયડો બની લાંબા વખતથી ચોળાતો રહ્યો છે. આનું બીજું પણ કારણ હતું કે સહુએ શબ્દ પર જ ભાર મૂકતાં પણ શબ્દશાસ્ત્રના ઇતિહાસ તરફ કોઈએ ધ્યાન જ ન આપ્યું.

પ્ર. ૮ શાસ્ત્રોમાં આવેલા શબ્દરૂપ પાઠોનું જે રહસ્ય તમે ઉકેલી શક્યા છો એથી એ પ્રકારના જ અર્થો હોવાનો પૂરો સંભવ છે. બીજી રીતે એ પ્રશ્ન ઉકેલી શકાય તેમ લાગતું પણ નથી. આમ છતાં આવા પાઠો કેવળ રોગાક્રાન્ત મુનિઓ માટે જ છે એવો ક્યાંય ઉલ્લેખ ન હોઈ તેથી તમારું એ પ્રકારનું લખાણ આખી પરંપરાને માટે માંસાહારના એક મજબૂત પુરાવારૂપ બની રહેશે એવો મને ભય છે.

ઉ. ૮ તમારા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મેં એનો વિસ્તારથી જવાબ આપ્યો છે. પણ એની વિશેષ ચર્ચા કરીએ. રોગાક્રાન્તનો અર્થ જરા વધારે વ્યાપક કરવો પડે. માણસ સશક્ત હોય હૃષ્ટપુષ્ટ હોય પણ જો એ દારૂ કે અફીણના વ્યસનમાં ફસાયેલો હોય તો એ વસ્તુ ન મળતાં [illegible] જે દશા થાય છે એથી એને રોગાક્રાન્ત જ કહેવો પડે. માણસ

કે શરીર એમ શિથિલ બની જાય છે, નાડી તૂટવા માંડે છે અને
મન વ્યગ્ર બની જાય છે અને એ વખતે વ્યગ્ર ન બને તો જ તેમ
દૂધ વિના આરોગ્ય જળવાતું નથી તેમ કોઈના શરીર પર એવી અસર
થાય એ પણ રોગાક્રાન્ત જ છે આવા રોગાક્રાન્તને માટે જ અનશન
પાળે છે એના પુરાવા શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી તથા નિર્યુક્તિકારે ને આપ્યા

પ્રગલ્ભતાને કારણે એ પોતે જ શાસ્ત્રપુંગવો બની રહે છે, જેનો સ્વીકાર ભલે આજનું જગત નહીં તો ભવિષ્યનું જગત તો કરશે જ કે ગુરુઓનો એ મંગલ કરુણા-સ્રોત જ્યારે જગતને સમજાશે ત્યારે એ પોતે જ જગતના સ નાયેના અભિપ્રાયનું માગણું બની શાસ્ત્રપુરાવો બની રહેશે

અશુભ સંસ્કારોની પકડમાંથી ઝટ છૂટી શકાતું નથી એમાં વળી જો એને જેવો તેવો શાસ્ત્રપુરાવો મળી રહે છે તો પછી એને સત્ય પણ સમજાવી શકાતું નથી આ શાસ્ત્રાધાર શોધી પોતાના મતવ્યને વળગી રહેનારા એ કાળના એવા મુનિઓ પર વિજય મેળવી એમને ફરી સન્માર્ગે વાળવા એ હિમાલયને અદ્ધર તોળવા જેવું ભારે કપરું અને મહાન કામ હતું એ અલ્પ સમયમાં જ એમણે એવાઓના હૃદય જીતી મહાવિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો એથી શાસનશુદ્ધિના ધ્યેયને પાર પાડનાર એ કાળના સ્થવિરો કેટલા ઉદાર ભવ્ય તેજસ્વી, સ્નેહસિંધુ ધૈર્યવાન અને આત્મશ્રદ્ધાળુ હશે? ખરેખર એવા વીર્યવાન ગુરુઓના પનોતા કર્મોને માપવાનું આપણી પાસે જો કોઈ સાધન હોત તો જ આપણે એમની મહત્તા જાણી શકત સાચી આલોચના નિંદાઓ અને ટીકાઓના હળાહળ ઝેરને પી જઈને પણ વ્યાકુળ હૃદયમાં પ્રવેશ પામવા માટે એ કેટલા નમ્ર-સહિષ્ણુ બન્યા હશે સંયમી અને અનુકૂળ થવાની આવડતવાળા બન્યા હશે એ વિચારીએ છીએ ત્યારે ખરેખર આજના જગતને મૌન સિવાય બીજો શો ઉત્તર આપવાનો હોય? કારણ કે જે જે માંસાહારી કોમોને એમણે પ્રયત્નથી જૈનતત્ત્વની દીક્ષા આપેલી એવી કોમો આજે સેંકડો વર્ષોથી જૈન ધર્મ વિહીન બની ગઈ હોવા છતાં પણ ચારે બાજુ પ્રવર્તતા માંસાહારી વાતાવરણ વચ્ચે પણ એ આજે નિરામિષાહારી રહી શકે છે ... સરાક જાતિ તથા ઓરિસ્સાના મનિયા ભાગના પૂર્વજ ૪૦ હજાર જેટલા લોકો એ બતાવે છે કે એ પવિત્ર પુરુષોએ પોતાની પરંપરા દ્વારા એમનામાં કેવું ઊંડુ સંસ્કાર ઘડતર કર્યું હશે? અને એમાં જ એમની મહત્તા ભવ્યતાનાં દર્શન થાય છે

પણ દુઃખની વાત તો એ છે કે 'માંસાહાર' શબ્દથી આપણે એટલા બધા ભડકેલા છીએ કે પૂર્વાચાર્યો પવિત્ર કરુણાળુ મહાત્મા હતા પરંપરા પણ વિશુદ્ધ હતી એ જાણવા છતાં જેમણે પેટ ભરવા માટે ઘૂમવા ભોજકોએને પણ મૂકી નાખ્યા એટલું જ નહિ ભારતીય સંસ્કૃતિના ઉત્થાન માટે જેમની દ્વારા જ કામ લેવા એમનું એવું વિશિષ્ટ ધન પણ કર્યું કે જેના પ્રતાપે જ આજે આપણે ઉજળા છીએ અને વિશિષ્ટ ગૌરવથી વિભૂષિત બન્યા છીએ છતાં નથી આપણને એ **ગુરુઓના ભવ્યતા દેખાતી કે નથી એમની ઉદારતા કે કરુણા સમજાતી** પણ કેવળ એક માંસાહાર શબ્દને કારણે જેમ તારીગ ને વગપણિયું ચોંટતા ... કરી સમજીએ છીએ તેમ આપણે 'ભયંકર' 'ભયંકર' કહી બૂમો પાડી ઊઠીએ છીએ એનાથી આપણી કઈ બીજી કરુણ લાચારી હોય? એથી ભલે ... કાળમાં કોઈએ અપવાદ સેવ્યો હોય તોય શું? કારણ કે ખરેખર આપણે મોક્ષ તો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર સાધના છે આચારનું પાલન ચારિત્ર કહેવાય છે જો એ ચારિત્રના કારણરૂપે જ્ઞાન-દર્શનની હાનિ થતી હોય તો તે ચારિત્ર ચારિત્ર નથી રહેતું જેથી આચાર ... નવો પડે તેમ જ મોક્ષનું સાધન દેહ છે અને દેહનું સાધન આહાર છે યોગ્ય આહારના અભાવે પૂર્વ સંસ્કારોને કારણે શરીર સ્વાસ્થ્ય ન જળવાય અને તેથી જ્ઞાન-દર્શનની હાનિ થતી હોય તો આહારમાં અપવાદ સેવીને પણ દેહ ટકાવવો એવો પ્રશ્ન નિશીથમાં જ પૂછવામાં આવ્યો છે

પ્ર ૯ તમે આચારાંગના બે ભાગ પાડી પહેલો ભાગ ગણધર સુધર્માસ્વામીની રચના છે ને બીજો ભાગ સ્થવિરોની રચના છે એમ કહ્યું છે જે તમારી કેવળ કલ્પના જ છે અને તેથી તમે તારવેલા અર્થો પણ તમારી કલ્પનાના જ છે બાકી આચારાંગ તો એક સળંગ ગ્રંથ છે

વિચારોનો સમહ છે, જ્યારે બીજો વ્યવસ્થિત મુદ્દાઓનો છે એટલે બન્નેની ભાષા અને રચના પદ્ધતિ જુદી પડે છે

(૨) ૧ લા સ્કંધમા ૮ મા અધ્યયનમા જે આચારોનુ નિરૂપણ છે એનુ જ ભાષ્ય ૨ જા સ્કંધના ૧૦ થી ૨૨ સુધી અધ્યયનોમા થયુ છે જેથી બીજો ભાગ પાછળની રચના છે એ સિદ્ધ થાય છે

(૩) પ્રથમ સ્કંધનુ ૭ મુ મહાપરિજ્ઞા અધ્યયન વિચ્છેદ ગયુ છે જ્યા તેમાથી સપ્તૈકક તરીકે પ્રખ્યાત ૭ અધ્યયનો તેના વધારા રૂપે પશ્ચાતે બીજા સ્કંધમા બીજી ચૂલિકારૂપે લખાયા છે એમ જે એની ટીકામા જ કહ્યુ છે એ જ એનો પુરાવો છે કે બીજી ચૂલિકાઓ એ પાછળનુ ઉમેરણ છે

(૪) આનાથી પણ સ્પષ્ટ પુરાવો શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી પોતે સ્વયં આચારાંગ નિર્યુક્તિમા ગાથા ૧૧ દ્વારા ખુલાસો આપે છે કે 'મૂ. આચારાંગ કેવળ પ્રથમ સ્કંધના ૯ અધ્યયન સુધી જ હતુ જ્યાં. બીજુ શ્રુતસ્કંધ એ સ્થવિર મુનિઓની રચના છે જે આચારાંગના વધારારૂપ છે એટલે હવે આખા બીજી કોઈ શંકાને સ્થાન જ રહેતુ નથી

પ્ર ૧૦ તમને આ પ્રત ખંડન કરવાની એક ધૂન લાગી છે પણ તમારુ પુસ્તક ઊલટુ માંસાહારના પ્રચારનુ જ એક સાધન બની જશે અને સરકારને પણ એના પ્રચારમા ટેકો મળશે પણ આજે તમે એક તાનમા છો એટલે મારી વાત આજે નહી સમજાય

ઉ ૧૦ પૂર્વકાળના ઋષિ મહર્ષિઓ, ઈશ્વરના અવતાર ગણાતા પુરુષો આજના કેટલાક વિશ્વપ્રસિદ્ધ સંતો તેમ જ અહિંસા-કરુણાના અવતાર ભગવાન બુદ્ધ જેવા મહામાનવો માંસાહાર કરતા આવા સ્પષ્ટ અને જાહેર દાખલા છતા નથી માંસાહારીઓએ કે નથી સરકારે એમનો આધાર શોધ્યો તો પછી ભારતની બહોળી અતિશય વસ્તી ધરાવતા અને કેટલાક ભાગોમા તો જૈનો

તો તેમને માહિતી પણ નથી [illegible] આ રીતે [illegible] વર્ષ પહેલા [illegible] ને વેશ મળ્યો અને [illegible] એમ માનવું એ એક પ્રકારનું [illegible] સુધી પોતાનો માનેલો અર્થ છે [illegible] આગમો ન ઊભાં થાય [illegible]

વળી હવે [illegible] નહિ જેવા પુષ્કળ [illegible] પણ હોવા [illegible] ગણાય [illegible] હોય [illegible] આપવા તરફ થયો [illegible] આવા દૃષ્ટાંતો [illegible] ભીંતો એ [illegible] થાય છે માનવ [illegible] આ ગ્રંથ નથી કે [illegible] નથી, તો પછી [illegible] એટલે જે [illegible] નથી [illegible] કે એવું માનું કોઈ [illegible] છે

પ્ર. ૧૧ કોઈના હાથ [illegible] માથું મેળવી જેમ એક માનવ [illegible] આવે તેમ તમે ભિન્ન ભિન્ન શાસ્ત્ર ગ્રંથોમાં વગેરેના પાઠો [illegible] નથી [illegible] લઈ આખું માળખું બાંધવામાં એવી ખૂબીથી [illegible] કર્યો છે કે જેથી હરકોઈને તમારી વાત ગળે ઊતરી જાય પણ તમે તર્ક અને કલ્પનાથી જ ગોઠવી કાઢ્યા વાદો છે. નથી એને કોઈ [illegible]—અર્થક પદ્ધતિનો આધાર [illegible] નથી પતિત મુનિઓ માટે જ આ પાઠ લખાયા હતા એ [illegible] પ્રમાણ એટલે આવા રોષથી [illegible]

તુક્કા ન ચાને બાકી ગુરુઓ તો આ કે તે પણ સ્પષ્ટ અર્થ જ આપે એ દૃષ્ટિ—કોની નીતિ ન અપનાવે

ઉ ૧૧ ભલા માણસ! જો આવા સ્પષ્ટ પુરાવા અને ઐતિહાસિક આધારો હોત તો તો આ પ્રશ્ન જ ક્યાંથી ઉદ્ભવત? અને એ કારણે મેકડો વર્ષોથી આપણે મૂંઝાતા રહ્યા છીએ અને નિંદા—આક્ષેપો સહન કરતા રહ્યા છીએ એટલું જ નહીં પણ શા માટે ભોગવતા રહેત!

આમ જેમ જૂના ઢોરોના વિરોધો—ખોદકામમાંથી મળેલાં હથિયારો વાસણો સ્થાપત્યના ભગ્નાવશેષો, જમીનના થરો તથા ઊંડેથી મળેલી અન્ય ચીજો ઉપરથી જેમ પુરાતત્ત્વવિદો આદિમાનવ યુગથી ઇતિહાસનું સર્જન કરી શક્યા છે તેમ આ ઇતિહાસ પણ એવા વેરાયેલા આધારો પર રચાયેલો છે પણ એથી એ કેવળ કલ્પના કે તુક્કા તો નથી જ અને પણ આધારો તો છે જ ફક્ત એને યથાયોગ્ય રૂપે ગોઠવી એમાંથી રહસ્ય શોધવાની ખૂબીનો જ આ સવાલ છે જેમ કારણો ઉપરથી કાર્યનું અનુમાન કરી શકાય છે તેમ કાર્ય ઉપરથી કારણો પણ શોધી શકાય.

બાકી ગુરુઓની વાત કરીએ તો—જો આપણને સાચી માતા બનવાનું સદ્ભાગ્ય સાંપડ્યું હોત તો જ એમની હૃદયભાવના સમજી શક્ત કે એમણે આમ કેમ કર્યું ને આમ કેમ ન કર્યું? કારણ કે એમને તો ગમે તે રીતે માનસશાસ્ત્રના પ્રયોગો દ્વારા એવાઓના હૃદયો જીતી એમને મૂળ માર્ગ પર લાવવા હતા આ કારણો એમની હૃદય—ભાવના સમજવી એ તર્કની નહીં પણ હૈયાની સૂઝનો સવાલ બને છે અને દ્વિ—અર્થક પદ્ધતિના આધારનો સવાલ પૂછવો એ તો જૈન ધર્મ વિષેની એ બાબતની અજ્ઞાનતા જ સૂચવે છે જૈન ધર્મે કહ્યું છે કે જેમાંથી એક અર્થ નીકળે તે ભાષા, એકથી વધુ અર્થ નીકળે તે વિભાષા અને યથાતથ્ય અર્થ નીકળે તે વાર્તિક કહેવાય છે બ્રહ્મા જીએ જુદા જુદા—સરોવરના દેવો, મનુષ્યો અને રાક્ષસોને એક

માત્ર દ નો જ ઉપદેશ આપ્યો હતો પણ અર્થ જુદા હતા ગીતાએ પણ ચોક્કસ શબ્દો દ્વારા ભિન્ન ભિન્ન વર્ણ–સસ્કારવાળાને જુદા જુદા અર્થો આપ્યા છે જૈન કથાનકમા પણ ત્રણ જુદી જુદી માગણી કરનારી વ્યક્તિઓને સરાનથિ દ્વારા કઇ નથી બાણ નથી તેમ જ સરોવર પણ નથી એવો અનેક અર્થાત્મક જવાબ દેવામા આવ્યો છે એટલે આ પદ્ધતિ એ કઇ ફોરી કલ્પના નથી **નિશીથ ગાથા પ૨૩૪ તો સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે ક્યા સૂત્રને ઉત્સર્ગ, ક્યાને અપવાદ અને ક્યાને તદુભય માનવા એ માટે વિવિધ સૂત્રોની વિચારણા કરીને જ અર્થ કરવો** કેટલીક વાર એમ પણ બને છે કે એક મહાન પુરુષના વાક્યમાથી ઊલટાસૂલટી અર્થો તાણીને પણ લોકો દ્વિઅર્થક પદ્ધતિને જન્મ આપે છે બાકી ગુરુઓનો હેતુ દૂધ– ઢીની નીતિ રાખી બને બાજુ ઢોળકી બજાવવાનો નહોતો પણ સાધકોની યોગ્યતા પ્રમાણે અર્થ આપી એમને વિકાસ માર્ગે ચડાવવાનો હતો અને ઠેલ્યે મ્હુ તો બને બાજુના અર્થો કરનારા આચાર્યો કઈ સામાન્ય પુરુષો નહોતા પણ સમર્થ પૂર્વાચાર્યો હતા પણ આચારાગના દ્વિઅર્થક પાઠો શા માટે ક્યારે અને ક્યા સજોગોમા આવ્યા હતા એનો ભે ભૂતાનાથી એક અચાર્યે એક અર્થ આપ્યો બીજાએ બીજો છતા બનેએ એક બીજાના દષ્ટિબિંદુનો સ્વીકાર તો કર્યો જ છે એ જ એની પ્રબળ સાબિતી છે કે આ પાઠો દ્વિઅર્થક હતા બાકી તો કોઈનો પણ આશય ખોટુ કહેવાનો કે નિરાધાર અર્થ આપવાનો નહોતો તેમ જ આવા પાઠો રચવાનો હેતુ પણ અલ્પ સમય અનુકૂળ બનીને ફસાયેલાઓને સુધારવાનો જ હતો

પ્ર ૧૨ તમે હીરાલાલ દુગડનુ 'ભગવાન મહાવીર અને માસાહાર પરિહાર' તથા મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીનુ માનવ ભોજ્ય મીમાસા ' વાચી જાઓ એમા દરેક શકાસ્પદ પાઠોના અર્થો વનસ્પતિ જ છે એવુ સિદ્ધ કરવામા આવ્યુ છે જ્યારે તમે દીક્ષિતો સાથે માસાહારની વાત ઊભી કરી તમારા પુસ્તકને ભયકરમા ભયકર બનાવી દીધુ છે

એથી જૈન સમાજ તમારી વાતથી મૂંઝાઈ રહે

ઉ ૧૨ જેમ્સર પેટી ખોલી નસ્તર બહાર કાઢે એ જોઈને પ્રથમ તો સુન્દરી છૂટે જ પણ લાંબા વખતનું પાકી ગયેલું ગૂમડું કાપી રગડી બહાર કાઢી નાખવામાં આવે છે ત્યારે દર્દી કેવી હાશ નાખી નિરાંત અનુભવે છે ? ને પછી તો એ જૂની પીડાને જ ભૂલી જાય છે તેમ ૨૦૦૦ વર્ષથી મૂંઝવતી ગૂંચની વિચાર પદ્ધતિ ગાંઠો છેદતાં થરથરાટી અનુભવાય એ સ્વાભાવિક છે પણ આચમનો પદનો ઝુવાળ ઉતરી ગયા બાદ નિર્માણ થયેલા ભવ્ય પ્રતિદાયને કારણે જ્યારે સમાજમાં ગૌરવભરી અસ્મિતા પ્રગટ થશે ત્યારે એ સુન્દરીને બ ને પછી ગૌરવ જ અનુભવશે

બાકી વનસ્પતિ અર્થ ચોપડી લઈ ગૂમડાને પપાળવાથી દર્દ મટવાનું નથી અને પછી ૧૦૦૦ દુગ સાહેબ કે ૧૦૦૦ મુનિશ્રી એ પંપાળ્યા કરે માંસ વગેરેવાળી બાબતમાં મુનિવેશ ઉતારવાની વાત તેમ જ એ બાબતમાં અપવાદ માર્ગનું આલંબન ગુપ્ત રાખવાની વાત હરિભદ્ર ગણિનો પ્રશ્ન અને ગુરુનો ઉત્તર વગેરે નિગ્રંથો ઘડીએ ઘડીએ ન વાપરવાની ભદ્રબાહુસ્વામીની આજ્ઞા તેમ જ આચારાંગની ટીકામાં मांसादि त्याग परिहरण सार्थ વગેરે પાઠોનો વનસ્પતિ અર્થ કેવી રીતે યોજી શકાય ? સિવાય કે આપણી હાંસી ન કરાવવી હોય તો એને માટુ પુસ્તક ભરાય નથી પણ વિચાર પદ્ધતિને કારણે પોતાપણાની ગાંઠ અને એને મારણે ઘસાતું અહં જ ભરકર છે

પ્ર ૧૩ આપણા હાલના સમર્થ આચાર્યો પણ દેશના કે મેકસમૂલર જેમ ન જકોબી તથા ન શુબ્રિગ જેવા પરદેશી પંડિતોને પ વનસ્પતિ અર્થ ગળે ઉતરાવી શક્યા નથી ત્યાં તમારું શું ગજું ? એથી કદાચ તમે જે છે એથી યે વધુ ગૂંચવાડો ઊભો કરશો

ઉ ૧૩ ગૂંચવાડો થવાનો કોઈ નવો ભય તો નથી જ, કારણ કે એ તો ચાલ્યો જ આવે છે એટલે જે કોઈના પ્રયત્ન ઠીક હશે

તો એ ગૂચવાડો મટાવવામા જ ઉપયોગી થશે બાકી જે વ ત મોટા પુરુષોને પણ નથી સૂઝી એ ક્યારેક નાના માણસને પણ સૂઝી આવે છે એમ નથી બનતુ ? એથી પરિનિર્વાણ ગણવામા રાજના આચાર્યો નિષ્ફળ ગયા હોય એથી સશોધનના દ્વાર કઈ બધ ન થઈ શકે અનશન એ આચાર્યો સમર્થ હતા પણ માત્ર પાકનો નથી ત્યા સુધી સમર્થ પુરુષો પણ નિષ્ફળ જાય છે અને કાળ પાકે છે ત્યારે એક બાળકથી પણ સમસ્યા હલ થઈ જાય છે

પ્ર ૧૪ તમે જે રહસ્ય પ્રગટ કર્યું છે એ બરાબર છે પણ વસ્તુ સત્ય હોવા છતાય કેટલીક વાર પ્રજાના હિતને નજર સમક્ષ રાખીને સત્યને પણ ગુપ્ત રાખવુ પડે છે પાકિસ્તાન આજે આપણી સામે યુદ્ધે ચડ્યુ છે ત્યારે સરકારને પણ કેટલીક વાતો ગુપ્ત જ રાખવી પડે છે

ઉ ૧૪ કોઈ પણ પ્રજા એ રણ ઉપર હોય છે ત્યારે કદાચ એમ કરવુ પડે દા ત આપણા પર મોટી જાનહાનિ થઈ હોય આપણે પાછા હઠ્યા હોઈએ ત્યારે પ્રજાની નૈતિક હિંમત ટકાવી રાખવા એમ કરવુ જ પડે તેમ જ આપણા વ્યૂહ જાગી દુશ્મન જોર ન પકડે એ પણ વિચારવાનુ હોય છે પણ એ પ્રશ્ન જ્યારે ભૂતકાળનો વિષય બની જાય ત્યારે આપણી હિંમત ટકાવી રાખી યુદ્ધમા પાર કરવા માટે— અત્યારે ત્યારે ગુપ્ત રાખનારા એ જ નેતાઓ માટે આપણને માન અને ગૌરવ પેદા થાય છે તેજ પ્રમાણે એ સમયમા માસાતરનો પ્રશ્ન પણ ખૂબ જ ગુપ્ત રાખવામા આવ્યો પણ આજે હવે એ ગુપ્ત રાખવાની કશી જ જરૂર નથી આજે તો એમના એ ધર્મવ્યૂહ પ્રગટ કરવાથી એ પૂજ્ય પુરુષોએ કેવી કુનેહ બુદ્ધિથી કામ લીધુ એ જાણીએ છીએ ત્યારે તો ઊલટો એમના પ્રત્યેનો આપણો આદર ભાવ હજાર ગણો વધી જાય છે કારણ કે ધર્મયુદ્ધમા ફસાયેલા આપણે એમની જ કૃપાથી એ બધા હોવાઓ જોઈને સહિસલામત રીતે બહાર નીકળી શક્યા છીએ

પ્ર. ૧૫ તમારો હેતુ શુભ હશે પણ કેટલીક વાતો ન ત ગૌતમે ભગવાનને પૂછેલો કાયસિદ્ધિના કાર્યકારણનો પ્રશ્ન જનતા સામે મૂકી જ ન શકાય એથી શાસનની પ્રતિષ્ઠાને ખાતર હ્યુ છુ કે તમે માગો તે રકમ તમને આપી હઉ પણ આ નિબંધ ન છપાવતા એને પાણીમા જ પધરાવી દો તમારામા શક્તિઓ છે તો એવુ પ્રમાણભૂત ધર્મસાહિત્ય પેદા કરો કે જે સર્વત્ર આદર પામે

ઉ ૧૫ શ્રીમાન! આપના મારા પ્રત્યેના સદ્‌ભાવની કદર કરુ છુ, પણ એથી ધનને ખાતર ધર્મ વેચવા નથી ઇચ્છતો જેટલી આપના આ શાસન પ્રતિષ્ઠાની ચિંતા છે એથી અનેકગણી મને મારા મહાવીરના શાસનનુ ગૌરવ વધે એની ચિંતા—કાળજી છે અને તેથી જ હુ ૬૫ વર્ષની ઉમરે અધ નિભાર હોવા છતા દોઢ—બે વરસથી ગામેગામ ભટકી રહ્યો છુ આમ છતા મારે નમ્રતાપૂર્વક કહેવુ પડે છે કે આપને તથા આપના જેવી માન્યતા ધરાવનારાઓને આવી સીધી સાદી વાત કેમ ગળે ઊતરતી નથી કે જ્યારે મે તો શાસ્ત્ર પર પ્રહાર કરનારાઓને ઘસતો જવાબ વાળી શાસનના ગૌરવનુ રક્ષણ કર્યુ છે ત્યારે તમે જ મારો વિરોધ કરો છો? યા શાખને કે આજે તો જૈનોના છોકરા ઇડા—મચ્છી તરફ વળવા લાગ્યા છે, છતા એ ગુપ્તતા સેવે છે પણ જ્યારે સમય બદલનારો—સખ્યા એમની વધવા લાગશે અને છેદસૂત્રો—આગમ પાઠો સર્વજન સુલભ બનવા લાગ્યા હોઈ એવા પાઠો એમના હાથમા આવી પડશે અને ત્યારે શરમ છોડી પોતાના આચારના સમર્થન માટે એ જ પાઠાનો આધાર આપણી સામે રજૂ કરશે ત્યારે બાઘાની જેમ ઊભા રહ્યા સિવાય આપણી પાસે બીજો કોઈ ઉપાય હશે ખરો? એથી જ્યારે પાચ વર્ષે કે દશ વર્ષે માસાહારનો પ્રશ્ન તો ફરી ઊઠવાનો જ છે આજે જે રીતે મહાત્મા ગાધીજીની અહિંસક ગણાતી સરકાર ગાય—ભેસાદિ પશુઓની ક્રૂર કતલ માટે જગી કતલખાના ઊભા કરી રહી છે મત્સ્યોદ્યોગને નામે લાખો કરોડો માછલાઓનો વેપાર કરી રહી છે અને હ ડિયામણ

સ્વાદને બહાને રિબાવી રિબાવીને મારવા માટે વા ગ ઢોરાં-મરઘાંની નિકાસ કરી રહી છે એટલું જ નહીં, ભારતની જનતામાં માંસાહાર તરફ વાળવાનો પણ પ્રચાર કરી રહી છે ત્યારે ઈશ્વરનો કાનૂન જો સાચો હશે તો એ નિર્દોષ મૂક પ્રાણીઓની હાય એક દિવસ આપણને જ ભરખી જશે પણ ત્યાં સુધી તો દિનભર દિન એ હિંસાનું તાંડવ વધતું જ રહેવાનું છે અને એને પરિણામે ખાનપાનની ચીજો દ્વારા ભ્રષ્ટ કરવાના અને નવી પેઢીઓને લલચાવવાના પ્રયત્નો વેગ પકડશે જ ત્યારે માત્ર જ્વલ્લામ આપણને સ્થિર રાખી શકશે એટલું જ નહીં, ભવિષ્યના વિદ્યાર્થીઓને જ્યાં જવું હશે ત્યાં જશે પણ એ શાસ્ત્ર પાઠોનો આધાર તો મેળવી શકશે જ નહીં કારણ કે આ દૃષ્ટિએ જ શાસ્ત્રપાઠોનું ખરું રહસ્ય પ્રગટ કરી બૂરા આશયો માટે કોઈ આધાર જ મે રહેવા દીધો નથી બાકી ખોટા ભયે કંઈ ગુપ્ત રાખશું તો એ ગુપ્તતા જ એક દિવસ ભયંકર હથિયાર બની આપણી સામે જ વપરાશે, આપણને જ ખાઈ જશે

પ્ર ૧૬ જે પ્રશ્નને હરિભદ્ર કે હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા સમર્થ પુરુષો પણ સ્પર્શ્યા નથી કેવળ સીધા સાદા અર્થો આપીને જ એ આગળ ચાલ્યા છે અને પછીના પૂર્વાચાર્યો પણ ચૂપ રહ્યા છે ત્યાં તમે કોણ કે આ મહાસાગર પાર કરવા નીકળ્યા છો? તમે શું એમનાથી પણ મોટા છો? જ્ઞાની છો?

ઉ ૧૬ આપણે તો એમની પાસે કશું જ માન નથી પણ આપણે એમની કાંધ પર બેઠેલા હોઈ આપણી દૃષ્ટિ થોડી વધુ લાંબી પહોંચી શકે છે કારણ કે એમના દ્વારા જ આપણને એમનો ૨૦૦૦ વર્ષનો અનુભવ પ્રાપ્ત થયો છે આ કારણે આપણી સમજમાં એ મહાપુરુષોનો જ વારસો હોઈ એમની કૃપાથી જ આપણે કંઈક વિચારી શકીએ છીએ બાકી આપણે તો કશું જ નથી એટલું ખરું કે આજની વૈજ્ઞાનિક શોધોએ આપણને એમાં પૂરો સાથ આપી સહાય કરી છે એ નવાઈમાં

પ્ર ૧૭ નથી તમારો પ્રશ્ન સુધારકોને ગમતો કે નથી જૂનવાણી-ઓને ગમતો ઉપરથી તમે આટ આટલા અપમાનો તિરસ્કારો અને વિરોધો સહન કરીને પણ સાધુઓની ખુશામતમાં પડયા છો ને તેમની પાસે ભીખ માગતા ફર્યા કરો છો એ તમારા જેવા સુધારક — ક્રાંતિકારને શોભતું નથી **નથી પશુમાં કે પંખીમાં એવી તમારી કાનખજિયા જેવી દશા** જોઈ સજ્જનતાની લાગણીથી જણાવું છું કે એના કરતાં તો આ લપ જ છોડો તો શું ખોટું છે?

ઉ ૧૭ મારી પરિસ્થિતિનું આપે દોરેલું ચિત્રણ યથાતથ્ય જ છે છતાં સ્નેહપૂર્વક આપેલી શિખામણ પાળવા હું લાચાર છું, કારણ કે મારા મહાવીર અને એના શાસન પ્રત્યેની ગૌરવ અસ્મિતા જ મને એમ કરવા માટે ધક્કાવી રહી છે ત્યાં હું શું કરી શકું? મારા વિચારોમાં તો હું સુધારક કે ક્રાંતિકાર મટયો નથી ને એને કારણે તો આ પુસ્તક અંગે પ્રશંસા વચનો સાંભળવા છતાંય વિચાર-ભેદને કારણે સહાય ન કરવાની સાફ સાફ વાતો મોઢામોઢ સાંભળવી પડી છે કેટલાંક ભયંકર અપમાનો કરી તરછોડયો પણ ખૂબ હતો છે દોઢ-બે વર્ષની રખડપટ્ટી પછી પણ પૂરતી સહાય મેળવવામાં હું નિષ્ફળ ગયો છું અને ઉપરથી પ્રવાસખર્ચના ખાડામાં ઊતરી ગયો છું એનું કારણ પણ આ જ છે પણ મને એનો રંજ શોક નથી કારણ કે નવો ચીલો પાડનાર હરેક કાર્યકર્તાની સાથે આવું જ હોય છે એમાં કંઈ હું નથી જગતમાં સદા એમ જ બનતું આવ્યું છે આમ છતાં મહાવીર પ્રત્યેની ગાઢ ભક્તિમાં એ સઘળા અપમાનો-તિરસ્કારો કે વિરોધો ઓગાળી નાખવાની અજબ શક્તિ ભરેલી છે ને તેથી જ હું ટકી રહી શકયો છું

આમ છતાં મારે કહેવું જોઈએ કે આજના મુનિ-આચાર્યો પ્રત્યે આપણે જે અભિપ્રાયો બાંધી લીધા છે એને વળગી રહેવા જેવી પરિસ્થિતિ હવે ઠીક ઠીક અંશે બદલાવા લાગી છે જો કે એમની સામે એક પરિસ્થિતિ છે મને થયેલા નવા અનુભવ પ્રમાણે હું જોઈ

શક્યો છુ કે મુનિ-આચાર્યોની અપેક્ષાએ શ્રાવકોનો જ એક વર્ગ વિશેષ રૂઢિચુસ્ત બની રહ્યો છે એ કારણે નથી એ એમાંથી જલદી છૂટી શકે તેમ કે નથી એમાં પરિવર્તન લાવી શકે તેમ આમ છતા યુગને એ હવે સમજવા લાગ્યો છે પરિવર્તન પણ ઇચ્છે છે એ કે હજુ ઠીક ઠીક ભાગ જૂના ખ્યાલો ધરાવે છે એમ છતા જે ભાગ ઊંચે ચઢવા ઇચ્છે છે એમનાથી જો આપણે ભાગશુ તો શુ થશે ? મુખ્યાગ્રે એ નિર્બળ બની આગળ હોતા રહે ? જૂનવાણી કહેવાનાઓ અત્યારની જેમ સા જ પણ રહે એથી સમાજનુ કઈ શ્રેય થઈ શકે ખરુ ? તો એથી સમાજ સમેત લીની કરીને પણ એમને સાથે ખેચવાનો પ્રયત્ન ઇચ્છવા યોગ્ય નથી ? એક વિચાર આ ગતિને જડાવસ્થાનુ કારણ છુ છે અને એમ હોય પણ એ કઈ પૂરો વિચાર તો નથી જ ને !

બાકી ખુશામતના આક્ષેપ અંગે તો મારે મ્હેતુ ન જોઈએ કહેતા દુઃખ પડે છે કે પ્રસિદ્ધ એવા મુનિ-આચાર્યો સાથેથી એમ – એને આ કરતા કશુ જ મળ્યુ નથી કે મળી શકે તો સતાપ પાછો પણ મેળો લીધો , છતા અનેક મુનિ-આચાર્યો સાથે બધાયેલા સ્નેહ ભાવને એથી કશો જ વાધો નથી આવ્યા કારણ કે એ દૈવાની લાગણીનો સ્થાન છે કેવળ ધન પર એ પ્રતિષ્ઠિત નથી

પ્ર ૧૮ આ વિષયનુ ઊંડુ અધ્યયન ચિંતન કરી નીડરતા-પૂર્વક કશુ પણ ન ગોપવતા સ્પષ્ટ રહસ્ય પ્રગટ કરવાની જે નૈતિક હિંમત તમે બતાવી છે એથી શરૂઆતના પ્રકરણો વાંચી એમ લાગે કે તમારુ સંશોધન સંસ્કૃત-પ્રાકૃતમા અનુવાદિત બની મહાન આગમ સાહિત્ય ભંડારમા સ્થાન પામવા જેવુ મૌલિક ગણાય તો કઈ નવાઈ નહી, પણ ત્યાર બાદ પરપ્રગમન લોકોને ખુશ કરવા તેમ જ પંડિતોને ચૂપ કરવા સાધ્યોનુ એમ નવુ તૂત ઊભુ કરી તમે તમારી મૌલિકતા પર જ પાણી ફેરવી દીધુ છે એથી જો જૈન મુનિઓ પણ એક વાર માસાહાર કરતા હતા તેવા સ્પષ્ટ આધારોથી પુરવાર થયેલી વાત' લખવામા તમે આની જેમ જે નીડરતા બતાવી હોત તો તમારુ

પૂરતક ભારે મૌલિક બની જાત પણ સશોધક મટી તમે પણ છેવટે એક પક્ષના વકીલ જ બની રહ્યા છો ત્યા પછી તો તમારી વાતો કેવી રીતે માન્ય કરશે?

ઉ ૧૮ કોઈની ખુશામત કરી માન્ય કરાવવા કે કોઈને ચૂપ કરવા મે ઇરાદો સેવ્યો જ નથી પણ મને જે કઈ સમજાયુ છે એ જ મે લખ્યુ છે બાકી પરપરાગત લોકોને ખુશ કરવાનો જો મે ઇરાદો રાખ્યો હોત તો આ નિબધ અગે મને જે દવાભા કરવા અનુભવો થયા છે એ ન થાત અને એને સ્થાને મને આવકાર જ મળત આથી કહેવુ પડે છે કે જો શાત ચિત્તે આ પ્રશ્ન ફરી વિચારવા મા આવશે તો મારુ કહેવુ છેવટે યથાર્થ જ લાગશે એવો મારો વિશ્વાસ છે

(૧) એ બીજા કાળને અગે ઘણા મુનિ–આચાર્યોએ અનશન આદરી પ્રાણત્યાગ કર્યો હતો ઘણા પશ્ચિમ–પૂર્વના દેશોમા વિહાર કરી ગયા હતા અને જે ત્યા રહ્યા હતા એ પણ બનિ નની તૈયારી સાથે જ ટકી શકતા હતા આવી ભયકર આપત્તિઓમાથી કેમ કેમ એમ પાર ઉતરી જવાય એ જ એક માત્ર એમની ચિતાનો વિષય હતો અને તેથી એ પરપરાગત મુનિ–આચાર્યો પણ પોતાની ધર્મ સ્થિરતા માટે સતત જાગરૂક રહેવુ પડતુ હતુ ત્યા બીજાણ વાતાવરણમાથી આવેલા નવસાધકોની ધર્મસ્થિરતા માટે કેવી રીતે નિ ઃ કતા લાગે? અને એવી નિ શકતા ન લાગે ત્યા સુધી ગુરુઓ એમને કેવી રીતે વડી દીક્ષા આપે? આમ ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત કરનારુ સારે વાતા વરણ જ અનુકૂળ ન હોઈ એવી પરિસ્થિતિ નિર્માણ થાય અને ફરી એવી ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય ત્યા સુધી એ નવદીક્ષિતો સાધકો જ રહ્યા હતા આ અગે નીચેના પ્રશ્નો વિચારીએ

(૧) શરૂઆતમા કેવળીઓ–શ્રુતકેવળીઓનો યુગ હોઈ દીક્ષા સાથે જ યા ૧૩ દિવસ બાદ વડી દીક્ષા આપવામા આવતી

(૨) આદમા જેમ જેમ નવગાર્તિઓ આવતી ગઈ તેમ તેમ એ ગાળો લબાવવો પડ્યો હતો અને ૧૨ વ ર્ષના ભયંકર દુષ્કાળને કારણે તો એ ગાળો વર્ષો સુધી ચાલ્યો આવ્યો હતો

( ) કારણ કે એનો હેતુ અંતિમ ધમ સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય ત્યા સુધી ગદ જેવાનો હતો

(૪) પરિણામ એથી એ આવ્યુ કે ધમ સ્થિરતા પ્રાપ્ત થવાને કારણે પાછળથી દીક્ષિત થનો કયારેક જેના વડી દીક્ષા પામી જતા અને પહેલા આવેલા પાછળ પડ રહી જતા

(૫) આથી ક્રમને કા ણે કોઈને અસંતોષ ન થાય એ માટે પણ એવો નિયમ જરૂરી હતો કે જે ધમ સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી શકે એ વડના પણ વડી દીક્ષા પામી શકે

(૬) એથી જ્યા સુધી અનુકૂળ વાતાવરણને કારણે ૧૩ દિવસનો નિયમ પ્રવતમાન ની હતો ત્યાં સુધી ક્રમને કારણે બન્ને વિભાનુ સરખુ જ મહત્ત્વ હતુ કારણ કે દીક્ષા અને વડી દીક્ષા વચ્ચે સરખુ જ અંતર રહેતુ

૭) પણ પરિસ્થિતિ બ નાઈ ગઈ યાર ધમ સ્થિરતાની શરત પૂરી કરવા માટે દીક્ષાને બદલે વડી દીક્ષાનું મહત્ત્વ વધી ગયુ અને તેથી વડી દી ક્ષા બા જ દીક્ષાપર્યાય ગણવાનુ શરૂ થયુ ઉપસ્થા પનાત પ્રારમ્ભ દીક્ષા પયાય ગણના વડી દીક્ષા પછી જ દીક્ષાપર્યાય ગણવામા આવે છે–(દ પલ્લ–ગીમ)

) આમ વડી દીક્ષાનુ વડી ગયેલુ મહત્ત્વ જ જણાવે છે કે ત્યાં સુધી નવદીક્ષિતો સાધક જ રહ્યા હતા

) વળી એ પણ ધ્યાનમા લેવાની જરૂર છે કે એવ અતિ મોટો ભાગ પાછળથી વિશુદ્ધ બની મૂળ પ ગો હ ... માના કેટલાક સધર્ મ પહે ... હતા એવાઓને ..

તરીકે ઓળખાતી એ બધા જ સાધકોને અનુલક્ષીને નિશીથ ગાથા ૪૬૦૨ ચૂ દ્વારા ખુ શાસ્ત્રકારો તરફથી કહેવામા આ યુ છે કે એમનામા ફક્ત મુનિવેશ હતો ચારિત્ર્ય જેવુ કઈ પણ નહોતુ આ પણ એક પ્રબળ પ્રમાણ છે કે એવા સાધકો વિશુદ્ધ થયા પહેલા મુનિ ગણાતા જ નહોતા

(૨૦) આ અંગે પરિશિષ્ટમા આવેલા કેટલાક પ્રશ્નો ને તેના ઉત્તરો–ખાસ કરી અપવાદ માર્ગનુ આન મન ગુપ્ત રાખવાની વાત, મુનિવેશ બ નવાની વાત હરિશ્ચન્દ્ર ગણિવરનો પ્રશ્ન તથા ભદ્રબાહુકૃત ઓઘ નિર્યુક્તિની અપવાદિ છૂટ વગેરે પ્રશ્નો શાંત ચિત્ત વિચારવામા આવશે તો મારી વાત સમજાશે કે સાધકોનો વર્ગ એ મે ઊભુ કરેલુ તૂત નથી પણ ઘટનાં ઘટના છે

(૨૧) આમ પ પરા વિશુદ્ધ રહી હોવા છતા વ્યક્તિગત રીતે કોઈ મુનિ–આચાર્ય નડી જ ફસાયા હોય એવુ તો મે કહ્યુ જ નથી એવી નબળાઈ તો સતયુગમા પણ આવતી હોય છે પણ એ એક વ્યક્તિગત પ્રશ્ન છે પરંપરાને એથી એની સાથે કઈ જ લેવાદેવા નથી

આ પ્રમાણે મારા સંશોધનમા મને જે કઈ જણાયુ છે એ જ મે અને પ્રગટ કર્યું છે બાકી પરંપરાગત લેકોને કે પંડિતોને કોઈ કોઈ વાતો ગળે ઊતરે કે ન ઊતરે એ એક જુદી વાત છે બાકી વિચાર–ભેદ તો જગતમા ચાલવાનો જ આમ છતા થોડા ઘણા પણ મારુ દષ્ટિબિંદુ સમજી શકશે તો ય મારો પ્રયત્ન સફળ થયો માનીશ

પ્ર ૧૯ તમે આચારાંગ તથા દશવૈકાલિક પરની પૂર્વાચાર્યોની ટીકાઓ ફરી વાચી જશો ત્યા શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ જેવા સમર્થ પુરુષે જ માંસાહારનો અર્થ સ્વીકાર્યો છે ત્યા તમે કોણ ? જો કે એ અર્થ જ મૂળમા સાચો હોય તો એની જૈન સસ્કૃતિ પર બૂરી અસર નિર્માણ થાય સસ્કૃતિ જ તૂટી પડે એ પણ અમારી કલ્પના બહાર નથી. પણ વસ્તુસ્થિતિ એ છે કે આ સૂચવાડો ઊભી

સમય તેવો જ નથી જેથી એમા માથુ મારવા જેવુ નથી સાપના દરમા હાથ ઘાલવા જેવી એ વાત છે એથી કહેવુ પડે છે કે શુ એ પૂર્વાચાર્યોથી પણ તમે વધુ ડાહ્યા છો ?

ઉ ૧૯ આપણે તો કશુ જ નથી બાકી એ પૂર્વાચાર્યો સમર્થ હતા જ્ઞાની હતા અને ખૂબ ડાહ્યા હતા એ સાચુ પણ ભાગે મહાવીર એમનાથી પણ અનેકગણો ડાહ્યો હતો જ્ઞાની હતો સર્વજ્ઞ હતો અને શાસ્ત્રોનો પ્રણેતા પણ હતો એથી આપણે મહાવીરનુ માનવુ કે પૂર્વાચાર્યોનુ ? આમ છતા કહેવુ પડે છે કે શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજનો માસનાયક અર્થ સામે હોવા છતા નથી જૈન સંસ્કૃતિ પર બૂરી અસર થઈ કે નથી જૈન સંસ્કૃતિ તૂટી પડી એથી સિદ્ધ થાય છે કે વસ્તુના અનેક પાસાઓને જોવા જેટલી કેવળ દૃષ્ટિ એ ધરાવતા ન હોઈ એમનુ મતવ્ય કદાચ સાચુ હોય તો પણ આ દૃષ્ટિ એ એકાગી અને અપૂર્ણ જ રહ્યુ હોય મ તો એમના કહેવાનો ભાવાર્થ આપણે તારવી ન શકયા હોઈએ પણ વસ્તુસ્થિતિ જુદી છે

મૂળ વાત એ છે કે આચાર્યોએ એવા પાઠોનો અર્થ વનસ્પતિ કર્યો છે જ્યારે કેટલાક આચાર્યોએ માસપરક કર્યા છે તો આમ બે અર્થો થવાનુ કારણ શુ ? એથી તો સહેજે શકા થાય કે પછી કયો અર્થ સાચો હશે ? આનો બે પક્ષે અર્થ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજની ટીકામાથી પ્રાપ્ત થાય છે અને એ મારા નિબંધના મતવ્ય સાથે પૂરેપૂરો મેળ ખાય છે એમ મને લાગે છે આ કારણે એમની જ ટીકા જોઈએ એઓશ્રી લખે છે કે

> 'बहु अट्ठिय पोग्गल अणिमिस वा बहु कटय
> अच्छिय तिंदुय बिल्ल उच्छुखड वा सिबलि
>
> (દશ વૈ. અ ૫ ગા ૭૦)

ટીકા કિ च—बहु अट्ठिय तिसुत्र बह्वस्थि पुद्गल मासम् अनिमेष वा बहु कण्टकम्, अय किल—**कालाद्यपेक्षया ग्रहणे**

प्रतिषेध अन्ये त्वभिदधति वनस्पत्यधिकारात् तथा विध फलाभिधाने एते इति ।

અર્થ બહુ હાડકાવાળુ માંસ, બહુ કાટાવાળી માછલી તેમ જ અસ્થિયા દિમરૂ ફળ, બીની તેંડીના કચ્છ શાલ્મલિ વૃક્ષનુ ફળ વગેરે જેમા ખાવાનુ થોડુ અને ફેકી દેવાનુ ઘણુ—એ વસ્તુઓ મારે કલ્પે નહી એમ કહીને મુનિ તેને ને આ પાઠનો અર્થ આપણે વિચારી ગયા છીએ છતા ફરી એની સ્મૃતિ તાજી કરીએ તો જે માંસમાંથી હાડકા અને ફળફળાદિમાથી ઠળિયા, છાલ યા કૂચારૂપે ઘણો ભાગ ફેકી દેવો પડે છે એ બ ને મા સરખુ જ પાપ છે એવો અર્થ પ્રતિત કર છે તો પછી જે માંસમા હાડકા જ ન હોય એવા માંસ કરતા જેમાથી થોડુ ઘણુ ફેકી દેવુ પડે છે એવા ફળ-ફળાદિમા ઘણુ પાપ રહેલુ છે એવો અર્થ જ નીકળે જે કેટલો વિચિત્ર છે? ચુસ્ત માંસાહારીઓ પણ એવો અર્થ ન સ્વીકારી શકે, એ ખાસ ધ્યાનમા લેવા જેવી વાત છે

જો કે મૂળમા તો આ પાઠનો અર્થ વનસ્પતિ જ હતો પણ અનિમેષ શબ્દને આધારે—માછલા જેવા આકારની વનસ્પતિ અર્થ હોવા છતા—માછલાનો અર્થ લઈ સાથે એનો મેળ બેસાડવા પોગ્ગલ (પુગ્ગલ)નો અર્થ પણ માંસ કરવામા આવ્યો હતો ને એવા અર્થનો આધાર લઈ એ કાળના લાલચુ મુનિઓએ પોતાના આચાર માટે સમર્થન મેળવ્યુ હતુ બાકી પોગ્ગલ નો અર્થ આપ્ટે જેવા માન્ય સંસ્કૃત કોશોમા પણ 'માંસ નથી કરવામા આવ્યો આમ છતા એમના મતવ્યનો અર્થ પાછળથી એ રોગમાથી મુનિઓ મુક્ત થતા છતા પણ અર્થ તરીકે તો ચાલતો જ રહેલો કારણ કે એક અર્થ વહેતો મૂકયા પછી—વહેતો મૂકનારાઓથી પણ પાછો વાળી શકાતો નથી અને પછી તો કોશકારોને પણ એને સ્થાન દેવુ પડે છે ને એ રીતે એ પ્રમાણભૂત બની જાય છે જે એ કાળનો ઇતિહાસ જાણવા પૂરતો મહત્ત્વનો છે સાથે એ પણ ફરી જણાવવુ જરૂરી લાગે છે કે

અનિમિષનો અર્થ ચાણક્યના અર્થશાસ્ત્રમા માછના આકારનુ વનસ્પતિ-જન્ય ખાદ્ય કરો છે

આમ એકવાર શરૂ થયેલો અને પરપરાએ વહેતો નવો અર્થ સૂરિજી મહારાજે આપ્યો છે એમ છતા પોતાના જ અર્થનો આગ્રહ ન રાખતા એમણે અન્ય આચાર્યોના મતની પણ નોધ લીધી છે કે અન્ય આચાર્યો એનો વનસ્પતિ અર્થ કરે છે ને એની દલીલમા પણ જણાવે છે કે 'આ ફળનો અધિકાર ચાલે છે ત્યા વચમા માસ-મચ્છી કેવી રીતે ટપકી પડતા હશે ? માટે એ શબ્દોનો અર્થ વનસ્પતિ-પરક જ કરવો જોઈએ ' આમ અન્ય આચાર્યોની નોધ લઈને એમણે સશોધનનો માર્ગ મોકળો રાખ્યો છે કારણ કે એમણે પોતાના અર્થનો આગ્રહ જ નથી રાખ્યો તેમ જ માસ માટે પણ સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યુ છે કે कालाद्यपेक्षयाग्रहणं तु प्रतिषेध અર્થાત્ કાળની અપેક્ષાએ તો એ પણ લેવાનો પ્રતિબધ છે જો કે કયા કાળમા પ્રતિબધ છે એની સ્પષ્ટતા એમણે નથી કરી પણ અન્ય ગ્રથો પરથી કલ્પી શકાય છે કે (૧) ઋતુમા-વર્ષાઋતુ (૨) જિદગીમા-યુવાવસ્થા (૩) શારીરિક પરિસ્થિતિમા-તદુરસ્તી અને (૪) દેશની પરિસ્થિતિમા સુકાળ આ ચાર અવસ્થાઓમા માસ લેવાનો પ્રતિબધ છે એટલે કે એ સિવાયની પરિસ્થિતિઓમા અર્થાત્ શિયાળા-ઉનાળામા વૃદ્ધાવસ્થા યા બાલ્યાવસ્થામા શારીરિક નિર્બળતા યા બિમારીમા તેમ જ દુષ્કાળના સમયમા બીજો કોઈ ઉપાય ન હોય તો એ લઈ શકાય છે

લઈ શકાય છે એટલે કે ઉત્સર્ગ માર્ગ તરીકે લેવાની એ છૂટ નથી પણ અપવાદ તરીકે જ ખાસ વિશેષ પરિસ્થિતિમા જ એ લઈ શકાય

જૈન ધર્મ એ સૂક્ષ્મ અહિંસાનો ધર્મ હોઈ જેમા ઘોર હિંસા છે એવા માસ માટે તો સ્થાન હોઈ જ ન શકે એટલે એ કેવળ અપવાદ દશાની જ વાત છે જે એમણે સ્પષ્ટતાથી જણાવ્યુ છે આથી એમનુ કથન મારા નિબધને અનુરૂપ મતવ્ય પૂરુ પાડે છે

મોટા ભાગના આચાર્યોએ વનસ્પતિ અર્થ કર્યો છે, કેટલાકે માંસપરક અર્થ કર્યો છે પણ સૂરીજી મહારાજે માંસપરક અર્થ આપવા છતા અપવાદ દશાની વાત કરી આ સમસ્યા ઉકેલવામા બહુ ઉપયોગી વસ્તુ પૂરી પાડી છે તેવી જ રીતે ભદ્રબાહુસ્વામીએ પણ પાઠના નોંધ ગયા પ્રમાણે 'તરુણ હોવા છતા રોગને કારણે કે નિર્બળતાને કારણે જરૂર હોય તો જ અપવાદ દશામા એણે એ વસ્તુઓ (માંસ-મદ્યાદિ નવ વિગઈઓ) વાપરવી બાકી નહી,' આમ કહીને સ્પષ્ટ પ્રમાણ પૂરુ પાડ્યુ છે આ કારણે સિદ્ધ થાય છે કે શાસ્ત્રમા જે કોઈ આવા પાઠો છે એ કેવળ દૂષણોના માટે અપવાદ પાઠો હોઈ ઉદ્ધાર પાઠો છે, નહિ કે ઉત્સર્ગના

ઇતિહાસના અંકોડા છૂટી જવાથી જે એ મહાપુરુષોના શબ્દો જ આજ સુધી આપણને મૂઝવતા હતા એ શબ્દો એ જ આ સમસ્યા ઉકેલવામા આજે ખૂબ ઉપયોગી ભાગ ભજવ્યો છે એથી માનવુ પડે છે કે કાળદેવતાના સામ્રાજ્યમા સમય પરિપક્વ થાય છે ત્યારે જ ફળ સિદ્ધિ આવીને ઊભી રહે છે

આ પ્રકરણ પૂરું કરતા પહેલાં આપણે અપવાદોના પ્રકારો પણ જાણી લઈએ અપવાદ મોટે ભાગે ૬ પ્રકારના છે

(૧) નૈશ્રામિક અપવાદ મુનિરો પૂર્વના યોગાદિનાશકો અભ્યાસ વ્યાજિક ન હોવાની મૂકે, એવી જાગૃતિથી પરચખ્ખાણ લઈ આયંબિલ ઉપવાસાદિ દીર્ઘ તપો અનુપણે એ કર્યા કરે છે પણ મહિનાઓ પછી એને આરામની જરૂર લાગે તો એ થોડો વખત છૂટું મોઢું રાખે એ નૈશ્રામિક અપવાદ છે એથી વ્રતભંગ નથી થતો તેમ જ એ પતનનો માર્ગ પણ નથી પણ ફરી ચડવા માટે થોડો સમય આરામ લઈ એ નવી શક્તિ મેળવવા માગે છે એટલુ જ

(૨) ઔપધાનિક અપવાદ પૂર્વના યોગ અભ્યાસને કારણે

કોઈ મુનિ તપસી પરે મુનિવેશ તજી ગૃહસ્થ [illegible] ભોગવે, [illegible] કોઈ
બ્રહ્મચર્યાદિ મહાવ્રત પાળવાની ભાવનાથી ધર્મ માર્ગે [illegible]
ઇચ્છે તો એને ધીરે ધીરે ચડવા માટે નિયમો [illegible] ની
મર્યાદા। યથાર્થ બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળવાનું મન [illegible]
બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતનો અપવાદ છે તેવી જ રીતે [illegible]
અને એમાં ફસાયેલાઓને ધીરે ધીરે એમાંથી છૂટી [illegible] પ્રસંગે
પ્રસંગે અમુક મર્યાદા। મુખ્યત્વે આ રે એ [illegible] અપવાદના
સ્વરૂપો છે

(૩) ઔત્સર્ગિક અપવાદ [illegible]
ચોથની થઈ ચોમાસી પર કહેવા આવ્યો કે [illegible] ઉત્સર્ગનું રૂપ
પામ્યા તેથી ઔત્સર્ગિક અપવાદ ગણાય.

(૪) આજ્ઞિક અપવાદ [illegible]
રાખી સંઘ અમુક આદેશ આપે તે [illegible]
અપવાદ, જેમ કે એક સમય [illegible] ની
આપેલી આજ્ઞા

કોઈને એવો અપવાદ ન મળી શકે કારણ કે આજે આપણે ભદ્ર બાહુસ્વામીની નહીં પણ જેમણે ૯ મહાવિગઈઓનો સંપૂર્ણપણે નિષેધ ફરમાવ્યો છે એ પછીના પૂર્વાચાર્યોની આજ્ઞા નીચે છીએ એક વાત એ પણ છે કે આજે એની સાધનામાં સ્થિર થયા વિના શ્રમણ સંઘમાં પ્રવેશ જ થઈ શકતો નથી બાકી ભયંકર દુકાળને કારણે એ યુગની પરિસ્થિતિ જ જુદી હતી અને એટલે જ અપવાદને સ્થાન આપવું પડ્યું હતું

*

જોઈ ગયા કે પ્રથમના વેશધારી એવા સાધક મુનિઓના ભવ્ય બનિ
નથી એરો એમ મોટી ફાળ ભરી પણ ખરી આપણને એથી ગૌરવ
પ્રાપ્ત થયુ સાથે કર્તવ્ય બજાવ્યાનો આત્મસંતોષ પણ થયો

પણ એમ છતા એવુ ખરું કે નથી એથી સંઘની પ્રતિષ્ઠા
વધી કે નથી કોઈએ એની ખાસ નોંધ લીધી અધૂરામા પૂરુ
પંડિતોએ ઊલટા પગ પરા પર જ પ્રહારો કરવા માંડ્યા આ કારણે આપણે
પોતે જ મૂઝારેના હોઈ આપણું કહેવુ એમને ગળે ઉતરાવી શક્યા નથી
એ સાચુ છે પણ એ આપણો દુર્ભાગ્ય માત્ર હતો શાસ્ત્ર ભાષામા
વાત કરીએ તો ભસ્મગ્રહને કારણે એ આપણો પીડાકાળ હતો,
અપયશકાળ હતો

પણ આમ છતા અંદરની વિશુદ્ધિનું બળ એટલુ તીવ્ર હતુ કે
એણે પોતાનુ ખમીર ન ખોતા અંદરનુ સત્ત્વ પ્રકાશિત જ કરી રાખ્યુ
, જે આપણા માટે આશાજનક પ્રેરક બળ છે ધસમસતા પાણીનો
પ્રવાહ મોટા મોટા વૃક્ષોને પણ મૂળમાંથી ઉખેડી ફેંકી દે છે પણ
ઘાસને એ ઉખાડી શકતો નથી કારણ કે જળ પ્રબળ દેખાવા છતા
એની શક્તિ સ્થૂળ શક્તિ છે જ્યારે ઘાસ નિર્બળ દેખાવા છતાં
સૂક્ષ્મશક્તિ ધરાવે છે, ને એટલે જ એ ટકી શકે છે આમ જૈન ધર્મની
અહિંસા શક્તિ ઘાસની જેમ સૂક્ષ્મ શક્તિ હોઈ એના ઉપરથી ગમે
તેવી આંધીઓ પસાર થવા છતા એની સાધના સંયમની—ઉર્ધ્વમુખી
પ્રયાણની હોઈ એની વિશુદ્ધિ ઝળહળતી જ રહી છે

આથી જો જૈન ધર્મની આંતરિક શક્તિઓ અને એની સાધના
પાછળનુ રહસ્ય સમજાયુ હોત તો પંડિતો આ પ્રશ્ન જુદી જ રીતે
વિચારી શક્યા હોત પણ આપણે હવે એ જૂની ચર્ચાઓ—પ્રતિચર્ચાઓ
જગાડવા નથી ઇચ્છતા તેમ જ આપણા અને તેમના દૃષ્ટિબિંદુમા અંતર
સાંધી ન શકાય એવો મોટો ખાસ ભેદ પણ નથી, કારણ કે આપણી
દૃષ્ટિએ ફૂસારેના સાધકો સાચા અર્થમા મુનિઓ નહોતા જ્યારે વેશને
કારણે એમની દૃષ્ટિએ એ સાધકો મુનિઓ હતા

એમની સામે આપણો કોઈ મોટો અને અમથ વાંધો હોય તો તે આ કારણે નથી પણ ભગવાન મહાવીર પ્રત્યે કરેલા માંસાહારના આરોપ અંગે છે મેં 'ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર'માં ૩૪ દલીલો વિચારણા માટે મૂકી છે એથી પૂર્વાપર સંબંધોને ધ્યાનમાં લઈ કેવળ ૩૪ થયેલા અર્થને ચોંટી ન રહેતા ફરી તે પર આ અંગે વિચારણા કરે એવું આપણે ઇચ્છીએ છીએ

મિસ મેયો જેવી કોઈ વ્યક્તિએ લખી નાખ્યું હોય કે મહાત્મા ગાંધીજી દારૂ પીતા પણ આપણે જે રીતે ગાંધીજીને ઓળખીએ છીએ-જાણીએ છીએ એથી સ્વપ્નામાં પણ એવી અશ્રદ્ધા કે શંકા પામવા આપણું હૃદય કબૂલતું નથી તેમ જે પુરુષે મનથી વચનથી કાયાથી જ નહીં પણ કરવા-કરાવવા-અનુમોદવા ઉત્તરના કે [illegible] આપવા સુધીની પણ હિંસાનો પરિહાર કરી સૂક્ષ્મ અહિંસા [illegible] પાલન કર્યું છે અને જગતને પણ એવો આચાર શીખવ્યો [illegible] પુરુષ ભગવાન મહાવીર સાથે માંસાહારની વાત ઘટી જ કેમ શકે [illegible] શું શ્વાન આ [illegible] પણ આવી વાત જલદી સમજી શકે છે

એથી કહેવું પડે છે કે જો પંડિતોએ ઘડીભર પાંડિત્ય [illegible] અને શાસ્ત્રના ચૂંથણા મૂકી Common Sense [illegible] પણ આ પ્રશ્ન વિચાર્યો હોત તો ય એ આવી ભૂલ ન કરત [illegible] એ વિદ્વાન પંડિતોને આપણે શું કહી શકીએ? [illegible] વિવાદ કે તર્કથી એ જલદી પરાજય સ્વીકારે [illegible] વધારે પડતું છે પણ જ્યારે એ પોતે જ [illegible] વિચારશે ત્યારે જ તેઓ સત્ય વાત સમજી શકશે [illegible] વિશ્વાસ છે કે ભગવાનના સામ્રાજ્યમાં [illegible] સમજ્યા વિના રહેવાનો જ નથી. પણ એ માટે [illegible] ત્યાં સુધી આપણે ધીરજ રાખવી પડશે

પણ કાળ હવે પાકવા આવ્યો છે એટલે [illegible]

પણ તે હિ ના દિવસો ગયા હવે આપણા માઠા દિવસો ચાલ્યા ગયા છે દુર્ભાગ્ય યોગ હવે પૂરો થાય છે જે 'કાળ'ગતિ' ગઈ કાલ સુધી પ્રતિકૂળ હતો તે હવે આજે આપણને અનુકૂળ બની સાથ આપવા તત્પર બન્યો છે જો એમ ન હોત તો ૨૦૦૦ વર્ષથી ગહન સમસ્યારૂપ બનેલો આ પ્રશ્ન આટલી સરળતાથી અને તે પણ ખાસ પ્રયત્ન પ્રયત્ન વિના સફળતાના દ્વાર સુધી ન પહોંચી શક્યો હોત

છેલ્લા ૩૦ વર્ષ સુધી આ પ્રશ્ને આપણને ખૂબ જ તંગ કર્યા હતા એ અને કુસ્તીજંગો પણ ખૂબ ખેલાતા રહ્યા હતા અને આપણી મૂંઝવણોનો પણ કોઈ પાર નહોતો, કારણ કે આપણે ત્યારે મંથન કાળમાં હતા પ્રસવની પીડામાં હતા પણ એથી હવે એને પરિણામે જ આજે આપણે માખણ ઉતારી રહ્યા છીએ

આથી હું નિરાશ થયેલા—નિસ્તેજ—નિર્વીર્ય બનેલા સાધર્મી બંધુઓને ભારપૂર્વક કહું છું કે ઉઠો જાગો અને હિંમતપૂર્વક— દૃઢ સંકલ્પ સાથે એકત્રિત થઈ સમગ્ર વાતાવરણમાં ગૂંજતો કરી દો, અને વિશ્વાસ રાખો કે પડતી પછી ચડતી નિરાશા પછી આશા અને પરાજય પછી વિજય નિઃશંક આવ્યા જ કરે છે

જો જોવાની દૃષ્ટિ સાંપડે તો સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે કે નવયુગની ઉષા આપણને હવે તાજગી આપી જગાડી રહી છે અને આપણો અંધકાર યુગ હવે પૂરો થાય છે આજ સુધી આપણે ખૂબ સહ્યું આપત્તિઓ ઉઠાવી નિરાશાઓ ભોગવી અને ઝંઝાવાતોમાંથી પસાર થયા પણ હવે આપણા ભાગ્યનો ભાનુ ઉગી રહ્યો છે એથી ખૂણે ખૂણેથી નિરાશાઓ—કાયરતાઓને ખંખેરી નાખી ઉઠો જાગો અને ભવ્ય ભૂતકાળથી પણ ગૌરવવંતું ભવિષ્ય ઘડવાનો સંકલ્પ કરી ખડા થાઓ

ગઈ કાલ સુધી આપણને નાસ્તિક—પાખંડી માની આપણા ધર્મ-શાસ્ત્રોને અડવામાં પાપ મનાતું આજે દેશ કે પરદેશોમાં જૈન

સાહિત્યની માગણી થઈ રહી છે [illegible]
નિર્વીર્ય—ગુલામ બનાવવાનો આશય [illegible] પણ
હતી પણ અહિંસાની શક્તિથી [illegible]
દુનિયા 'અહિંસાનો અભ્યાસ કરવા [illegible] પણ
આપણી હાર્ગી C [illegible] આવી [illegible]
જગતના [illegible] માણસો સમજતા [illegible]
કંઈ ઓછા વૈરાદિ આક્રમણ નથી [illegible] બીજાઓના
દૃષ્ટિબિંદુ સમજવાની [illegible] [illegible]
અહિંસા—ત્યાગ—તપ અને સેવા [illegible]
જગમાન્ય થવા લાગ્યા છે

આથી યુગ હવે આપણી [illegible] માગ
ધર્મ બાંધવોને પ્રાર્થના કરું છું કે [illegible] કામ
નથી કર્યું પણ બીજાઓને મુગટ [illegible] કામ [illegible]
એથી એ વિચારને [illegible] [illegible] છે [illegible]
આરોપો મૂકવાની કોર્ટની [illegible] આરોપ
લગાડી ચૂક્યા છે એમનો [illegible] પ્રતિકાર
કરવાનો આ જ એક માત્ર [illegible] મન કે
[illegible] આપણે ગુરુભાવ (Superiority Complex)થી ગ્રસ્ત
બની જાગી ઊઠીએ અને [illegible] અને પ્રભાવ
શાળી બની રહીએ પણ એ માટે [illegible] કરવો
પડશે, અને શાસનગૌરવની [illegible] માનામાં [illegible]
પડશે

એક बात और भी कहनी है कि मंदिर—मूर्तिपूजा—
—महोत्सवादि कार्यक्रमों का हेतु [illegible] लिये
चेतना को जगानेके लिये है—[illegible] प्राप्त करने
है परंतु जब धर्म उसीमें ही [illegible] है तब [illegible]
रुक जाती है—विकास स्थगित हो जाता है।

हम तो धर्म का सारे विश्व मे प्रचार करना है और इसके लिये साहित्यका प्रचार भी नये ढंगसे करना है और टूटन हुअे समाजको भी खडा करना है—संगठित बनाना है और तब ही धर्ममे एक नया तेज-नया जोश प्रगटेगा। बाकी सिर्फ पूजा—महोत्सवो से न कोई धर्म टिकना है—न उसका प्रभाव फैलना है।

अंतिम विजय की आशा

इसलिये जो धर्म की प्रभावना करना हो, भगवान महावीर के अमर संदेश को जग प्रचारित करना हो तो हम ज्ञान बनाना होगा शक्ति बनानी होगी चारित्र बनाना होगा और सदगुणको भी बनाना होगा। और तब ही भय नाम कायरता और लघुभाव जैसी—समाजमे फैली हुई कमजोरियाँ नष्ट होगी और तब ही हमारा प्रभाव बढता रहेगा।

आज तो सिर्फ दिल की यही भावना है परंतु जब यही भावना एक दिन साकार बनेगी तब छाये हुए अंधार बादल हटकर नयी रोशनी हम उज्ज्वल बनायगा और तब ही हमारा विजय प्रस्थान फिरसे शुरू होगा और महावीरके शासनकी धर्मपताका एक दिन समग्र विश्व मे लहराने लग जायगी।

આથી ફરીને ? ને ભારપૂર્વક હુ મારા સાધર્મી બંધુઓના મનમા એ ઠસાવવા માગુ છુ કે અતિ સાની દૃષ્ટિએ યોગ્ય જણાતો આપના જ્તા આપણે આપણી વાત પ [illegible] નોને ગળે ઉતરાવી શ [illegible] નહોતા તે માટે કારણ એ છુ કે એ તો
જે એનાથી ય ઘણા પ્રાચીન કાળમા
ઊગ્યો નહોતો ત્યારે માસ અને
ભાષામાથી જ એ ઊતરી આવી હતી
અશ્વ ઊડેલા બાદ વનસ્પતિ અને મ
સૂચવતા શબ્દોને હવે એક યા બીજા
શરૂ થઈ ગઈ હતી પણ આગમોની

ચિંતા કે પરવા રાખવાની પણ હવે કશી જ જરૂર નથી બાકી આપણે પોતે જ આ બધી મૂઝવણોમાંથી મુક્ત બની હવે જે નિસ્પૃહતા, નીરસતા અને નિઃશંકતા પ્રાપ્ત કરી હળવા બની રહ્યા છીએ એ જ આપણો એક મહાન વિજય છે

એથી છેવટે આશા રાખું છું કે મે પ્રગટ કરેલો આ ગૂઢ સમસ્યાનો ભેદ યથાતથ્ય હોય અને તે માન્ય થવા યોગ્ય હોય તો એ ખાસ જરૂરનું લાગે છે કે આ સમસ્યાનો ભેદ સર્વત્ર ભિન્ન ભિન્ન ભાષાઓમાં પ્રચારિત થવો જોઈએ અને તો જ કરવામાં આવેલા આક્ષેપો કેવા ખોટા રસ્તા-વિમાર્ગે દોરનારા હતા સાથે જૈન ધર્મની કલ્યાણ ભાવના કેવી ઉદાત્ત અને ભવ્ય હતી-એ પણ જગત જાણી શકશે

તા ૧-૧-૬૬
ગજેન્દ્રગૃહ બજાર
માંડલ (જિ અમદાવાદ)

શાહ રતિલાલ મફાભાઈ

(૮) **સોળ ગ્રામ્યસતીઓ** ગ્રામ્યજનની અભણ નારીઓના ત્યાગ—મનિ ની ૧૬ પ્રેરણા ની સત્ય ઘટનાઓ—પાના આશરે ૧૦૦–૧૨૫

(૯) **બાળકોની મસ્કાર કથાઓ** માગ ૪૨ વર્ષના શિક્ષક તરીકેના જીવન રમ્યાન—વિદ્યાર્થીઓ ા જીવનમા બનેલી સત્ય ઘટનાઓને ગૂથતી કથાઓ—આશરે પાના ૭૫

(૧૦) **બાળકોની ઘડતર કથાઓ** ઉપર મુજબ જ વીણેલી સત્ય ઘટનાઓ આશરે પાના ૭૫

(૧૧) **ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશ વચનો** આજના યુગને અનુરૂપ—આજની સમસ્યાઓને હલ કર તેવા—ભગવાનના મૌલિક વિચારો વ્યક્ત કરતા ઉપદેશ વચનોનો સગ્રહ —પાના ૨૫

(૧૨) **ભગવાન મહાવીરની ઉપદેશ ધારા** પુના તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ યોજિત સ્પર્ધામા ૨૨૭ લેખોમા પ્રથમ પુરસ્કાર પ્રાપ્ત નિબધ—આશરે પાના ૯૦ (જે તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ —પુના નજીકમા પ્રસિદ્ધ કરો)

(૧૩) **જૈન ધર્મની ગૌરવ ગાથાઓ** આજ સુધી રહેલી કેટલીક અપ્રગટ કથાઓ પાના ૧૨૦ થી ૧૫૦

(૧૪) **જૈનધર્મની બલિદાન કથાઓ** આ જાતની કથાઓ આજ સુધી લખાઈ જ નથી પાના ૧૨૦ થી ૧૩૦

(૧૫) **જૈનધર્મની ક્રાંતિકથાઓ** જૈન ગગ નેિ પકવેલા ક્રાંતિકારી ગૌરી અદ્ભુત કહાનીઓ પાના ૧૨૦ થી ૧૩૦

(૧૬) **ભગવાન મહાવીર અને તેમના અનુરાગીઓ** ભગવાનના સળગ ચરિતને કથાઓ દ્વારા ગૂથી લેવામા આવેલુ છે પાના ૧૨૦ થી ૧૫૦

આ પુસ્તક—યશોવિજયજી જૈન ગ્રથમાળા—ભાવનગર તરફથી

પ્રસિદ્ધ કરવા જાણીતા સાહિત્યકાર શ્રી જયભિખ્ખુએ રાખી લીધું છે

(૧૭) બાલ મહાવીર કાવ્ય ૪૫; હિંદી ગાથાઓ સાથે ગુજરાતીમાં— ભગવાનના બાળજીવનની ૪૪ કથાઓ ભગવાનના ઉત્તરોત્તર જીવન વિકાસને અનુરૂપ ઘટનાઓથી ગૂંથી લેવામાં આવી છે આ કોઈ શાસ્ત્રીય ચારિત્ર નથી પણ એક ભક્તની દૃષ્ટિએ લખાયેલ ભગવાનના ૨૦ વર્ષ સુધીનું જ ચરિત્ર છે પાના ૨૨૫ થી ૨૫

(૧૮) 'જૈનધર્મ અને માંસાહાર પરિહાર' નો હિંદી અનુવાદ

(૧૯) જૈનધર્મ અને બધ ૩૫ થી ૭૫ પાનાનો આ ગ્રંથ મારા અધ્યયનના નિચોડરૂપ છે ભગવાનનું જીવન જૈન તત્ત્વજ્ઞાન—જૈન ધર્મના મૌલિક સિદ્ધાંતો પર લખાયેલા ૪૪ પ્રકરણો જૈન ધર્મનો ઇતિહાસ આચારવિચાર માન્યતાઓ મંદિર ઉપાશ્રયના ગચ્છો ફિરકાઓ સામાજિક વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ ઉપરાંત જગતમાં ચાલતા ૪૦ જેટલા ધર્મો તથા મહાન ચિંતકોના વિચારોની રૂપરેખા સાથે અનેક ચિત્રો તથા સાક્ષીઓથી ભરપુર આ એક જ ગ્રંથ એક સામાન્ય જૈનેતર વાંચી જૈન ધર્મ–સમાજ તથા આચારવિચારો વિષે પૂર્ણ ખ્યાલ મેળવી શકશે ઉપરાંત એ તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી લખાયેલો કોઈ પાઠ્યપુસ્તક તરીકે પણ એ ચાલી શકે તેમ છે

તા ક જેમ જેમ આર્થિક અનુકૂળતાઓ સાંપડતી જશે યા કોઈ સાહિત્ય સંસ્થા સહાય કરશે તેમ તેમ એ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાની આશા રાખું છું સાથે ભગવાન મહાવીરની જાતક કથાઓ તથા સત્યનારાયણની કથાની જેમ 'મંગલ કથા' પણ લખવા ઇચ્છું છું પણ એ સંયોગો–સહાય અને શારીરિક સ્વાસ્થ્ય પર આધારિત છે